

"RAJAY PAWAR HANCHYA NATAKANCHO CHIKITSAK ABHYAS"

(राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास)

A Dissertation for

Course code and course Title: KON - 650 Dissertation

Credits: 16

Submitted in partial fulfillment of Masters Degree

MA in Konkani

by

LAXIKA GOKUL DAS JALMI KHANDEPARKER

Seat Number: 22P0180009

ABC ID: 122070730292

PRN: 201709856

Under the Supervision of

MS. SONIYA SITARAM GADKAR

Shenoi Gombab School of Languages & Literature

Konkani Discipline

Goa University

April 2024

Examined by:

Seal of the School

“RAJAY PAWAR HANCHYA NATAKANCHO CHIKITSAK ABHYAS”

(राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास)

A Dissertation for

Course code and course Title: KON – 650 Dissertation

Credits: 16

Submitted in partial fulfilment of Masters Degree

MA in Konkani

by

LAXIKA GOKULDAS JAMLI KHANDEPARKER

Seat Number: 22P0180009

ABC ID: 122070730292

PRN: 201709856

Under the Supervision of

MS. SONIYA SITARAM GADKAR

Shenoi Goembab School of Languages & Literature

Konkani Discipline

Goa University

April 2024

Examined by:

Seal of the School

DECLARATION BY STUDENT

I hereby declare that the data presented in this Dissertation report entitled, "Rajay Pawar Hanchya Natakancho Chikitsak Abhyas" (राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास) is based on the results of investigations carried out by me in the Konkani Discipline at the Sheno Goembab School of Languages & Literature, Goa University under the Supervision of Ms. Soniya Sitaram Gadkar and the same has not been submitted elsewhere for the award of a degree or diploma by me. Further, I understand that Goa University or its authorities will be not be responsible for the correctness of observation / experiment or other findings given the dissertation.

I hereby authorize the University authorities to upload this dissertation on the dissertation repository or anywhere else as the UGC regulation demand and make it available to any one as needed.

Laxika Gokuldas Jalmi Khandeparker

seat no: 22P0180009

Date: 16/04/24

Place: Goa University.

COMPLETION CERTIFICATE

This is to certify that the dissertation report "Rajay Pawar Hanchya Natakancho Chikitsak Abhyas" (राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास) is a work carried out by Ms. Laxika Gokuldas Jalmi Khandeparker under my supervision in partial fulfilment of the requirements for the award of the degree of MA in the Konkani Discipline at the Shenoj Goembab School of Languages & Literature, Goa University.

Ms. Soniya Sitaram Gadkar

Date: 16/04/24

Signature of Dean of the School/HoD of Dept

Date: 16/04/24

Place: Goa University

School Stamp

प्रस्तावना

'नाटक म्हणल्यार अभिनयाच्या मार्फत व्यक्त जावपाची कला'. दर साहित्य प्रकाराची आपली अशी खाशेल्ली वळख आसता. कथा, कविता, कादंबरी, नाटक, तियात्र हे साहित्य प्रकार फुडें येतना आमकां एकाद्याची भावनां, उमाळें, परंपरा, चाली-रिती आदीं पळोवपाक मेळटा. तशेच साहित्याच्या माध्यमातल्यान मनशाक नवीं नदर फावं जाता. ह्याच वरी नाटक हो साहित्य प्रकार लेगीत आमकां जायत्यो गजाली नव्यान शिकयता आनी त्यो आपणावपाक नवीं नदरूय दिता. देखून नाटकाचो बारकायेन अभ्यास करपाच्या हेतून प्रबंधिकेच्या वावरा खातीर 'राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास' हाच्या मार्फत लेखकाच्या नाटकांचो अभ्यास करप जातलो. कोंकणी साहित्याच्या मळार राजय पवार एक विनोदी नाट्य लेखक म्हण फामाद आसात. तांच्या नाटकांतल्यान चितारिल्ल्या गंभीर विशयांचेर उजवाड घालून लेखकान आमकां दिल्ल्या सुचकतायेचो थाव घेवप म्हत्वाचो थारता.

ह्या प्रबंधिकेंत सात प्रकरणांची मांडावळ आसा. पयल्या प्रकरणांत 'नाटकाचो सिद्धांतीक अभ्यास' हाचेर उजवाड घालप जातलो. हातूंतल्यान नाटकाचें स्वरूप, घटक, प्रकार, व्याख्या आनी संकल्पनाचेर चर्चा घडून येतली. एकदरीत नाटक म्हणल्यार कितें?, नाटकाची फाटभूंय आनी नाटकाविशीं जाणकारांची मतां जाणून घेवप ह्या प्रकरणाच्या आदारान अभ्यासप जातले. जाल्यार दूसरे प्रकरण म्हणल्यार शास्त्रीय पद्धतीची वळख. राजय पवार हांच्या नाटकांचो अभ्यास करच्या पासत जी शास्त्रीय अभ्यास पद्धत आपणावप जाल्या तिचो अभ्यास दूसऱ्या प्रकरणांच जातलो. मुखेलपणान 'समाजशास्त्राचें सिद्धांतीक अध्ययन' हो दुसऱ्या प्रकरणाचो विशय आसा. हातूंत लेगीत समाजशास्त्राचें स्वरूप, व्याख्या, संकल्पना हांचेर भर घालप जातले.

नाटकांचो अभ्यास करच्या पासत समाजशास्त्राच्या ज्या आयामाचो उल्लेख करप जाला ताचो आस्पाव ह्या प्रकरणांतल्यान जातलो.

तिसऱ्या प्रकरणांतल्यान लेखकाची वळख घडटली. 'कोंकणी साहित्यांत राजय पवार हांचो वावर' हातूंतल्यान लेखकाचे भुरगेपण, शिक्षण, तांचें हेर साहित्य, तांच्या नाटकांची वळख आनी ह्या मळार लेखकाक मेळिल्ल्या पुरस्कारांचोय उल्लेख करप जातलो. तशेंच लेखकाच्या लेखन शैलीचो अभ्यास करून तांच्या दर एके साहित्य कृतीचो अभ्यास घडून येतलो. चवथे प्रकरण म्हणल्यार 'राजय पवार हांच्या नाटकांतलें समाजदर्शन'. ह्या प्रकरणांतल्यान समाज नाटका भितर कशे तरेन चित्रित जाला हाचो एकदरीत अभ्यास जातलो. लेखकान समाजाचे उमाळें, चाली-रिती, संस्कृताय आदीं कश्या तरेन आमच्या मुखार मांडल्यात हाचेर नाटकांतल्यो कांय देखी दिवून उजवाड घालप जातलो. बदलत गेल्ल्या समाजाचेय चित्रण नाटकांनी लेखकान केल्ले आसा. ताचोय अभ्यास करप म्हत्वाचो थारता.

प्रतेक नाटकांतल्या पात्रांची भुमिका लेगीत म्हत्वाची आसता. कारण पात्रांचे चित्रण म्हणळ्यारूच आमच्या भोंवतणच्या स्वभावगुणांचे चित्रण. देखून प्रकरण पांच 'राजय पवार हांच्या नाटकांतल्या वेंचीक पात्रांचो अभ्यास' हाच्या मार्फत नाटकांनी आयिल्ल्या पात्रांचो अभ्यास करप जातलो. दर एक पात्र आमकां कितें ना कितें शिकोवन वता. तेन्ना समाजातले मध्यमवर्गी पात्र आपली जीण कशी जगता वा सुशिक्षित पात्र कसले विचार आमच्या भितर रिगयता, नाटकांतली स्त्री पात्र आपल्या अभिनयांतल्यान कितें व्यक्त करता वा ती पात्रां आमकां कशी प्रोत्साहन दिवन वता आदींचो अभ्यास पांचव्या प्रकरणांतल्यान जातलो. सव्वे प्रकरण म्हणल्यार 'राजय पवार हांचे ... लेखनतंत्र' जाणून घेवपाचेर आदारीत आसा. लेखक आपल्या नाटकांचे विशय ... प्रस्तूत करता वा तांच्या नाटकांचो विनोद जाणून घेवप म्हत्वाचो थारता. पात्रां जिांची

नाटकांत म्हत्वाची आसता त्याच वरी नाटकातले नेपथ्य, वातावरण लेगीत भोव म्हत्वाचे. लेखकान ह्यो दोनूय गजालींचेर कसो भर दिला हाचोय अभ्यास करप जातलो.

सातूय प्रकरणांच्या मार्फत राजय पवार हांच्या नाटकांचो अभ्यास करतना नाटक ह्या साहित्य प्रकाराच्या विंगड-विंगड आयामांचो अभ्यास ह्या प्रबंधिकेतल्यान घडून येतलो. विनोदी शैलीचो आदार घेवन समाजांतल्या गंभीर विशयांचेर लेखकान आपल्या नाटकांतल्यान घाल्लो उजवाड अभ्यासप भोव गरजेचो. कारण राजय पवार हे विनोदी लेखक म्हण तांची वळख कोंकणी साहित्याच्या मळार जाल्ली आसा. देखून तांणी मांडील्यो विनोदांतल्यान समाजांतली वास्तविकायेचो सोद घेवप लेगीत म्हत्वाचो थारता. तांची विनोदी नाटकां आमकां एके वाटेन हांसयता जाल्या दुसऱ्या वाटेन नकळट स्वताक वळखूपाची नदर दिवन वता. ह्या तरेन राजय पवार हांच्या नाटकांचो अभ्यास ह्या प्रबंधिकेतल्यान घडून घेतलो.

ता. 16/04/24

लक्षिका गोकुळदास जल्मी खांडेपारकर

(विद्यार्थी)

उपकार

“राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास” हो प्रबंधिकेचो विशय. ही प्रबंधिका पुराय करपाक जांचे सहकार्य लाबला तांचे उपकार मानप भोव गरजेचे. योग्य मार्गदर्शना खाला सुरवेक सावन निमणे मेरेन सगळो वावर पुराय जाल्लो आसा. पयल्या सुवातेर कोंकणी अध्ययन शाखेचे संचालक डॉ. हनुमंत चोपडेकार सर हांचे हांव मनाकाळजा सावन उपकार मानता. प्रबंधिके संबंदान सुरवेकूच तांणी सगळ्या विद्यार्थ्यां खातीर एक तासिका घेवन पुराय प्रबंधिका फुडें व्हरपाच्या प्रक्रियेचेर आपले मोलादीक अशे मार्गदर्शन दिल्ले.

दुसऱ्या सुवातेर म्हजी मार्गदर्शक सोनिया सिताराम गडकार मिसीचे हांव खासा उपकार मानता. खूब बऱ्या तरेन तिणें दर वेळा आपलो वेळ दिवून म्हाका मार्गदर्शन दिला. ह्या वेळार विशयाची निवड करपा मेरेन ते विशयाचो बारिकसाणेन अभ्यास कसो करचो हाची नदर तिणें दिल्ली आसा. जाल्ल्यो साबार चुको कश्यो सुदारच्यो तशेच खासा निवडला त्या विशया भायर वचून आपणे अदीक वाचन करून स्वताची विंतन आनी आकलन शक्त कशी वाडोवची हाचेर तिणें सदांच भर घाल्ली आसा. एकदरीत वेळच्या वेळार तिणें दिल्ल्या योग्य मार्गदर्शनांक लागून हांव तांकां देव बरें करूं म्हणटा.

तिसऱ्या सुवातेर हांव डॉ. राजय पवार हांकां मुजरत देव बरें करूं म्हणटा. तांची मुलाखत घेवच्या खातीर तांणी आपलो मोलादीक वेळ म्हाका दिल्लो आसा. ह्या वेळार तांणी मुलाखतीच्या भायर विशया संदर्भान म्हज्या गिज्ञानाचेर आनीक भर घाल्ली आसा. तशेंच ‘टेशन फ्री’ नाटकाचें पुस्तक उपल्बध करून दिल्ल्या पासत तांचे खासा उपकार हांव व्यक्त करता. फुडल्या सुवातेर हांव गोंय विद्यापीठ ग्रंथालय (ताळगांव), कृष्णदास शामा वाचनालय (पणजी), गोवा कोंकणी अकादेमी (पणजी), सरकारी तालुका वाचनालय (कुडचर्डे) हांचे हांव उपकार मानता. प्रबंधिकेखातीरची म्हायती

पुस्तकां फावं त्या वेळार म्हाका ह्या ग्रंथालयानी उपल्बद जाल्ली आसा. तशेंच थंय वावुरपी कर्मचार्यानी लेगीत संबंदीत पुस्तकां सोदपाक म्हाका आदार दिल्लो आसा. देखून तांचेय हांव उपकार मानता.

गोंय विद्यापीठाच्या मराठी अध्ययन शाखेचे सहाय्यक प्राध्यापक डॉ. हेमंत अय्या सर हांणी डॉ. राजय पवार सरांच्या कवितेचेर बरयिल्लो लेख आनी सरकारी महाविद्यालय केपेंच्या कोंकणी विभागाचे सहाय्यक प्रा. दिपराज सतडकार हांणी डॉ. राजय पवरांचेर बरयिल्लो लेख म्हाका फावं करून दिल्ल्या पासत तांकांय हांव दिनवासता. गोंय विद्यापीठाच्या कोंकणी अध्ययन शाखेच्या सगळ्यां शिक्षकांचे लेगीत हांव मनाकाळजांतल्यान उपकार मानता. कळट-नकळ तांणी योग्य वेळार म्हाका मार्गदर्शन दिल्ले आसा. ह्या भायर सहयोगी प्राध्यापक डॉ. प्रकाश पर्यकार सर आनी सहाय्यक प्राध्यापक नरेश नायक सर हांणी म्हाका समाजशास्त्राचे पुस्तक उपल्बद करून दिल्ले आसा. जाल्यार सहाय्यक प्रा. कृपाली नायक मिसीन डॉ. राजय पवार सरांचे कवीतेचे पुस्तक दिल्ले आसा. देखून तांचेय खासा उपकार हांव मानता. निमण्या सुवातेर म्हज्या वांगडच्यांक तशेंच म्हज्या हेर इश्ट-इश्टीणींक जाणी कळट-नकळ म्हाका दिल्ल्या आदाराक लागून हांव तांकांय देव बरें करूं म्हणटा.

ता. 16/04/24

लक्षिका गोकुळदास जल्मी खांडेपारकर

(विद्यार्थी)

सारांश

कोंकणी माचेर हास्य सम्राट म्हण नामना मेळोवपी राजय पवार हांणी विनोदी लेखक म्हूण कोंकणी साहित्याच्या मळार आपले स्थान निर्माण केला. आदल्या काळार जरी नाटक मनोरंजनाचे सादन म्हण पळोवप जाताले खरे, पूण आयज नाटकान आपले रूप बदला. आयच्या दर एका नाटकांतल्यान नवें विचार मुखार आयिल्ले पळोवपाक मेळटा. समाज प्रबोधनाचे मोठे माध्यम नाटक जावन आसा. प्रबंधिकेच्या वावरा खातीर "राजय पवार हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास" हो विशय हाताळिल्लो आसा. एकूण मेळून राजय पवार हांच्या स नाटकांचो आस्पाव ह्या प्रबंधिके खातीर जातलो.

अभिनयाच्या माध्यमांतल्यान भोंवतणचे विशय सादर करून समाज प्रबोधन नाटकांतल्यान घडून येता. ह्याच वरी राजय पवारानी आपल्या नाटकांतल्यान समाजाक दिल्ल्या सुचकतायेचो अभ्यास ह्या प्रबंधिकेच्या मार्फत घडून येतलो. देखून तांच्या सवूय नाटकांचो अभ्यास समाजशास्त्रीय अभ्यास पद्धतींतल्यान जातलो. आपल्या दर एका नाटकांतल्यान राजय पवारानी मनीसपण जागोवपाचो यत्न केल्लो आसा. तशेंच समाजांतल्या दर एका व्यक्तीक स्वताच्या पांयार स्वतंत्रपणी उबो रावपाक तांणी शिकयला. समाजशास्त्राचें सिद्धांतीक अध्ययनाच्या माध्यमांतल्यान नाटकांतल्यान चितरीत जाल्ल्या समाजाचो आनी तांच्या समाजीक प्रस्नांचो अभ्यास करप जातलो.

मुखेलपणान आयच्या तरणाट्या पिळगेक बरी नोकरी मेळोवपाचो हावेस आसता. ह्या कारणांक लागून तरणाटे मेळटा ते कसलेच काम करपाक सोंपेपणी तयार जायनात. तशेच सरकारी नोकरी नासून स्वताचो वेवसाय करपी सर्व-सामान्य मनशाली जीण लेखकान ड्रायवर आनी कन्डक्टर हांच्या माध्यमांतल्यान आमच्या मुखार मांडिल्ली आसा. ह्या भायर मध्यमवर्गीय कुटूंबाचे आर्थिक, समाजीक, मानसीक अशें साबार प्रस्न नाटकांतल्यान चितारून तांचो सुटावो करपाचो यत्न लेखकान केल्लो

आसा. मनीसपणाक म्हत्व फावं करून दितना मनशाक मनीस म्हण पळोवपाची नदर तांणी आपल्या नाटकांतल्यान दिल्या. ह्या तरेन समाजांच्या लोका मुखार आशिल्ल्या साबार प्रस्नाच्यो जापो तांणी आपल्या नाटकांतल्यान सोडून तरणाट्यांक, मध्यमवर्गीय कुटूंबाक, वयार आयिल्ल्या चलांक आनी चल्यांक तशेंच आपल्या पोटाचो प्रस्न सोडोवपी मनशांक जिणेचो नवो मार्ग दिल्लो आसा.

विनोदी शैलीतल्यान मांडिल्ल्या गंभीर विशयांचो अभ्यास करून वेगवेगळ्या समाजीक प्रस्नांचो थांव घेवप म्हत्वाचो आसा. देखून 'टेशन फ्री' सारक्या नाटकाच्या माध्यमांतल्यान समाजांत वावूरपी लोखण-प्लास्टीक पुजांवपी लोकांच्या जिणेचेर उजावड घालून मनीसपणाक म्हत्व फावं करून दिवपाचेर उजावड घालप जातलो. अन्ध तरेन नाटकांतल्यान समाज प्रबोधन जाल्ले आसा. दर नाटकांतलो विशय निमण्या कडेन आमकां सुचताय दिवन वता. ही सुचताय स्वताचो फुडार घडोवपाचो आसा जाल्यार समाजांत चलतल्या लिंग भेद, वर्ग भेदाक पयसावपाचो आसा. फकत समाजाच्यो समस्याच न्हय, जाल्यार समाजाच्या संबंदान चितरीत जाल्यो चाली-रिती, लोकांची संस्कृताय, मानवी संवेदनांचोय अभ्यास ह्या प्रबंधिकेच्या मार्फत घडून येतलो.

सारगर्भ उतरां : नाटक, समाज, लेखन तंत्र, विनोद

मांडावळ

प्रकरण	विशय	पान क्रमांक
	प्रस्तावना	I
	उपकार	IV
	सारांश	VI
	मांडावळ	VIII
1.	नाटकाचो सिद्धांतीक अभ्यास	1-24
	1.1 नाटकाचें स्वरूप	1-4
	1.1.1 नाटकाचे घटक	4-10
	1.1.2 नाटकाचे प्रकार	10-12
	1.2 नाटकाच्यो व्याख्या	12-16
	1.3 नाटकाची संकल्पना	16-21
	संदर्भ	22-24
2.	समाजशास्त्राचें सिद्धांतीक अध्ययन	25-52
	2.1 समाजशास्त्राचें स्वरूप	25-29
	2.2 समाजशास्त्राच्यो व्याख्या	29-32
	2.3 समाजशास्त्राची संकल्पना	32-45
	2.4 समाजशास्त्र आनी साहित्य	46-48
	संदर्भ	49-52
3.	कोंकणी साहित्यांत राजय पवार हांचो वावर	53-69
	3.1 राजय पवार हांचे भुरगेपण आनी शिक्षण	53-57

3.2	राजय पवार हांच्या नाटकांची वळख	57-62
3.3	राजय पवार हांचे हेर साहित्य	62-65
3.4	राजय पवार हांकां लाभिल्ले पुरस्कार	66-68
	संदर्भ	68-69
4.	राजय पवार हांच्या नाटकांतलें समाजदर्शन	70-88
4.1	लोकसंस्कृताय आनी मनीसधर्म	70-73
4.2	मध्यमवर्गी समाजाचो संघर्श	74-77
4.3	समाजीक विचारसरणी	77-82
4.4	आधुनीक समाज जिवन	82-86
	संदर्भ	87-88
5.	राजय पवार हांच्या नाटकांतल्या वेंचीक पात्रांचो अभ्यास	89-105
5.1	प्रोत्साहन दिवपी पात्रां	89-93
5.2	सुशिक्षीत विचार परगटावपी पात्रां	93-97
5.3	मध्यमवर्गी उमाळें व्यक्त करपी पात्रां	97-99
5.4	नाटकांतली स्त्री पात्रां	99-103
	संदर्भ	104-105
6.	राजय पवार हांचे नाट्य लेखनतंत्र	106-122
6.1	विशयाचें प्रस्तुतीकरण	106-109
6.2	नाटकांतलो विनोद	110-116
6.3	वातावरण निर्माती	116-120
	संदर्भ	120-122

7.	निश्कर्ष	123-125
	आदारावळ	126-129
	परिशिष्ट 1: राजय पवार हांच्या नाटकांच्या पुस्तकांचें मुखपृष्ठ	1
	परिशिष्ट 2: राजय पवार हांची घेतिल्ली मुलाखत	2-9
	परिशिष्ट 3: समाजशास्त्राची इंग्लीश आनी कोंकणी पर्यायी उतरां	10-11

नाटकाचो सिद्धांतीक अभ्यास

नाटक म्हणल्यार अभिनयांतल्यान व्यक्त जावपाचें माध्यम अशी नाटका विशीं सादी सोपी व्याख्या मांडतणा फकत व्यक्त जावप इतकेच नाटकांत नासून भोंवतणक वाठाराचे चित्रण, वेगवेगळे स्वभावगुणांचे पडबिंब आदीं गजाल्यो आमकां नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा. पयल्या प्रकरणांत नाटका विशीं खोलायेन जाणव जावन घेवपाचो यत्न जातलो. हातूंतल्यान भारतीय तशेंच पाश्चात देशांत नाट्या मळार जाल्ल्या प्राचीन काळाचो उल्लेख जावप म्हत्वाचो थारता. देखून थोडक्यांत नाटक निर्मितीच्या इतिहासाचेर भर घालप पयल्या प्रकरणांतल्यान जातलें. ह्या भायर नाटकाच्या वेगवेगळ्या प्रकारांचेर, घटकांचेर आनी जाणकारानी मांडिल्ल्या मताचोय अभ्यास करप भोव गरजेचो. म्हणटगीर एकदरीत नाटकाच्या विविध आगांचो अभ्यास पयल्या प्रकरणांतल्यान जातलो.

1.1 नाटकाचें स्वरूप

नाटक म्हळ्यार कलेच्यां माध्यमातल्यान व्यक्त केल्ली भावना. नाटक हो साहित्याचो असो प्रकार आसा जाचे सादरीकरण जावप म्हत्वाचे थारता. हो एक 'दृश्य आनी श्राव्य' साहित्य प्रकार. नाटकाचे सगळ्यांत म्हत्वाचे खाशेलपण म्हणल्यार नाटक हे पंगडान बसून पळोवपाचे आसता. हातूंत पळोवपा वांगडा आयकपूय एकाच वांगडा जाता. नाटकांतल्यान समाज प्रबोधन लेगीत मोट्या प्रमाणांत जाता. जी गजाल सहजा-सहज सांगपाक मेळना ती नाट्य लेखक कलाकारांक घेवन अभिनयाच्या आदारान समाजाच्या मुखार मांडटा. साहित्याच्या हेर प्रकारां वरीं नाटकांतल्यान लेगीत जिवीताची

वास्तविकाय अतिशय खोलायन मांडिल्ली आसता. ह्याच वरीं कथा, कविता, कांदवरी हे साहित्य प्रकार व्यक्ती एकटो बसून वाचपाक शक्ता जाल्यार, नाटक मात एका वांगडा सगळ्यांनी बसून पळोवपाचो प्रकार आसा. जशें हेर साहित्य प्रकारांक साहित्य ज्ञानी वाचक हांच्या भितर आस्वाद निर्माण जाता, त्याच वरीं नाटकांत कलाकार आनी प्रेक्षकांचो सांगोड म्हत्वाचो थारता. कारण प्रेक्षक नासतना नाटकाचें सादरीकरण जावप शक्य ना.

नाटक प्रेक्षकांच्या काळजाक हात घालता त्याच वांगडा तांका सरळ चारां चलपाची वाट दाखयता. नाट्य लेखक, दिग्दर्शक, कलाकार, संहिता, माची आदीं गजालींच्या सांगातान नाटकाची रचणूक जाता. नाटकाचो मूळ हेतू म्हणल्यार प्रेक्षकांचे मन-रीजवण करप. आदल्या काळार मनोरंजनाचे साधन म्हण नाटकाचे सादरीकरण जातालें आनी आयज लेगीत जायत आसा. नाटकांतल्यान मनशाली भावनां कलात्मकरितीन व्यक्त जाता. दर एक कलाकार आपल्या अभिनयांत इतलो रिगून वता जणू काय तो प्रत्यक्षांत आपली जीण त्या वेळार जगता अशें प्रेक्षकांक दिसल्या शिवाय रावना. हाचें कारण म्हणल्यार कलाकारांचे असंख अणभव. मनशाल्या अणभवांतल्यान ताच्यो संवेदना जाग्यो जाता. आनी हातूंतल्यान उत्कृश्ट कलेची नर्मणी जातय वता.

प्रा. अशोक मणगुतकर हांच्या मता प्रमाण "संवेदनशील आसप हें खंयच्याय प्रतिभावान कलाकाराचें पयलें लक्षण. ह्या संवेदनेंतल्यान मागीर तयार जातात ते वेगवेगळे आकार : रंगाचें, रेगांचे, जिणेच्या अणभवेचे. पूण निमाणें ह्या आकारांतल्यान – अविशकारांतल्यान समर्थपणान पिळून काडिल्लो आशय म्हत्वाचो आसता. मुळांत आशिल्ली संवेदनशीलता, मनीसपण आनी जिवनानुभवाकडेन पळोवपाची नदर हातूंतल्यान कलाकाराची श्रेश्ट कलाकृती तयार जाता".¹ मनशाल्या वाट्याक आयिल्ल्या असंख अणभवाचो अविशकार ताच्या कलेतल्यान जाता. ही कला साबार आकारांतल्यान फुलून येता. देखून एक कलाकार आपल्या अभिनयांत पुरायपणी

रिगील्लो आमकां नाटकांतल्यान वा हेर कलेंतल्यान पळोवपाक मेळटा अशें तांचे म्हणणे आसा.

नाटकांतल्यान मनशाल्या सदच्या जिविताचें चित्रण जाल्लें आसता. प्रतेक व्यक्तीक आपल्या जिणेत कसलें ना कसलें त्रास, दुख, संघर्श सोंसचे पडटा. ह्या सगळ्यांचो सुमेळ करून नाट्य लेखक गंभीर तशें विनोदी शैलीच्या आदारान नाटकाची रचना करता. ह्या वेळार स्वताच्याच जिणेचेर प्रेक्षक हांसतात जाल्यार कांय वेळा रडटा. नाटक हो मिश्र कलेचो प्रकार आशिल्ल्या कारणाक लागून प्रेक्षकांच्या मनांत उप्रासिल्ल्या प्रस्नाच्यो जापो बऱ्या तरेन सुटपाक पावता. तें भशिल्ल्या कडच्यन नाटकांतल्या घडामोडींतल्यान आपल्या विचारसरणेक चालना दिवपाक लागता. पात्रांच्या माध्यमांतल्यान समाजांत वावूपी स्वभावगुणांचेर नाटकांतल्यान उजवाड घालप जाता. म्हत्वाचे म्हणल्यार नाटक हो साहित्य प्रकारावांगडा दृश्य-श्राव्य प्रकार आसा. ते लेगीत रंगमय वातावरणाच्या आदारान प्रेक्षकांच्या मुखार नाटकाचें सादरीकरण जावप गरजेचें थारता. कारण जरी नाटक संहितेच्या रुपान तयार जाले पूण ताचें माचेर सादरीकरण जावंक ना, जाल्यार ताका नाटक म्हणप समा जावचें ना. देखून कलेंतल्यान माचेर व्यक्त जावपी अभिनयाक नाटक म्हणटात.

तशेंच प्रयोगीक आनी वेवसायीक नाटकाची संकल्पना रंगमाचेर रुड जाल्ली आसा. फकत उत्सवाच्या पुरती मर्यादीत रावनासतना नाटकान वेवसायीक रुप घेतला. वेवसायाच्या उद्देशान ही नाटका बरोवप वा रचप जाता. ह्या नाटकांतल्यान समाजातली घडा-मोडी मांडतात. तशेंच प्रेक्षकांचे मनोरंजना वांगडा समाज प्रबोधन लेगीत जाता. कितलेय गंभीर विशय लेगीत अतीशय सुटसुटीत पणान ह्या प्रकारांत मांडील्ले आसता. विनोदी शैलीचो वापर करून समाज प्रबोधनाचेर चड भर घालप जाता. मात प्रयोगीक नाटकांत राजकीय, सामाजीक, आर्थीक सारक्या विशयांचेर भाष्य करप जाता. ह्याच वांगडा नवें-नवें आशय - विशय घेवन हो प्रकार मुखार येता. परंपरेन घालून दिल्ली

चैखटी भायर वचून हो नाट्य प्रकार सादर जाता. एक स्वतंत्रत विशय घेवन आनी स्थळ, काळ, तंत्र हातून गरजे प्रमाण बदल घडोवप जाता. भाशेचो वापर लेगीत सहज रितीन करप म्हत्वाचो थारता. ह्या तरेन ह्या दोन प्रकारांतल्यान नाटकाचे मळ कितले गिरेस्त जाला हाची जाणीव आमकां जाता. कारण मनोरंजना भायर वेवसायाचे रुप नाटकांत आपणायला. ह्या तरेन कलेचे सादरीकरण फकत अभिव्यक्ती पुरते उरनासतना स्वतःचो वळख घडोवपाक लेगीत जावपाक लागला. ह्या वेळार लेगीत नाटक रचनेच्या सांगण्यां आंगांचो विचार वेवसायीक पांवड्यार जावन येता ही भोव उमेदीची गजाल आसा.

1.1.1 नाटकाचे घटक

नाटक सादर करपाखातीर नाट्य लेखक घटकाच्या आदारान आपली लिखाण करता. तो नाटकाची संहिता तयार करता आनी त्या संहितेच्या आदारान दिग्दर्शक पुराय नाटक माचेर कश्या पद्धतीन सादार जातलें हाची जतनाय घेता. ह्या वेळार कांय मुखेल घटकांचो अभ्यास करप म्हत्वाचो थारता. नाटकांच्या घटकांची दोन विभागणी जाल्ली आसा. ती म्हणल्यार संहितेच्या नदरेंतल्यान आनी सादरीकरणेच्या नदरेंतल्यान नाटकाचे घटक.

अ. संहितेच्या नदरेंतल्यान नाटकाचे घटक:

1. कथानक

दर साहित्याक कथानक आसता. ह्याच वरीं नाटकांत लेगती कथानक म्हत्वाचें थारता. एक कथाबीज घेवन नाट्य लेखक कथानकाची रचना करता. कथानकातल्यान प्रसंगाची निर्मणी जायत वता. एका फाटोफाट एक प्रसंग नाटककार सांखळेन रचता. ह्याच प्रसंगांतल्यान आशय-विशय निर्माण जाता. कथानकाच्या आदारान नाट्य लेखक संहिता तयार करता. उपरांत संहितेच्या माध्यमातल्यान नाटकांतल्या पात्रांक तांच्यो भुमिका वांटून घालता. मुखेलपणान समाजांत चलतल्या चालू घडणूकेचेर आदारीत

नाटकातलें कथानक आसता. तशेंच पात्रांच्या आदारान कथानक फुलत वता आनी शेवटाक तें कथानक साकार जाल्लें पळोवपाक मेळटा.

2. संवाद

नाटकांतल्या कलाकारांक उलोवपा खातीर संवादाची गरज लागता. देखून संवाद हो नाटकाचो म्हत्वाचो घटक आसा. संवादांतल्यान पात्रांची वळखूय घडून येता. मुखेल गजाल म्हणल्यार जे संवाद कलाकारांक दिल्लें आसता ते चड व्हड आसपाक जायना. तशेंच संवाद सार्दें, सोपें आनी सुटसुटीत आसपाक उपकारता. कारण नाटक पळयतल्या प्रेक्षकांक संवादाक लागून कसलोच त्रास जावपाक फावना. ह्याच वरीं कलाकारांक लेगीत आपलो अभिनय करतना कसलीच आडकळ जावपाक जायना. नाट्य लेखकान जाता तितली सवकळिची आनी सदच्या उलोपांतल्या भाशेंचो वापर आपल्या संहितेंत करपाक जाय. अशें केल्यान सगळ्यांकूच नाटक आपले अशें दिसपाक लागता.

3. संघर्श

मनशाली जीण संघर्शा शिवाय पुराय जायना. नाटक हें समाजाचें चित्रण जाल्ल्या कारणाक लागून संघर्श हातूंत खूब म्हत्वाचो घटक जावन आसा. नाटकांतल्या कथानकाक संघर्श आसूंक जाय. हो संघर्श एकाद्या पात्राचो स्वताकडलो, समाजाकडलो, विरोधी पात्रांकडलो आसू येता. जर एक पात्र नाटकाच्या सुरवेक संघर्श करता जाल्यार, शेवटाक ताचो संघर्श पुराय जाल्लो उरपाक जाय. थोडक्यांत सांगचे जाल्यार नाटकांत दाखयला तो संघर्श शेवटाक साकार जावपाक जाय. जाल्यारूच नाटकांत चितारिल्ल्या संघर्शाचो विकास जावपाक पावता. आनी हातूंतल्यान सकारात्मक विचार पळयतल्याक मेळटा.

4. पात्रां

सगळ्यांत चड नाटकाचो म्हत्वाचो घटक म्हणल्यार पात्रां. कारण पात्रांच्या अभिनयांतल्यान नाटक फुलपाक पावता. पात्रांच्या आदारान कथानकाचो विकास जाता.

ह्याच वरी पात्रांच्या भुमिकेंतल्यान समाजांतल्या वेग-वेगळ्या स्वभावगुणांचेय दर्शन घणून येता. नाटकांतली सगळीच पात्रां माचेर येतात अशी ना. कांय पात्रांचो सहज गरज पुरतो उल्लेख जाता. तर कांय पात्रां प्रेक्षकांच्या मनांत आपल्या भुमिकेंतल्यान घराब्या रावतात जाल्यार कांय पात्रां प्रेक्षक रोखडीच विसरतात. मात वातावरण आनी पात्रांचो भेस पळोवन तांची कलाकृती म्हणजे भासशैली, वागणे आसप गरजेचे. ना जाल्यार पात्रांक लागून नाटकाचे कथानक फाटी पडपाक शक्ता.

5. माथाळो

नाटकाचें खरें येस तर ताच्या माथाळ्याचेर आदारीत आसता. कारण प्रेक्षक वर्ग माथाळ्याक आकर्शीत जावन नाटक पळोवपाक गर्दी करता. नाटक कित्याचेर आदारीत आसतलें काय हाची सुलूस मेथाळ्यांतल्यान प्रेक्षक घेतल्या शिवाय रावना. मात कथानक आनी माथाळ्याचे नातें दिसून येवपाक जाय.

6. भासशैली

नाटकाच्या कथानकाचेर आदारीत नाटकाची भासशैली आसता. हें कथानक म्हणल्यार नाटक फुडें वचपाचें माध्यम. कलाकार आपणाक फावं जाल्लें पात्र जशें आपणायता तशेंच त्या पात्राची भास लेगीत बऱ्या तरेन आपणायता. ह्या वेळार कलाकारांच्या भुमीकेच्या मार्फत गंभीर, विनोदी सारक्या भासशैलीचो वापर जाता. तशेंच भासशैली म्हणटना पात्रां वांगडा ताचो स्वभावगूण, भोंवतणचो वाटार, वेवसाय, संस्कृताय फुडें येता.

ब. सादरीकरणाच्या नदरेंतल्यान नाटकाचे घटक:

1. भेस

नाटकाच्या पात्रांचो भेस तांकां दिल्ल्या भुमिकेप्रमाण आसप म्हत्वाचो. भेसांतल्यान पात्रांची नाटकांत कसली भुमिका आसतली हाची सुलूस प्रेक्षकांक लागता. म्हत्वाचें म्हणल्यार अभिनयाक धरून पात्रांचो भेस आसपाक जाय. इतिहासीक पात्र

आसल्यार ताचो भेस इतिहासीक उरपाक जाय. ना जाल्यार त्या पात्रांचो भेस वेगळो आनी अभिनय वेगळो जाल्यार तें पात्र फुलून येवचें ना.

2. माची

दर साहित्याची आपली अशी कांय खाशेलपणां आसतात. नाटकाचे खाशेलपण म्हणल्यार तो दृश्य आनी श्राव्य साहित्य प्रकार. कविता, कथा, कादंबरी जशी आमी एकठी बसून वाचपाक शक्तात ह्या वरीं नाटक हो प्रकार बसून वाचपाचो नासून तो नाट्य हॉलांत सगळ्यां वांगडा बसून पळोवपाचो आसता. एका वेळार शंबरा वयर लोकांक नाटक पळोवपाक मेळटा. जरी नाटक संहितेच्या रुपान तयार आसा पूण ताचो माचेर प्रयोग जाल्लो ना जाल्यार ते, नाटक ह्या गटांत पडचे ना. कारण नाटक हें मुखेलपणान माचेर सादर करपाखातीर आसता.

3. नेपथ्य

माचेर केल्ल्या सजावटीक नेपथ्य म्हणटात. नाटकाच्या कथानकाक सोब सारकें नेपथ्य आसप गरजेचे. तशेंच नाटक सादर करतना कलाकारांक माचेर चलपाक वा हेवटेतल्यान तेवटेन वचपाक नेपथ्याक लागून कसलीच आडखळ जावपाक जायना. हाची जतनाय नाट्य लेखकान घेवची पडटा. पुराणीक नाटक आसल्यार नेपथ्य पुराणीक आसता आनी आधुनीक नाटक आसल्यार नेपथ्य आधुनीक नाटकाक धरून आसता.

4. उजवाड येवजण

नाटक हो प्रकार रातच्या वेळार वा नाट्य हॉलांत सादर जावपाखातीर आसता. देखून नाटक सादर जातना काळोख आसप गरजेचो. कारण तंत्रीक नदरेन कथानकाक धरून ज्यो गजाली वा वातावरण निर्माण करपाची जापसालदारकी नाट्य लेखकान घेतल्या ती उजवाड येवजणेच्या आदारान साकार करपाची आसता. एकाद्या पात्राच्या तोंडावेले हावभाव उजवाड येवजणेच्या आदारान प्रेक्षकांक दाखोवपाक मेळटा. तशेंच सुख, दुःख, उमेद सारक्यो गजाली दाखोवपाक गावतात. योग्य त्या वेळार माचेर उजवाड

घालपाचे कसब बऱ्या तरेन जाल्यार नाटक प्रभावी पणान साकार जातना पळोवपाक मेळटा.

5. आवाज येवजण

नाटक एकाच वेळार पळोवपाक तशेंच आयकुपाक मेळिल्ल्या कारणाक लागून उजवाड येवजणी इतकोच म्हत्वाचो घटक म्हणल्यार आवाज येवजण. नाटक एकाच वेळार शंबरा वयर लोक पळोवपाक शकिल्ल्या कारणाक लागून नाटकांतल्या पात्रांचो आवाज फाटल्यान बसल्यात तांकां पावचो हें म्हत्वाचें आसता. इतलेच न्हय जाल्यार आवाज येवजणेच्या माध्यमातल्यान सकाळच्या सवण्यांचो, रातच्या किडींचो वा हेर जातल्या घडामोडींचो आवाज सादर जातल्या प्रसंगाचेर आदारून दाखोवपाक मेळटा.

6. रंगवण

माचेर नाटक सादर करपी कलाकारांची भुमिका रंगवणिच्या आदारान साकार जाता. नाटकातलें पात्र खंयच्या पिरायेचें आसा हाची जाणीव रंगवणीतल्यान घडून येता. तशेंच पात्रांक सोब सारकी रंगवण आसप गरजेची. ह्याच वरी तोंडावेले हावभाव लेगीत रंगवणिच्या आदारान प्रेक्षकांक सारके जाणवता. इतिहासीक नाटक आसल्यार रंगवण राजा, महाराजा सारकी आसता आनी आधुनीक नाटकाची रंगवण वेगळी आसता.

7. प्रेक्षक

प्रेक्षक हो नाटकाचो आनीक एक म्हत्वाचो घटक. कारण माचेर सादर जातले नाटक पळोवपी प्रेक्षक आसता. होच प्रेक्षक म्हणल्यार नाटकातले वेगवेगळे स्वभाव गुणांचें चित्रण. प्रेक्षकांक लागून नाटक फुलपाक लागता. कारण नाटकाचें येस तांचेर आदारून आसता. एकादे बरें नाटक आसल्यार निमणे मेरेन प्रेक्षक पळोवपाक रावता. आनी नाटक बरे ना शे दिसल्यार अर्दारून उटून वता. देखून प्रेक्षक नासतना नाटक सादर जावपाक शकना.

8. कलाकार

पुराय नाटक मुखार व्हरपाचें काम नाटकांतले कलाकार करता. आपल्या अभीनयांतल्यान फावं जाल्ली भुमिका दर एक कलाकार माचेर सादर करून नाटक साकार करता. जेन्ना कलाकार आपली भुमिका माचेर सादर करता तेन्ना तो पुरायपणेन त्या भुमिकेंत रिगिल्लो आसता. देखून एकाच माचेर वेग-वेगळ्या भावनांतल्यान व्यक्तीले स्वभावचित्रण जाल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा.

9. दिग्दर्शक

नाट्य लेखक नाटकाची संहिता तयार करता आनी दिग्दर्शक त्या संहितेच्या आदारान कलाकारांक तांच्यो भुमिकां वाटून घालता. ह्या वेळार कोण कसले पात्र करतलो, माचेवेले नेपथ्य कसले आसतले, पात्रांचो भेस, रंगवण, केन्ना कसली प्रकाशयेवजण माचेर पडटली, घडणूके प्रमाण आवजयेवजण कशी जावपाक जाय आदीं गजालीचेर भर दिग्दर्शक दिता. तो कलाकारा कडल्यान येसायो करून घेता. ह्या वेळार शब्दाचे उच्चारण, तांचे हावभाव, शरिराची हालचाल हांचीय जतनाय दिग्दर्शक घेता. ह्या तरेन पुराय नाटक माचेर कश्या तरेन सादर जातले हाची जापसालदारकी दिग्दर्शकाचेर आसता. दिग्दर्शक हो नाटक सुरू जावच्या आदलो आनी पड्या फाटलो कलाकार अशें म्हणू येता.

10. संहिता

नाटककार नाटकाची संहिता तयार करता तेन्ना कलाकार, दिग्दर्शक, आवज, प्रकाशयेवजण दिवपी आदीं हांकां एके तरेन सूचना दिता. नाटकाक संहिता जितली म्हत्वाची आसता ह्याच तरेन दिग्दर्शकाक संहितेच्या आदारान नाटक बसोवपाक सोपें जाता. सुत्रबंध पध्दतीन माचेर नाटक जापवाक संहिता कारणेभूत थारता. गरज पडल्यार नाटककारान तयार केल्ल्या संहितेंत दिग्दर्शक बदल करून घेता. कारण संहितेंत

आडखळ उरल्यार प्रयोगाच्या वेळरा ती कलाकारांक वा हेर नाटकाक संबधीत आशिल्ल्या घटकाक त्रासदायक जावपाक शकता.

ह्या तरेन नाटकाचें संहितेच्या आनी प्रयोगाच्या नदरेतल्यान विभागणी करून नाटक रचनेचेर उजवाड घाला. नाटकांत म्हत्व फकत कलाकारांकूच आसना जाल्यार नाटक रचपी ते बसेवपी आनी हेर आदार दिवपी हांचीय म्हत्वाची भुमिका आसता. मात प्रतेकाली भुमिका वेगळी थारता. जशे समाजांत वावुरपी वेगवेगळे आसता ह्याच वरीं नाटकांत वावुरपी लेगीत वेग-वेगळे लोक आसतात. हांचो उल्लेख पड्या फुडले आनी पड्ड्या फाटले ह्या उद्देशान करप जाता. ह्या सगळ्यांच्या आदारान घटकाची रचणूक योग्य पद्धतीन जाली जाल्यार नाटक साकार जाता.

1.1.2 नाटकाचे प्रकार

नाटक म्हणल्यार अभिनयांतल्यान व्यक्त जावपाचे सादन. हो एक दृश्य आनी श्राव्य प्रकार जावन आसा. नाटकांत दोन अंक आसता. ह्याच वांगडा समाजातल्या साबार विशयांचेर आदारीत नाटकाचे प्रस्तुतीकरण जाता. देखून नाटकांतल्यान समाज प्रबोधन लेगीत खूब मोठ्या पद्धतीन जावपाक पावता. जी गजाल उतरांनी सांगपाक शकनांत ती नाटकाच्या माध्यमातल्यान लोकां मेरेन पावपाचो यत्न हातूंतल्यान बऱ्या तरेन जाता. नाटकाचे एक खाशेलपण म्हणल्यार एकाच वांगडा जायते लोक एका हाँलांत बसून नाटक पळोवपाक शकतात. देखून हेर साहित्य प्रकारापसर हो साहित्य प्रकार वेगळो थारता. जाणकारानी नाटकाचे विशयाच्या नदरेन वर्गीकरण केला. ताची चर्ची फुडें केल्ली आसा.

1. पुराणीक

भारतांत आर्विल्ल्या काळार पुराणीक नाटकां जाताली. पुराणांत घडिल्या घडणुकांचेर आदारीत ह्या नाटकाचे कथानक सादर जाताले. देखीक रामायण, महाभारत

सारक्या महाकाव्यांचे कथानक आसताले, कोंकणी भागांत दशावतार ही नाटका पुराणीक विशयाचेर जातात.

2. इतिहासीक

इतिहासांत घडील्या घडणूकांचेर आदारीत जी नाटकां जातात तांकां इतिहासीक नाटका म्हणटात. हातूंतले कथानक काल्पनीक आसना. जाल्यार ते वास्तवांत घडिल्ले आसता. चड करून म्हान व्यक्तीचेर आदारीत वा इतिहासातल्या घडणूकेचेर आदारीत ही नाटकां सादर जाता. देखीक शिवाजी महाराजाच्या जिणेचार, तशेंच मुक्ती संग्रमातली नाटकां इतिहासीक विशयांची आसता.

3. समाजीक

आयच्या काळार चडशी समाजीक विशयांची नाटकां आमकां पळोवपाक मेळटा. समाजांत ज्यो गजाली चलता ताचे चित्रण नाटककार नाटकाच्या माध्यमांतल्यान प्रेक्षकां मुखार मांडटा. ह्याच वांगडा समाजांतल्या लोकांचें सुख-दुःख, संघर्श, चाली-रिती आदीं गजालींचे वर्णन हातूंतल्यान जाता. समाज हो केंद्र बिंदू थारून समाजांत चलतल्या घडामोडीचेर ही नाटका सादर जाता.

4. राजकीय

मंत्री, आमदार, भौस, वेचणूको सारके आशय घेवन राजकारण हो नाटकाचो विशय मुखार येता. राजकारणाच्या मळार जातल्या घडामोडीचे चित्रण कलात्मक रितीन लेखक मांडटा. राजकारण सारको खर विशय लेखक कल्पितायेचो थोडो भोव वापर करून प्रेक्षकांच्या मुखार सत्य घटना मांडपाचो यत्न हातूंतल्यान करता.

5. विनोदी

विनोद हो नाटकाचो म्हत्वाचो विशय आसा. हास्यप्रधान वातावरण हातूंतल्यान तयार जाता. प्रेक्षक तशेंच कलाकारांक सदच्या जिणेच्या अडी-अडचणेतल्यान कांय वेळ थाकाय मेळटा. वैव्यक्तिकेक फाटीं दवरून अतिशोयुक्तीतल्यान विनोद तयार करप जाता.

तशेंच पात्रांच्या अभिनयांतल्यान, संवादातल्यान वा एखाद्या प्रसंगातल्यान विनोद निर्माण करूनसामाजीक प्रस्नाचेर कांय वेळा बडी मारप जाता. जी गजाल सहजा-सहज लोकांक सांगपाक शक्य ना ती विनोदाच्या आदारान नाटकांतल्यान सांगप जाता.

1.2 नाटकाच्यो व्याख्या

नाटक हो साहित्य प्रकार स्पश्ट करतना जायत्या जाणकारानी आनी अभ्यासकानी नाटकाच्यो आपल्या परीन व्याख्या करून नाटक म्हणल्यार कितें ही संकल्पना साद्या, सोप्या उतरानी मांडिल्ली आसा. ह्या वेळार तांणी फकत नाटक ह्याच प्रकाराचेर आपलें मत मांडिनासतना पुराय नाटक तें मागीर संहितेच्या वा प्रयोगाच्या रुपान कशें आसपाक जाय हाचेर उजवाड घाल्लो आसा. कांय व्याख्येतल्यान नाटकाची साम्यताय आनी वेगळेपणा लेगीत जाणवता.

भारतीय नाट्य कलेचे जनक भरतमुनिन आपल्या नाट्यशास्त्रांत 'नाटक म्हळ्यार जिविताचो हारसो. नाटक हें मनोरंजनाचें साधन ह्याच वांगडा समाज प्रबोधनचेंय माध्यम आसा'.² अशे म्हणला. तांच्या मता प्रमाण नाटकांतल्यान मनशाले जिवीत पडबिंबीत जाल्ले आसता. जे कितें मनीस आपल्या जिणेंत अणभवता तें नाटकाच्या माध्यमातल्यान व्यक्त जाता. ह्या सगळ्या घडणुकांतल्यान मनशाले नाटकांतल्यान समाज प्रबोधन मोट्या पद्धतीन जाता. तशेंच नाटकाच्या सादरीकरणातल्यान मनोरंजन लेगीत जावपाक पावता. जाल्यार नाटक पळोवन प्रेक्षकांक एके तरेची उमेद, धादोसकाय मेळपाक जाय हे विचार व्यक्त करतना राजेंद्र केरकार म्हणटा "नाटक पळयल्या उपरांत जिवनाविशीची श्रद्धा वाडपाक जाय, निराशा पयस वचपाक जाय, वायट गुणांचो पराजय जावंचो, बरे गूण फळादीक जावंचे आनी नाटकाचें सादरीकरण पळयल्या उपरांत काळजांत धादोसकाय निर्माण जावंची.....".³ ह्या व्याख्येतल्यान सकारात्मक नदर नाटकातल्यान मेळची हें स्पश्ट जाता. एक व्याख्येतल्यान समाज प्रबोधनाची जाणीव जाता जाल्यार दुसरी व्याख्या सकारात्मक विचारसरणी दिता.

भारतेन्दु हे जाणकार म्हणटा "नाटक की कथा की रचना ऐसी विचित्र और पूर्वपरबद्ध होनी चाहिए कि जब तक अन्तिम अंक न पढा जाए, यह बोध कदापी न हो कि नाटक समाप्त कैसे होगा"।⁴ हांचे विचार मातशी वेगळी नदर आमकां दिता. जंय नाटकाच्या कथानकाचो थाव वाचकांक पुराय नाटक वाचल्या शिवाय लागपाक जायना अशे ते म्हणटा. म्हणजे कथानकाची रचना आगळी वेगळी जावपाक जाय, जाल्यारूच वाचक नाटकाच्या शेवटा मेरेन जोडून उरतले. तांणी नाटकाच्या संहितेचेर भर घाल्ली आसा. सुनील ह. पालकार अभिनयाक म्हत्व दितना म्हणटा "नाटक म्हणल्यार अभिनयाचें माध्यम. कसलोय संदेश अभिनयाच्या माध्यमांतल्यान लोकां मेरेन पावता ताकाच नाटक म्हणटात".⁵ तांच्या मता प्रमाण अभिनयातल्यान कसलीय गजाल हेरांक कळीत करपाक मेळटा. देखून कलेच्या माध्यमातल्यान व्यक्त जाता तेच नाटक थारता.

"रंगमंच एक विशिष्ट कलात्मक अभिव्यक्ती का माध्यम है। वह सीमित अर्थों में किसी वर्ग- विशेष का नहीं बल्कि संपूर्ण समाज का, अपनी विविधताओं सहित प्रतिनिधित्व करता है।"⁶ श्री दयाप्रकाश सिन्हाच्या मता प्रमाण ह्या व्याख्येंत ते म्हणटा नाटक म्हळ्यार एका विशिश्ट कलात्मक कलेच्या अभिव्यक्तीचे साधन आसा. हे नाटक फकत एकाच वा मर्यादीत गजालींच्या पासत नासतना पुराय समाजाक चित्रण करता. ह्याच वांगडा प्रतेक गजालीची खाशेलपणां मुखार घेवन येता. अभ्यासकानी नाटकाच्या घटक, प्रकारांचेर आदारीत लेगीत नाटकाच्यो व्याख्या केल्ल्यात. रा.ब.मराठे हाणी "नाटक म्हणजे हावभावसह रंगभूमीवर म्हणून दाखविण्याजोगे, काही रसभरित संवादमिश्रित काव्य".⁷ अशी कलाकारांच्या अभिनयाची व्याख्या केला. जंय ते म्हणटा व्यक्तीन आपल्या हावभावाच्या माध्यमातल्यान रंगमाचेर जे सादर करप जाता ते नाट्य रसाच्या सांगोडान संवादाचे मिश्रण काव्यात्मक शैलीतल्यान मांडप म्हणल्यार नाटक. हातूंतल्यान कलाकारांची कला, भासशैली, नाट्य विशय आदी हांचो मेळ एका वांगडा मांचेर कलात्मकतायेन घडून येता ताचेर ते भर घालता.

जाल्यार कॉलरिज सैम्युअल टेलर म्हणटा "The drama is not a copy, but an imitation of nature".⁸ ह्या व्याख्येतल्यान नाटक म्हणजे नक्कल नासून सरभोंवतणीचे अनुकरण आसा. जे कितें आमच्या भोंवतणी घडटा तें नाट्यातल्यान सादर करप नाटकांत जाता. म्हणजे मनशाल्या जिणेंत जे कितें घडटा ते भोंवतणच्या वातावरणांक, निर्सगाक लागून घडटा अशें ह्या विधवानाचे म्हणणे आस. जाल्यार मार्कुस तुल्लियस सिसरो म्हणटा "Drama is a copy of life, a mirror of custom, a reflection of truth".⁹ ह्या जाणकाराचे म्हणणें आसा नाटक म्हणजे जिणेची नक्कल, चालि-रितीचो हारसो, सत्याचें पडबिंब. नाटकांतल्यान आमच्या समाजांत, मनशाल्या जिणेंत कितें, कशें घडटा हाचें चित्रण जाता.

डॉ. जयंती नायक नाटकाच्या संवादाचेर भर दितना म्हणटा "नाट्यलेखनाखातीर भाशा आनी तिच्यो वेगवेगळ्यो मोड्यो-बोल्यो, चड-उतार जाणा जावप गरजेचें. कारण नाटक संवादाचेर उबें रावता. संवाद बरे जाल्यार नाटक/नाटकुलें उठ्ठा. प्रेक्षकांच्या काळजांत रावता".¹⁰ भाशा ही साहित्याची म्हत्वाची भुनयाद. नाटकाच्या विशया प्रमाण, पात्रां, वातावरणांक सोब सारकी भास वा बोल्यो उरप म्हत्वाची हे आमकां जाणवता. नाटकातल्या पात्रांचे म्हत्व स्पश्ट करतना जेश्ट नाटककार पुंडलीक नायक म्हणटा "नाटकांत पात्राक स्वताचें अस्तित्व आसप गरजेचें. तें ल्हान आसलें जाल्यारूय, नाटक पळोवन जाले उपरांत त्या पात्राच्या ठसठशीतपणा खातीर प्रेक्षकांच्या मनांत तें उरूंक जाय".¹¹

जाल्यार राजदीप नायक नाट्य रचनेचेर उजवाड घालतना म्हणटा "नाटक, तें मागीर गंभीर आसूं वा विनोदी आसूं, ती एक सांघीक कला. तिचेकडेन कला म्हणूनच पळोवप समा जातलें. आनी तशें पळोवंक गेल्यार, गंभीर नाटकां करप सोपीं पूण विनोदी नाटकां करप खूब कठीण".¹² जरी नाटकातले विनोद प्रेक्षकांक हांसयता जायत, पूण तोच विनोद घडोवपाक सोपो न्हय. कारण विनोदी नाटकां पळयता आसतना प्रेक्षकान

न्यायाधीश जायनासतना एक रसीक ह्या नात्यान कांय गजाली समजून घेवन ताचो आस्वाद घेवचो अशें म्हण्टात'.¹³ जाल्यार संजय तळवडकाराच्या म्हण्ण्य प्रमाण "नाटक बरयतना नाटककाराक स्टेजीची आंखणी आनी पात्रांची मागणी दोळ्यांमुखार दवरची पडटा. उतरांतले विनोद, body movements, expressions आनी स्टेजीवेलें वावरप हातूंतल्यान नाटकाची उंचाय वाडूं येता."¹⁴ कारण नाटकाचो प्रयोग जावप म्हत्वाचो जाल्यारूच ते नाटक म्हण सिध्द जाता, देखून माचेर जातल्या घडामोडीक लक्षांत घेवन नाट्य लेखन करप स्वभावीक.

जेन्ना नाटक माचेर सादर करपाक तयार जात. त्या वेळार दिग्दर्शकाची जापसालदारकी खूब वाडटा. हे सांगतना वसंत भगवंत सावंत म्हणटा "संहितेचे बलस्थान म्हणल्यार प्रयोग रुपांत सादरिकरण करपाची तांक, तिची प्रयोगक्षमता. लेखकाच्या भावनांक पुराय न्याय दिवन खंयचोय कसबी दिग्दर्शक नाटक आपले शैलींत सादर करपाक शकता."¹⁵ जे कितें लेखकान बरयला ताका पुरायपणी न्याय दिवन दिग्दर्शक ते नाटक आपल्या येवजणेतल्यान मांचेर हाडटा. जाल्यार नाट्य लेखकाच्या शैलीचे म्हत्व पटोवन दितना राजय पवार म्हणटा "रंगभुंयेर विनोदी नाटकांचें अस्तित्वूच न्हयकारपी चुकता तसोच विनोदाच्या नांवा खाला 'कितेंय पचोवपाक सोदपी'य चुकता. गरज आसा ती दर्जेदार नाट्य संहितेची... ती मागीर विनोदी आसूं वा गंभीर आसूं. ती जण एका नाट्य - लेखकाची शैली."¹⁶ हाच्यवेल्यान कळटा नाटक बरयतना लेखकाक आपली शैली वापरपाक कसलीच बंधना ना. मात स्वतंत्र शैलीच्या नांवा खाला कितेंय आपणावप समा जावचे ना. कारण पुंडलीक नायकाच्या मता प्रमाण "जेन्ना भोंवतणची नाट्य सृश्टी प्रेरक आसता तेन्नाच भाशेंतल्या नाटककारांक उर्बा मेळटा."¹⁷

माची, कलाकार, संहिता, अभिनय ह्याच वांगडा नाटकांतले संगीत नाटकाचे थोडक्यांत वर्णन करता अशें अर्चना अग्रवाल म्हणटा. देखून "नाट्यालेखीं का अंतर गानों के उदाहरण से स्पष्टतापूर्वक समझा जा सकता है। जिस प्रकार कुछ अच्छी

साहित्यिक कविताएँ जो पढने पर ही पर्याप्त आनन्द देती हैं, उतनी ही कुशलता से गाई भी जा सकती हैं।¹⁸ हें संगीता विशीं आपले मत ती व्यक्त करता. *कृती करणाच्या माणसाचे प्रस्तुतीकरण किंवा कर्म करणाच्या माणसांची अनुकृती अशी नाटकाची स्थूल व्याख्या करता येईल.¹⁹ अशें म्हणून वसंत डहाके हाणी अभिनयांतल्यान मनशाल्या जिणेचो वेवहार नाटकांतल्यान व्यक्त जाता हे सांगता. जाल्यार तानाजी हळर्णकार "नाटकाचें यश – अपेसूय चडशें थारता तें नाटकाच्या सादरीकरणाच्या यश – अपेसाचेर. सर्वसादारण मनीस नाटकाचो वाचक उणो आनी प्रेक्षक चड आसता. नाटकाच्या प्रयोगांतल्या दृक-श्राव्य गुणांक लागून हें घडटा."²⁰ अशें म्हणटना प्रेक्षकवर्गाचे नाटक सादर जातना कितलें म्हत्व आसता हें पटोवन दिता. कारण नाटक दृक-श्राव्य आशिल्ल्यान ते पळोवपाक लोकांची चड गर्दी आसता.

वयल्या व्याख्येतल्यान आमकां नाटकाच्या वेगवेगळ्या आयामाचे चित्रण जाल्ले पळोवपाक मेळटा. जाणकारानी फकत नाटक हाचेरूच उजवाड घालीनासतना पुराय नाटक कश्या तरेन रचप जाता वा रचल्या उपरांत त्या नाटकातली सुचकताय कितली आसता हाचेर उजवाड घाल्लो आसा. जंय नाटकातल्या कथानका वांगडा ताचो प्रयोग हांचे वेगळेपण कशें आसपाक जाय हाकाच जोडून नाटकाच्या घटकांचो विचार फुडें आयिल्लो आसा. माची, भासशैली, संवेदना, संगीत, पात्रां, आदींचो उल्लेख करून दर घटक नाटक रचनेंत म्हत्वाचे आसता हे आमकां कळटा. मात दर नाट्य लेखकांक आपल्या लिखणेचो स्वतंत्र वापर करून नाटका माचेर सादर करपाक प्रोत्साहन मेळप तितलेच गरजेचे. ह्या तरेन जाणकारानी नाटकाची व्याख्या मांडून नाटकाचे रूप स्पश्ट केल्ले आसा.

1.3 नाटकाची संकल्पना

नाटक हो दृक्य-श्राव्य साहित्य प्रकार. ह्याच वरीं नाटकांतल्यान कलेचे सादरीकरण मोठ्या प्रमाणान जाता. भारतांत आर्विल्ल्या काळार सावन नाटक हो प्रकार

रूढ जाल्लो आमकां पळोवपाक मेळटा. मुखेलपणान भारतांत भारतीय वेदांतल्यान नाटक ही संकल्पना फुडें आयल्ल्या. ह्याच चर्रीं पाश्चात देशांत लेगीत नाटक हो प्रकार खूब फामाद आसा. भारतांत "नाटक" म्हणटात जाल्यार पाश्चात देशांत "ड्रामा" अशें म्हणप जाता. हें उतर मळू ग्रीक भाशेंतल्या 'ड्रन' ह्या उतरां वेल्यान तयार जाला. तशेंच नाटक हें उतर मळू 'नर्त' म्हणल्यार नाचपी हाच्यावेल्यार संस्कृतांत "नट" ह्या प्राकृत उतरांतल्यान तयार जाला. ह्या तरेन भारत आनी पाश्चात देशांत नाटक ह्या उतराची निर्मणी जाल्ली आसा.

प्राचीन काळापासून भारतांत नाटकाचे प्रयोग जायत आसा. ह्या काळांत वा ताच्या पयली जे लोकनाट्य सादर जाताले तांच्या विशीं साबार मता जाणकारानी मांडिल्ली आसा. तांच्या मदले एक म्हणल्यार भरतमुनी ह्या विद्वानांन रचिल्ले नाट्यशास्त्र. तांकां नाट्यकलेचो जनक अशे म्हणटात. कारण तांणी नाट्यशास्त्र हो नाट्याचेर भाश्य करपी ग्रंथ रचिल्लो जो मळू संकृत भाशेन आसा. 'इ.स.वी सना पयली 200 ते इ.स.वी उपरांत 200 ह्या काळांत भरतमुनीन "नाट्यशास्त्र" हो ग्रंथ रचलो अशें विद्वानांचे म्हणणें आसा' ²¹ देवराज इंद्रवेदाच्या सांगण्यान ब्रह्मदेवाक ब्राह्मण, शत्रीय, वैश्य आनी शुद्र ह्या वर्णांच्या लोकांक चारूय वेद बऱ्या तरेन जाणून घेवपाक लागून एक नवो वेद तयार करपाक लायलो. तेन्ना ऋग्वेदांतल्यान पाठ करपाचें साहित्य, सामवेदांतल्यान संगीत, यजुर्वेदांतल्यान अभिनय आनी अथर्ववेदांतल्यान रस घेवन ब्रह्मदेवान एक नवो वेद तयार केलो. तो म्हणल्यार नाट्यवेद. ह्या तरेन ब्रह्मदेवाच्या आदेशाचेर भरतमुनीन नाट्यवेदाच्या आदारान नाट्यशास्त्राची रचना केली. नाट्यशास्त्राच्या आदारान वेदाचे विवेचन दृक्य आनी श्राव्य म्हळ्यारूच नाट्यांतल्यान चारूय वर्णांच्या लोखामुखार सादर जातालें.

नाट्यशास्त्रांत भरतमुनीन नाटकाच्या प्रयोगाचेर म्हणल्यार सादरीकरणेचेर नाट्याच्या प्रकारांची रचना केल्या. हें प्रकार मांडटना तांणी नाटकांत कलेच्या

माध्यमातल्यान उत्पन्न जावपी रसाचेर उजवाड घाला. ते प्रकार म्हणल्यार नाटक, प्रकरण, अंक, व्यायोग, भाण, समक्कार, वीथी, प्रहसन, डिम, ईहामृग आसा. नृत्य, गायन आनी अभिनय हांच्या आदारान मुखेलपणान वेदांतावेल्या कथांचे विवेचन नाट्यांतल्यान सादर करप प्राचीन काळार जाताले. 12 व्या आनी 13 व्या शेंकड्यांत संताच्या माध्यमातल्यान लोकांच्या दारां-दारांनी पवाडो, गोंधळ, आदींचे सादरीकरण करताले. हातूंत लेगीत गीत, नाट्य, अभिनय आसतालो. ह्या तरेन काळा प्रमाण नाट्याचे रुप बदलत गेलें आनी नाटकाचें साबार प्रकार मुखार आयलें.

पाश्चात नाटकाची सुरवात ग्रीक आनी रोमन देशांतल्यान सुरू जाली. 'एरिस्टोटेल ह्या विद्वानान नाटकाच्या मळार आपलो योग्यदान दिल्ले आसा. हे एक ग्रीक जाणकार आनी तांणी "पोयटिक्स" हो ग्रंथ रचला. ह्या ग्रंथांत तांणी नाट्यरुपी काव्याचेर भाशण केल्लें आसा. हातूंतल्यान फुडाराक नाट्याचो जल्म जातलो अशें म्हणून तांणी नाटका आशयाच्या नदरेन दोन प्रकार मांडल्यात ते म्हणल्यार शोकांतिका आनी सुखांतिका.'²¹ शोकांतिका ह्या प्रकाराक इंग्लिशींत ट्रिजिडी अशेंय म्हणटात. हो प्रकार आमच्या काळजांतल्यो भावना जागयता जाल्यार कॉमेडी म्हणल्यार सुखांतिका मनाक ल्हवूच चिमटो काडून खातकुतल्यो करता. एकेतरेन खुशालकाय दिवपाचो यत्न करता. मात ट्रिजिडींतल्यान दुखमय वातावरणाचे वर्णन जावन काळजाक पीळ घालता. ह्या तरेन तांणी शोकांतिका आनी सुखांतिकेचेर भाशण करून नाटकाच्या प्रकारांचेर उजवाड घाला आनी आशयाचेर भर दिला.

ह्या भायर नाटकाचे आनी दोन उथळ प्रकार म्हणल्यार मेलोड्रामा आनी फार्स जावन आसा. जंय मेलोड्रामांत संगीत आनी अभिनयाचो सांगोड आसता. जाल्यार फार्स हो एकेतरेचो हांसळोणो प्रकार जातूंत विचार करून विनोद निर्माण करप जाता. 'एरिस्टोटलाच्या मता प्रमाण नाटकांत वेळाचो, थळाचो आनी घडणूकीचो एकवठ आसपाक जाय.'²² हांचो एकवठ सारको आसल्यार नाटक बरें जाता अशें तांचे म्हणणें

आसा. एके तरेन आशयाची उत्पत्ती जावपाक लेगीत ही तीन तत्वा म्हत्वाची थारता अशेंय सांगपाचें तांकां आसूये अशें म्हणून तांणी 'the doctrine of three unity' हें तत्व मांडलां.

'ग्रीक आनी रोमन नाट्यभूंय हजार वर्सा अस्तित्वात आसली. मजगती रोमन साम्राज जेन्ना खाला गेलें तेन्ना सावन तांची नाट्यभूंय काळखांत उरली. हो रेनासानचो काळ आसलो. उपरांत धर्मीक संस्थांनी नाट्य भूंयेक तेंको दिलो. ह्या वेळार तांच्या बायबलाचेर आदारीत ल्हान ल्हान खेळ जावपाक लागलें आनी फुडें परतून 1350 ते 1550 काळांत नाट्य भूंय फुलपाक लागली. 1570 ह्या काळांत विल्यम शेकस्पियर ह्या जेश्ट नाटककारान नाट्यभूंय आपल्या नाटकांतल्यान तेजिश्ट केली. तांची नाटका प्रयोगीक नाटका आसताली. हाच्या उपरांत ऑपेरा, रोमॅटिसिझम आनी फ्रांसातल्यान वास्तववादा स्वरुपाच्या नाटकानी पाश्चात रंगभूंय गाजयली.²⁴

वेदीक काळाच्या उपरांत भारतांत तशेंच पाश्चात देशांत नाटकां जायत रावली. ह्या वेळार नाटकाचे रूप बदल्लें. तें म्हणल्यार दोनूय प्रातांनी लोककलेच्या माध्यमातल्यान नाट्यान आपलो जागो परतून लोकांमदीं निर्माण केलो. भारतांत उगत्या मळार जाका आमी मांड म्हणटात थंय एक वेळ थारावन लोक जमा जाताले आनी विधीरुपान लोकनाट्याचें सादरीकरण करतालें. ह्या तरेन वेदीक नाटकांतल्यान भारताच्या वेगवेगळ्या प्रादेशांत खाशेले नाट्य प्रकार रुढ जाले. देखीक :- आसामा- 'अंकिया नाट्य', ओडिसा- 'छाऊ', तामिळनाडू- 'भागवतमेळ', आंध्र प्रदेश- 'बुराकथा', काश्मिर- 'भांड जश्र', बिहार- 'झिझिया', केरळ- 'कुटियाट्टम आनी कथकली', कोकण- 'दशावतार', कर्नाटक- 'यक्षगान', बंगाल- 'यात्रा, हिमाचल प्रदेश- 'कारियाला', राजस्थान- 'कठपुतली', उत्तर प्रदेश- 'ख्याल, नौटंकी', माहाराष्ट्र- 'तमाशा' आदीं. ह्या तरेन लोकनाट्यातल्यान भारताची नाट्यभूंय चालू आसली. ह्या भारय 'लावणी',

‘पवाडो’, ‘गोंधळ’, ‘जागरण’, ‘भराड’, ‘लळित’, ‘भारूड’, आदी नाट्य आसात म्हणपाचे लक्षांत येता.

जाल्यार पाश्चांत देशांत लेगीत साबार नाट्य प्रकार आशिल्ले आमकां पळोवंक मेळटा. देखीक :- युरोपांत - ‘मिस्कल प्ले’, ‘मिस्ट्री प्ले’, ‘पॅसन प्ले’, ‘मोरॅलिटॅ प्ले’, ‘ऑपरा’, फ्रासांत- ‘कॉमेडी ऑफ मॅनर्स’, ‘फार्स’, ‘बर्लेस्क’, ‘वोदविल’, ‘पॅण्टोमार्डम’, ‘बॅले’, इटलित- ‘कॉमीदिया देलार्त’, अमेरिका- ‘अॅब्सर्ड थिएटर’, ‘एपिक थिएटर’ आदी. इतकेच न्हय तर महायुधाचो, मार्क्सवाद, उद्योगिक क्रांति आदी क्रांतीचो परिणाम पाश्चांत देशांतल्या नाट्यकलेचेर जालो आनी उपरांत प्रेक्षकांक लक्षांत दवरून भोंवतणच्या विशयांचेर नाटकां रचप जाली.

खंयच्याच लोकनाट्यांची लिखित संहिता नाशिल्ली. सादरीकरणाच्या नदरेन लेगीत उक्तें मळ, पात्रांक सोब सारको भेस, सरभोंवतच्या सैमांत फाव जाल्या वस्तूंतल्यान रंगवण तयार करप जाताली, दिव्यांची उजवाड येवजण आसताली. ह्या तरेन गांवां-गांवानी लोक उत्सवाच्या दिसांनी मन-रिजवण म्हण लोकनाट्याचे सादरीकरण करताले. जेन्ना पाश्चात रंगभूयेचो प्रभाव भारतीय रंगभूयेर पडलो तेन्ना सावन माची धरून नाटकाच्या आवाज येवजणेंत बदल आयलो. उक्ती माची चारूय वाटांनी पड्यांनी घापून वा थियेटर ही संकल्पना मुखार आयली. तरेकवार रंगाची रंगवण, कलाकारांचो आवाज सगळ्यांक पावपाक लागून मायक, स्पीकर, प्रेक्षकांक बसपाक गांवानी जातल्या नाटकांनी खुर्चो जाल्यार थियेटरानी लेगीत खुर्चोत पूण पायन्यानी बसका केल्ली आसता. ग्रीक देशांत सुरवेक अशीच प्रेक्षकांक बसपाक बसका केल्ली.

आयज आमकां वेदांतावेल्यान चालू जाल्ली नाट्याची परंपरा लोकनाट्यान आपणावन नाटक हो प्रकार कसो फुलत गेला हे पळोवपाक मेळटा. जरी नाटकाचे आशय-विशय, सादरीकरणाची तरा बदल्ल्या पूण नाटकाचे मोख मात आदलेच आसा. ते म्हणल्यार प्रेक्षकांचे मनोरंज करप आनी मोठ्या पद्धतीन समाज प्रबोधन लेगीत.

काळांतरान जातल्या बदलांक लागून आयज नाटकाच्या सादरीकरण वांगडा ताच्या संहितेक लेगीत म्हत्व फावं जाल्लें आसा. कारण आदल्या काळार नाट्याची संहिता आसनाशिल्ली. जे कितें जाणा तें अभिनयाच्या मार्फत व्यक्त करप जातले. मात भरतमुनीन आपल्या नाट्यशास्त्रांत नाट्य प्रयोगाक आनी संहितेक जाल्यार ऍरिस्टोटलान आपल्या काव्यशास्त्रांत नाटकाच्या आशयाचेर भाश्य केल्ले आसा. भरतमुनी नाट्य रचनेचेर उजवाड घालता जाल्यार ऍरिस्टोटलान नाट्याच्या आशयाक म्हत्व दिला.

समारोप

एकदरीत नाटक तयार जातना खंयच्यो गजाली म्हत्वाचो आसता हे आमकां पयल्या प्रकरणातल्यान अभ्यासपाक मेळ्ळे. नाटकाच्या घटक आनी प्रकाराचेर चर्चा करतना नाट्य निर्मिती फाटल्यान आशिल्ल्या तांच्या गुणांची जाणविकाय जाता. ह्याच वांगडा एक नाटक माचेर येतना खंयचो विशय घेवन येता ही गजाल चड म्हत्वाची थारता. आयज वेग-वेगळे आशय-विशय घेवन नाटककार नाटक तयार करता. जातूंतल्यान लोकांचे मनोरंजनूय जाता आनी समाज प्रबोधन लेगीत. जरी नाटक अभिव्यक्तीचे माध्यम आसले खरें पूण कलाकारांच्या अभिव्यक्ती वांगडा समाजांतल्या विविध घडा-मोडींचे चित्रण नाटकातल्यान सुटसुटीत रितीन जाता. ह्या वेळार फकत अभिव्यक्तीच न्हय जाल्यार माची, कथानक, संवाद, पात्रां, उजवाडयोवजण, आवाजयेवजण आदींचो सांगोड नाटकांत खूब म्हत्वाचो थारता. भरतमुनिन लेगीत नाट्यशास्त्रांत रस, भाव, अभिनयाचेर भाश्य करून नाट्य रचनेंत कलाकारा वांगडा हेर घटकांचो आसपाव आसप म्हत्वाचे मानला. हेर जाणकारानी लेगीत नाटकाच्या घटकांक म्हत्व दिवं नाटक रचनेचेर भर घाल्लो आसा. देखून अभिव्यक्ती वांगडा हेर सादरीकरणाच्या घटकांच्या माध्यमातल्यान साकार जाता ताका नाटक म्हणटात हो विचार स्पश्ट जाता.

काळांतरान जाल्ल्या बदलाक लागून रंगभूय लेगीत बदलत गेली. आधुनीकाये वांगडा नाटकांत जसो बदल आयलो त्याच वरीं नाट्य रचनेच्या घटकांत लेगीत तो बदल आपणायलो. आशय-विशयाच्या नदरेन तर साबार नवें-नवें विशय घेवन नाटककार माचेर आयले. प्राचीन काळार वेदांतल्यान सुरू जाल्ली नाट्य रचना आयज कितलेशेच सामाजीक विशय घेवन फुलपाक लागल्या. आयज फकत उत्सवानीच न्हय तर वेवसायीक मळार लेगीत नाटकान आपलो जागो घेतील्लो आसा. हाच्या वेल्यान आमकां जाणवता ते म्हणल्यार वेदांतावेले कथानक घेवन प्राचीन काळार सुरू जाल्ल्या नाटकाचे आयज रुप बदला खरे पूण नाटक सादर जावपाची परंपरा चालूच आसा. आनी ही परंपरा केन्नाच खंडीत जावची ना. कारण हेर सोयसुविधा वांगडा आयचे नाटक लेगीत आयच्या समाजाची मुखेल गरज जावन आसा.

संदर्भ

1. मणगुतकर, अशोक. *प्रस्तावना*, आमचे हात जगन्नाथ, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें - गोंय, 2007, पा. 6.
2. च्यारी, पूर्णानंद. *पुंडलीक नायक आनी विजय तेंडुलकर हांच्या वेंचीक नाटकांचो तुलनात्मक अभ्यास*, गोवा विश्वविद्यालय ताळगांव गोंय, 2013. पा. 27
3. वजरीकार, प्रकाश. *प्रस्तावना*, भूय म्हजी भांगराची, भुमि प्रकाशन, सत्तरी - गोंय, 2021, पा. प्र
4. आनन्द, सपां महेश, अंकुर, संपा देवेन्द्र. *रंगमंच के सिद्धान्त*, राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली, 2008, पा. 288.
5. सुर्लीकार, नामदेव. *प्रस्तावना*, स गुणाची बायल, बिम्ब प्रकाशन, सांत लॉरेन्स आगशी - गोंय, 2017, पा. 9-10.
6. गुरव, रमिता प्रसाद. *समकालीन हिदीं रंगमंच का अनुशीलन*, गोवा विश्वविद्यालय, तालेर्गांव-गोवा, 2001-2002. पा. 8.

7. कांबळे, निवृत्ती दत्तू. मराठी एकांकिकेचा रुपबंध आणी आशय: एक चिकित्सात्मक अभ्यास, गोवा विद्यापीठ, तिसवाडी -गोवा, 2017. पा. 9.
8. गांवकार, भालचंद्र. साहित्य ऐक भासाभास, मित्र प्रकाशन, बेतोडें फोंडें- गोंय, 1997. पा. 36.
9. गांवकार, भालचंद्र. साहित्य ऐक भासाभास, मित्र प्रकाशन, बेतोडें फोंडें- गोंय, 1997. पा. 37.
10. नायक, डॉ. जयंती. रेखाकडेन प्रतीभा आसा, शब्दुली, ऐश्वरया प्रकाशन, मडगांव - गोंय, 2013, पा. 7.
11. च्यारी, पूर्णानंद. 'प्रेक्षकांची गरज भागोवंक आमीच उणे पडटात' पुंडलीक नारायण नायक, जाग दिवाळी - नातलां, जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव - गोंय, 2012, पा. 59.
12. नायक, राजदीप. प्रस्तावना, नाटक एका नाटकाचें, सानिका प्रॉडक्शन, बोरा, फोंडें - गोंय, 2010, पा. 7.
13. नायक, अभिलाषा. अभिलाषांचे अभिनंदन करतना, नेण्टां ती नेण्टीं, जाण्टी कितें कमी?, अर्थ प्रकाशन, काणकोण - गोंय, 2012, पा. 9.
14. तळवडकार, संजय. एँजॉय करने का, डरने का नाय, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें - गोंय, 2008, पा. 9.
15. सावंत, वसंत. 'मनीसपणाक जाग येता' नाटकाचो थोडक्यांत नियाळ', मनीसपणाक जाग येता, साई-हरी पब्लीकेशन, वास्को - गोंय, 2010, पा.
16. पवार, राजय. म्हजें नाटक आनी हांव : अणभव कथन, जाग दिवाळी - नातलां, जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव - गोंय, 2012, पा. 35.

17. च्यारी, पूर्णानंद. "प्रेक्षकांची गरज भागोवंक आमीच उणे पडटात" पुंडलीक नारायण नायक, जाग दिवाळी - नातलां, जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव - गोंय, 2012, पा. 64.
18. अग्रवाल, संपा अर्चना. नाट्य के अक्षबीज, वाणी प्रकाशन, अशोक राजपाथ, पटना, 2013, पा. 9.
19. डहाके, वसंत. मराठी नाटक आणि रंगभूमी: विसावे शतक, पॉप्युलर प्रकाशन, देसाय रोड, मुंबय, 2019, पा. 81.
20. हळर्णकार, तानाजी. कोंकणी नाटक : परंपरा आनी नवजागरण, जाग दिवाळी - नातलां, जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव - गोंय, 2012, पा. 8.
21. फडके, श्री.श भारतीय साहित्य विचार, सोशल रीसर्च इन्स्टिट्यूट, मडगांव -गोंय, 1996, पा. 17.
22. बुडकुल, डॉ. किरण, समिक्षेकडेन इश्टागत. प्रभाकर भिडे, पणजी, 1998, पा. 29.
23. गांवकार, भालचंद्र. साहित्य ऐक भासाभास. प्मित्र प्रकाशन, बेतोडें फोंडें- गोंय, 1997, पा. 37.
24. डहाके, वसंत. मराठी नाटक आणि रंगभूमी: विसावे शतक, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, 2019, पा. 46

प्रकरण - 2

समाजशास्त्राचें सिद्धांतीक अध्ययन

प्रबंधिकेचे दुसरे प्रकरण म्हणल्यार समाजशास्त्राचें सिद्धांताक अध्ययन. ते खातीर समाजशास्त्र अभ्यास पद्धतीचो वापर करप जातलो. हातूंतल्यान समाजशास्त्राची वळख करून घेवप मुखलपणान म्हत्वाचे थारता. सामाजीक मळार जातल्या घडामोडीचो शास्त्रीय पद्धतीन अभ्यास करप म्हणल्यार समाजशास्त्र. ही संकल्पना फुडें येतना समाजांत घडपी वेग-वेगळ्या गजालींचो उल्लेख घेवन येता. त्या वेळार शास्त्रीय पद्धतीचो वापर करून समाजांत निर्माण जाल्ल्या समस्यांचो वा समाज रचनेच्या बदलाचेर कश्या तरेन विचार करप हाचेर भर घालप जाता. इतलेच न्हय तर ह्या सगळ्यांचे चित्रण नाटक ह्या साहित्य प्रकारांत कश्या तरेन केल्ले आसा हाचेर उजवाड घालून सामाजीक विशयांचो थांव घेवप म्हत्वाचो. समूह, व्यक्ती, ताचो वेवहार, वागणूक आदींचेर समाजशास्त्र अभ्यास पद्धत भाश्य करता. तेन्ना एकंदरीत समाज आनी ताका संबंदीत आशिल्ल्या गजालींचो नियाळ ह्या प्रकरणांतल्यान घडून येतलो.

2.1 समाजशास्त्राचें स्वरूप

समूह हो समाजशास्त्राचो मुखेल घटक. समाजशास्त्राचो विचार समाजांत रावपी लोकांच्या माध्यमातल्यान जाता. हातूंत समाजांत वावूरपी लोकांचो एका-मेका कडलो संबंद, वेवहार कसो निर्माण जाता आनी तांच्या मदल्या संबंदाचो विकास कश्या पद्धतीन जावपाक पावता ह्या साबार गजालींचो अभ्यास करप म्हत्वाचो थारता. लोका मुखार ज्यो समस्या तयार जाल्यो आसतात तांकां पयसावपाचो यत्न ह्या अभ्यास शाखेतल्यान घडून येता. फक्त व्यक्तीच न्हय तर त्या व्यक्तीक संबंदीत आशिल्ल्या गजालींचो म्हणल्यार

तांच्यो चाली-रिती, परंपरा, संस्कृताय, वागणे, वेवसाय आदींचो विचार करप जाता. ह्यो साबार गजाली समाजांत कश्यो चलत आयल्यात हाचेर उजवाड घालप जाता. जाणकारानी समाजशास्त्राची वेग-वेगळी मतां मांडल्यात. जंय कांय जाण 'समाजशास्त्र म्हणल्यार समाजाचे अध्ययन म्हणटात जाल्यार कांय जाण समाजातल्या लोकांचे वा तांच्या कार्याचे अध्ययन म्हणल्यार समाजशास्त्र अशें म्हणटात'¹

समाजीक वेव्हार, उतप्ती, घडण-मोडण आदीं गजाल्यो समाजवेवस्थेक जोडून फुडें येता. दर एके गजालीक आपली अशी शास्त्रीय अभ्यास पद्धत आसता. ह्याच वरवीं समाजाचो विचार समाजशास्त्रीय अभ्यास पद्धतीतल्यान जाता. ह्या वेळार शास्त्रांत सत्य घटनेक म्हत्व फाव जाता. देखून समाजांतल्या समुदायाचो विचार शास्त्रीय नदरेन हांगो करप गरजेचो थारता. मुखेल गजाल म्हणल्यार जेन्ना खंयच्याय घडणूकेचो शास्त्रीय नदरेन विचार जाता तेन्ना तातूंत नव्यो गजाली भरसुपाची अपेशा आसता. सत्य घटणे वांगडा शास्त्राक लागू जावपी संकल्पना, स्वतंत्र अशी चौफेर नदर उरप म्हत्वाची. मात हेर शास्त्रीय पद्धतींत एकदा थारयल्या सत्याक निमणे सत्य मानप जाता. तशे समाजशास्त्रांत जावपाक पावना. कारण मानवी समाज रचनेच्या अंतरगत बदल घडत रावता.

ऑगबर्न आनी निमकॉफ ह्या समाजशास्त्रज्ञांच्या मता प्रमाण 'मनशाल्या वेग-वेगळ्या कार्यांचो समाजाकडेन संबंद आशिल्ल्या वावराचो अभ्यास समाजशास्त्रांत घडून येता'.² समाजांत कितें घडता हें ह्या अभ्यास पद्धतीतल्यान सांगप जाता. मात समाज कसो आसचो वा समाजांत कितें आसपाक फावना हाचो विचार समाजशास्त्राच्या अभ्यासांत जायना. समाज हो लोकांच्या सांगातान घडटा. ह्याच वरवीं तरेकवार समाजीक समस्या समाज रचनेच्या मुखार येवन रावता. त्या वेळार समाजांतल्या लोकांचे प्रस्न, तांच्यो अडी-अडचण्यो, लोकांच्या वेव्हारा भितर फाव तो बदल आदीं पयस करच्या पासत शास्त्रीय पद्धतीचो वापर करप जाता. आनी हो वापर समाजशास्त्रीय अभ्यास पद्धतीच्या रुपान मुखार येता. समाजशास्त्रीय पद्धतीचो वापर केल्ल्यान शिस्तबंद रितीन,

गतीशिल रुपान लोकांच्यो समस्या पयस जावन तांच्या जिणेक गतिशीलता फाव जाता, विकासाच्या नदरेन समाज खंय पावला हे लेगीत जाणून घेवप जाता.

समाजशास्त्र आनी हेर शास्त्रांचो अभ्यास

समाजशास्त्रांत मानवी समाजाचो शास्त्रीय पद्धतीन अभ्यास जाता. तशेच हेर शास्त्रीय पद्धतीचें नातें समाजशास्त्रा कडेन नकळत जुळून येता. पूण दर शास्त्रीय अभ्यास पद्धतीक आपली अशी खाशेलपणां आनी सवतंत्र अभ्यास पद्धत आसा. देखीक अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र, इतिहासशास्त्र, सामाजीक मानसशास्त्र, मानववंशशास्त्र आदीं. ही सगळी शास्त्रां एका-मेकाच्या आदारान फुडें वतात अशें जाणकारांचे म्हणणे आसा.

1. अर्थशास्त्र:

मनशालो अर्थीक जीवनाचो अभ्यास अर्थशास्त्रांत करप जात. जगचे खातीर मनशाक पयशाची गरज लागताच आनी हाचो संबंद समाजा कडेन जोडून येता. अर्थवेवस्थे कडेन जाल्या घडामोडीचो विचार समाज जीवनाचेर परिणाम घालता आनी समाजांतल्यान येवपी विचारांचो प्रिणाम अर्थवेवस्थे कडेन दिसता. मनशाली अर्थीक वेवस्था ताच्या समाजाचेर आदारून आसता. म्हणजे तो व्यक्ती खंय कामाक वता, कसले काम करता, कितली वरां काम करता आदीं. अर्थशास्त्रांत मात मनशाल्या अर्थीक परिस्तीथीचेच विचार करप जाता जाल्यार समाजशास्त्रांत समाजातल्या मनशा संबंदीत आशिल्ल्या सगळ्या घडामोडीचो विचार करप जाता.

2. राज्यशास्त्र:

सत्येचो अभ्यास राजशास्त्रांत जाता. शासन, वेचणूको, लोकशाय, आंदोलना, कायदे, हेर देशालागी आशिल्लो संबंद आदींचो विचार ह्या शास्त्रीय पद्धतींत घडून येता. समाज नासतना राज्य चलपाक शकना. देखून राज्यशास्त्र आनी समाजशास्त्रा मदीं संबंद पळोवपाक मेळटा. जंय 'राज्यशास्त्रांत शासन सत्तेचो अभ्यास राजकीय सत्ता म्हण पळोवप जाता. जाल्यार समाजशास्त्रात शासनसंस्थेचो अभ्यास समाजीक पांवड्यार

(चाली-रिती, परंपरा, धर्म, संस्था आदी) करप जाता.'¹ अशें कांय जाणकारांचे म्हणणे आसा.

3. इतिहासशास्त्र:

इतिहासांत रावपी मानवी समाजाचो उल्लेख ह्या अभ्यास पद्धतींत जाता. समाजशास्त्र आनी इतिहास ही दोनूय समाजीक शास्त्राचेर अवलंबून आसात. देखून सुरवेक मनीस कसो रावतालो आनी ताच्या जीणेत जाल्लो बदल इतिहासाच्या रुपान आयच्या समाजा कडेन ताची तुळा करप जाता. 'इतिहास म्हणजे भूतकाळाचो समाजशास्त्र जातूंतल्यान आयज वर्तमानकाळाचो समाजशास्त्राची कल्पना दिसून येता'. इतिहासांत मनशाली संस्कृती, नातें, वेवसाय आदींचो विचार करप जात जाल्यार समाजशास्त्रांत तिच संस्कृती, नातें, वेवसाय आदीं खंयच्यान आयली, तांचो विकास, बदल हाचेर उजवाड घालतात.

4. समाजीक मानसशास्त्र:

मनीस आनी समाज हाचे नातें समाजीक मानसशास्त्रांत जोडिल्ले आसता. जेन्ना मनीस समुहांत रावता तेन्ना वेगवेगळ्या लोकांच्या सर्पकांत तो येता. समाजांतल्या लोकांचो प्रभाव ताचेर पडटा. ताचो प्रभाव लोकांचेर घडून येता. हातूंतल्यान मनीस आनी समाजाच्या वेव्हाराक चालना मेळटा. ह्याच वरी मानवी वेव्हाराचो परिणाम व्यक्तील्या मानसिकेचेर जाता. ह्या वेळार 'मनशाल्या अमूर्त भावनांचो विचार मानसशास्त्र पद्धतींत आसपावता जाल्यार ताच्या सरभोंवतणेच्या वेव्हाराचो अभ्यास समाजशास्त्रांत जाता'.² देखून मनशाल्या समाजीक मानसशास्त्राचेचो विचार समाज मानसशास्त्र ह्या पद्धतींतल्यान घडटा. ह्या शास्त्रीय पद्धतींतल्यान व्यक्ती समाजांतल्या घटका कडेन कश्या तरेन वागता हाचो उल्लेख जाता.

5. मानववंशशास्त्र:

ह्या पद्धतीक मानवशास्त्र अशेंय म्हण्टात. प्राचीन काळांत सापडिल्ल्या वस्तूंतल्यान मनशाच्या शरीर रचनेचेर, रहणिमाणाचेर, तांचो समाजीक संबंद सारक्या घटकांचे मानववंशास्रांतल्यान अभ्यास जाता. समाजशास्त्र आनी मानववंशशास्त्र हांचे नातें म्हणल्यार मनशाली समाजीक मळावेली पुराय म्हातयी एकिकडेन करपाचें आसात. जंय मानववंशशास्त्रान एकठांय केल्ली मानवी समाजाची म्हायती समाजशास्त्राक उपयोगाची थारता. 'कारण हातूंतल्यानूच त्या वेळावेल्या मनशाली समाजीक वागणूक आनी आधुनीक समाजांतल्या लोकांचे प्रस्नाचेर भर घालप जाता'.⁶

ह्या तरेन समाजशास्त्राचे हेर शास्त्राकडेन लागशिल्ले नातें आसा. कारण समाजशास्त्र समाजांतल्या सगळ्यां घटकांचो विचार आपल्या अभ्यास पद्धतींतल्यान करता जाल्यार हेर शास्त्रां मात आपल्या विशया पुरती मर्यादीत रावता. देखून समाजशास्त्राचो हेर शास्त्राकडेन आशिल्लो संबंद जाणून घेवपाक मेळटा. खासा आधुनीक विशयाचेर समाजशास्त्र चड भर घालतना आयज पळोवपाक मेळटा.

2.2 समाजशास्त्राच्यो व्याख्या

समाजीक मळार जातल्या घडा-मोडीचो आनी ताच्या संबंदान जाल्लो समाजशास्त्रीय विचारांचो अर्थ आनीक खोलायेन जाणा जावन घेवप गरजेचो थारता. तशें पळोवक गेल्यार समाजशास्त्राची अमूकच अशी व्याख्या करप समा न्हय. पूण भारतीय तशेंच पाश्चात जाणकारानी आप-आपल्या अभ्यासांतल्यान समाजशास्त्राच्यो व्याख्या करून समाज, समाजांतल्या लोकांचो, तांच्या एका-मेका कडल्या वेवहारांचो शास्त्रीय पद्धतीन विवेचन करून आमच्या मुखार मांडला.

'समाजशास्त्र ही एक समाजीक घडणूक आशिल्ल्यान तिचो सैमीक आनी अपरिवर्तनीय कायद्याक लागू जावपी विचारांचेर सोद करपाक जाय'⁷ अशें समाजशास्त्रीय ऑगुस्ट कॉम्ट हांचे मत आसा. तांच्या विचारांतल्यान आमकां जाणवता

ते म्हणल्यार जरी समाज हो समाजशास्त्राचो मूळ गाबो आसलो खरो पूण त्या समाजाचो सैम आनी कायद्ये हांचोय अभ्यास जावप म्हत्वाचो. जाल्यार मुखार एच. पी. पेयरचाइल्डाच्या म्हणण्या प्रमाण "sociology is the study of the relationships between man and his human environment".⁸ मनशाले आनी ताच्या भोंवतणच्या लोकांचो एका-मेकाकडले नातें म्हणल्यार समाजशास्त्र. जातूंतल्यान मनशाले वागणे, वेवसाय, परंपरा आदीं गजालींचे चित्रण घडून ताच्या सरभोंवतणेच्या वाठाराचो अभ्यास करप जाता.

'दर एका समाजाक आपली खाशेलपणां आसता. त्या खाशेलपणाचो अभ्यास संस्कृताक, तंत्रीक, संशोधन पद्धतीन करप जाता. ह्या वेळार फकत समाज नासून समाजांतल्या भितल्या आंगांचो विचार मुखार सरता'.⁹ अशें डॉ. श्रीनिवास हाणें समाजशास्त्राची सादी-सोपी व्याख्या केल्या. जंय ते समाज रचनेच्या फाटल्या घटकांचे उजवाड घालतना आमकां पळोवपाक मेळटा. समाजाच्या नितीमुल्यांक आनी तत्वगिज्ञानाक लागून एक बरी शिस्तबंद पद्धत मनशाल्या समाजीक कार्याक लागू जावची ह्या उद्देशान विल्यम फील्डिंग ओगबर्ग हांणी "sociology is a body of learning about society. It is a description of ways to make society better. It is social ethics, a social philosophy. Generally, however, it is defined as a science of society."¹⁰ अशी समाजशास्त्राची व्याख्या केल्या. समाजाचे गिज्ञान विज्ञानीक नदरेन मेळोवन बऱ्या तरेन समाज घडोवपाच्या विचारांक ते म्हत्व दिता. हाका सोब सारकी फुडल्या व्याख्येतल्यान 'मनशां-मनशां मदलो परस्पर संबंद, ताची परिस्थिती आनी आपल्या फुडल्या परिस्थितीतल्यान जाल्लो परिणामाचो अभ्यास म्हणल्यार समाजशास्त्र'¹¹ हें विचार एम.गिन्सबर्ग हांणी मांडला.

"ज्ञानाच्या क्षेत्रात समाजशास्त्र जरी नवीनतम मानले जात असले तरी मानवाने आपल्या समाजाविषयी प्रारंभीपासूनच विचार करण्यास सुरुवात केली आहे".¹² अशें

जाणकार दिलीप खैरनार हाणी मत मांडला. जातूंतल्यान समाज रचनेच्या वांगडाच समाजशास्त्राचो विचार फुडें सरतना पळोवपाक मेळटा. तशेंच मनशाचांच विचारांतल्यान सुरवेक सावन समाजाच्या संकल्पनेचो शास्त्रीय पांवड्यार आसपाव जाल्लो आसा. बेनेट आनी ट्यूमीन हांणी 'सामाजीक जीवन रचनेचे आनी तांच्या कार्याचें विज्ञान म्हणल्यार समाजशास्त्र'.¹³ अशी सादी आनी सोपी समाजशास्त्राची व्याख्या करून सामाजीक मळार मनशाल्या जिवनाचेर भर घालून तांच्या कार्या फाटल्या विज्ञानाचेर उडवाड घाला. रॉयटर हांणी "The purpose of sociology is to establish a body of valid principles a fund of objective knowledge that will make possible the direction and control of social and human reality."¹⁴ ह्या व्याख्येतल्यान समाजाक आनी मनशाक वस्तूनीश्ट पद्धतीन दिका मेळून तांच्या वेव्हाराचेर नियंत्रण लागू जावपाचेर भाश्य केला.

सामाजाक निघडीत आशिल्ले विशय जेन्ना समाजाक आनी तांच्या घटकाक प्रभावीत करतात ताचो विज्ञानीक नदरेन अभ्यास म्हणल्यार समाजशास्त्र अशें एबल ह्या जाणकारान म्हणून "सामाजीक संबंद त्याचे प्रकार, ताचे स्वरूप याना जो घटक प्रभावीत करतो आणि जाला हे सामाजिक संबंद प्रभावित करतात त्याचे समाजशास्त्र हे वैज्ञानीक अध्ययन आहे".¹⁵ म्हणजे कश्या तरेन समाजाचे वेग-वेगळे घटक समाज रचनेक प्रेरीत करतात हाच्या विशी तें सांगता. ह्याच समाजातलो म्हत्वाचो घटक म्हणल्यार मनीस. तेन्ना मनशाल्या सामाजीक वेव्हाराक म्हत्व दितना "मनशाच्या सामाजीक लागणुकेच्या शास्त्राक समाजशास्त्र अशें म्हणटात. सामाजीक संबंदाचें चित्रण समाजशास्त्र करता. सामाजीक प्राणी म्हण 'मनीस' ह्या शास्त्राचो केंद्र बिंदू धारता".¹⁶ अशें डॉ. प्रकाश वजरीकर म्हणटा. जाल्यार समाजातल्या हेर घडा-मोडी पसर समाजशास्त्र मुखेलपणान मनशां-मनशां मदल्या संबंदाचेर चड भर घालता अशें सांगून भूषण विद्या हांणी "sociology may thus be interested in all the problems but not

primarily. It is primarily interested in man's behaviour in relation to

other men".¹⁷ अशी समाजशास्त्राची व्याख्या मांडल्या

वयल्याच व्याख्येक सर करपी अशी फुडली व्याख्या म्हणल्यार "sociology is interested in social relationships not because they are economic or political or religious or legal or educational but because they are at the same time social."¹⁸ हातूंतल्यान राव शंकर फक्त समाजशास्त्राच्या समाजीक वेव्हाराचेर उजवाड घालतना दिसता. 'समाजशास्त्रांत सत्य घटनेक म्हत्व आशिल्ल्यान विज्ञानीक नदरेन समाजांत वावूपी मनीसजातीचो अभ्यास शास्त्रीय पद्धतीन समाजशास्त्रांत अपेक्षीत आसता'.¹⁹ अशें डॉ. प्रकाश पर्येकार समाजशास्त्राच्या नदरेन आपले मत उकतायता. ह्या तरेन जाणकाराणी समाजशास्त्राची समाजातल्या वेग-वेगळ्या घटकां संबंदान शास्त्रीय पद्धतीन जावपी अध्ययनाची व्याख्या करून समाजशास्त्रात जावपी बलदाचेर वा रचणूकीचेर भाश्य करून आमच्या मुखार आपले विचार मांडल्यात.

समाज हो मानवी समुहान जरी तयार जाल्लो आसा खरो पूण ह्या मानवी समुहाक संबंदीत आशिल्ल्या गजालींक लागून तो चलणूकेक पावता. तेन्ना ह्या सगळ्या गजालींक लक्षांत दवरून जाणकारानी आपली मतां मांडिल्ली आसा. जंय आमकां जाणवता ते म्हणल्यार मानवी समाजा वांगडा मनशातो आपल्या भोंवतणच्या वाठारांचो अभ्यास म्हत्वाचो आसता. फकत मनशां-मनशां मदले नातेंच न्हय तर समाजीक संस्थांचो विचार समाजशास्त्रांत मुखेलपणान फुडें येता. समाजीक समस्या वांगडा मानवी समाजाचेर लेगीत समाजशास्त्र आपले लक्ष केंद्रीत करता.

2.3 समाजशास्त्राची संकल्पना

आयज सामाजशास्त्राचो विचार खूब मोट्या प्रमाणांत जाल्लो आमकां पळोवपाक मेळटा. मात समाजशास्त्रांत फकत समाजाचोच विचार जायनासतना समाजाक निखडीत आशिल्ल्या घटकांचोय उल्लेख मुखेलपणान घडून येता. समाजाचो

उगम, समाजांतल्या लोकांचे वागणे, समाजाची उदरगत, समाजीक संस्था, चाली-रिती, परंपरा आदीं गजाल्यो वेवस्थीत रितीन जावच्या पासत समाजशास्त्र ही संकल्पना अस्तीतवांत आयली. 'ऑगस्ट कॉम्प्ट' ह्या फ्रेंच विद्ववानान 'sociology' ह्या शब्दाचो पयलो वापर 1833 वर्सा केलो.²⁰ देखून तांका समाजशास्त्राचो जनक म्हण वळखतात. समाजशास्त्राक इंग्लीश भाशेंतल्यान 'sociology' अशें म्हणटात. 'Sociology' हो शब्द दोन शब्दा पासून घडला. हें दोन शब्द लॅटिन आनी ग्रीक भाशेंतले आसात. लॅटिन भाशेंतल्यान "सोशियस" आनी ग्रीक भाशेंतल्यान "लॉगस" ह्या दोन शब्दांतल्यान समाजशास्त्र उतर तयार जाला. "सोशियस" म्हणजे समाज आनी "लॉगस" म्हणजे शास्त्र हो ताचो अर्थ आसा. समाजाचो शास्त्रीय नदरेन अभ्यास करपाच्या पद्धतीक समाजशास्त्र म्हणटात.

समाजशास्त्र पद्धतीचो मुखेल विशय म्हणल्यार मानवी समाज. देखून समाजाचो अभ्यास शास्त्रीय नदरेन करच्या पयली समाजाची संकल्पना जाणून घेवप म्हत्वाची थारता. 'समाजाचो इतिहास हो खूब पोरणो, पूण जेन्ना मनीस जातीच्यो गरजो एका सारक्योच आसात हे जेन्ना मनशाक कळ्ळे आनी सगळीं जाणां एकठांय येवन वावूरपाक लागली तेन्ना खऱ्या अर्थान समाजाची निर्मणी जाली.'²¹ आपलो समाज बऱ्या तरेन वावूरपाक पावचो ह्या हेतून मनशानीच स्वताखातीर कांय कायदे तयार केले. मात काळ, परिस्थिती बदलत गेली तशे मनशाले आचार-विचार बदल्ले. हातूंतल्यान समाज रचना बदलत गेली. पूण मनीस हो सगळ्यांच्या सांगातान रावपी प्राणी हो विचार मात बदल्लो ना.

प्राचीन काळार सावन समाजाचो विचार वेग-वेगळ्या विद्ववानानी आपल्या वावरांतल्यान केल्लो आसा. ग्रीक तत्वज्ञानी प्लेटो हांणी आपल्या 'republic' ह्या ग्रंथांत तत्कालीन समाजीक जिवाचो विचार नागरी समुदायाच्या संदर्भान केला. जाल्यार रोमन जाणकार सिसरो हांणी आपल्या 'de officio' ह्या ग्रंथांत राज्यशास्त्र,

तत्वज्ञान, कायदे, समाजशास्त्र सारक्या विशयांचेर भाश्य केल्ले आसा. भारतांत लेगीत समाजशास्त्राचेर आदिसावन वावर जाल्लो आसा. सुरवेक वेद, उपनिशद, अरण्यक, रामायण, महाभारत, मनुस्कृती सारक्या धार्मीक ग्रंथांतल्यान मनशान समाजांत कित्या तरेन वावुरपाक जाय हाचेर उजवाड घाल्लो आसा. मात ह्या जाणकारानी आपल्या वावरांतल्यान फकत मनीस आनी समाज हाचेच नातें आपल्या ग्रंथांतल्यान दाखोवन दिवपाचो यत्न केल्लो. ह्या काळांत समाजाचो विचार शास्त्रीय पांवड्यार जावूंक नाशिल्लो. पूण 'ऑगस्ट कॉम्प्ट' ह्या जाणकारान समाजाचो शास्त्रीय नदरेन अभ्यास करपाचो विचार 'sociology' हो शब्द दिवन केलो.

पाश्चात देशांतल्यान समाजशास्त्राची सुरवात जाली. ती म्हणल्यार युरोप आनी फ्रांस सारक्या देशांत जेन्ना उद्योगिकीकरणाची सुरवात जाली ह्या वेळार थंयची समाज रचना बदलत गेली. उद्योगिक मळार शासन सत्ये खाला सर्वसामान्य लोकांक आपल्या हक्का खातीर वावूरचे पडले. ह्या वेळार 'काल मार्क्स' ह्या जाणकारान समाजशास्त्रीय विचारान मध्यमवर्गी लोकांक तेंको दिल्लो आसा. भारतांत समाजशास्त्राचो विचार पाश्चात देशांतल्यान आयलो. ह्या कारणाक लागून सुरवातीच्या काळांत भारतीय समाजशास्त्राच्या वावराचेर पाश्चाताचे पडबिंब दिश्टी पडटा. ब्रिटीश सत्तेखाला भारतांत समाजशास्त्राचो विचार फुडें आयलो. भारतांत राज्य करच्या पासत भारतीय संस्कृताय जाणून घेवप हे त्या वेळार म्हत्वाचे आसले. तशेंच पाश्चात देशा सारके उद्योगिकीकरणाची सुरवात मात भारतांत जावूंक नाशिल्ली. देखून भारतीय संस्कृतायेतल्यान सत्ता मेळोवपाचो हावेस ब्रिटिशांचो आसलो.

भारतांतल्या समाजशास्त्रीय अध्ययनात भारतीय समाजाचे चित्रण जाल्ले पळोवपाक मेळटा. जंय भारतीय संस्कृती, परंपरा, ग्रामीण जीण, घर-संवसार, लम, समाजातले आधुनीकिकरण आदीं चित्रित जाला. ह्याच वांगडा भारतांतल्या समाजाच्यो समस्यांचेर आदारीत लेगीत वावर जाल्लो आसा. आयज समाजशास्त्राची साबार उप-

शाखा आमकां भारतांत जाल्ल्यो पळोवपाक मेळटात. त्यो म्हणल्यार 'ज्ञानाचे समाजशास्त्र, धर्माचे समाजशास्त्र, साहित्याचे समाजशास्त्र, ग्रामीण समाजशास्त्र, नागरी समाजशास्त्र, औद्योगिक समाजशास्त्र'²² आदीं शाखा भारतांत सुरू जाल्यात.

समाजशास्त्र अभ्यासाचे कांय निकश

मुखेलपणान समाजांत रावपी मनीस हो समाजशास्त्राचो स्वतंत्र अभ्यासाचो विशय आसा. मात ह्या विशयांक फुडें व्हरपाचें काम मनशाक संबंदीत आशिल्ली समाजीक वेवस्था करता. ही वेवस्था म्हणल्यार कुटूंब, धर्म, समाजाचे विकास, समस्या, राजकारण, शिक्षण आदीं. हांच्या मार्फत ज्यो घडणूको समाज रचनेच्या मार्गान वावुरता त्यो समाजशास्त्राचे अभ्यासाचे निकश थारता. देखून समाजशास्त्रांत मानवी समाजा वांगडा ताका संबंदीत आशिल्ल्या समाज रचनेचोय अभ्यास आसपावता.

1. समाज

मनीस हो समाजशास्त्राचो मुखेल घटक आसा. बरेचदा जातीचेर वा स्त्री समाज, पुरुश समाज, आदिवासी समाज आदीं संदर्भान समाज ह्या संकल्पनेचो वापर करप जाता. पूण समाजशास्त्रांत समाज हाचो अर्थ खूब व्हड आसा. मनीस हो असो प्राणी जो एकठो रावपाक शकना. कारण मनशाल्यो आपल्या जिणे संबंदान साबार गरजो आसतात आनी त्यो गरजो तो समाजांत रावन हेरांच्या आदारान पुराय करपाक शकता. समाजांत वावूरतना मनशां-मनशालो एका-मेका कडेन संपर्क जाता आनी हातूंतल्ल्यान व्यक्ती आपल्यो गरजो भागयताय. देखून ह्या सामाजीक संबंदाच्या वेव्हाराक समाज अशें म्हणटात.

'सामाजीक संबंदाचे जाळे म्हणल्यार समाज'²³ अशें मॅकआयव्हर आनी पेज ह्या जाणकारानी समाजाची व्याख्या केल्या. जंय मनशाले एका-मेका कडेन समाजाच्या संदर्भान कसले ना कसले नातें जुळूय येता. जरी समाजशास्त्रांत समाजातल्या मनशाक म्हत्व आसा खरे, पूण त्या मनशालो समाजा संदर्भान कसली भुमिका आसा हाचेर चड

भर घालप जाता. समाजीक आंतरक्रिया हो समाजीक संबंदाचो मुखेल गाभो थारता. जेन्ना एका मनशालो प्रभाव दुसऱ्या मनशाचेर पडटा आनी तांच्या वेवहारातल्यान जी क्रिया समाजांत मुखार येता ताका आंतरक्रिया अशे म्हणप जाता. देखून समाजा विशीं जाणून घेवचे वांगडा समाजांतल्या मनशाली आंतरक्रियाय जाणून घेवप म्हत्वाचे थारता.

काळांतरान जाल्ले वेगवेगळे सामाजाचे प्रकार आशिल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा. देखीक: शिकारी समाज, फलोत्पादकीय वा पशुपालक समाज, कृषक समाज, औद्योगिक समाज, उत्तर औद्योगिक समाज, परंपरागत समाज, आधुनिक समाज, उत्तर आधुनिक समाज. ह्या दर एका समाजाची आपली अशी खासा जगपाची पद्दत आसा. तांचे रहणिमान, जेवण-खाण, परंपरा आदीं गजाल्यो आसात. काळांतरान समाजाच्या वेवहारांत बदल घडून आयला खरो पूण मानवी समूहान गटान रावपाचे सोडले ना. आयज जरी वेगवेगळे समाजाचे चित्रण आमकां जाता खरे पूण प्रतेक समाजाची आपली खासा वळख तयार जाल्ली आसा.

2. संस्कृती

संस्कृती ही मनशाल्या जीणेक लागशिल्ली. समाज म्हण्टलो की तातूंत मनीस वावुरता आनी ह्या मनशाक आपल्या मुळां कडेन जोडपाचो वावर ताची संस्कृती करता. समाजांतल्या दर एका मनशाक ताच्या जल्मा सावन कसली ना कसली समाजीक चाली-रिती, परंपरा फाव जाल्ली आसता. मुखेलपणान ह्यो साबार संस्कृताय मुळांत मनशानूच आपल्या करणेतल्यान तयार केल्यात. समाजांतल्या गटां मदीं विभिन्न संस्कृताय पळोवपाक मेळटा. संस्कृताय तयार करप आनी समाजांत तिका सारके घडोवप हो मानवी समाजाचो हेतू आसा. देखून मनीस संस्कृताय तयार करून तिची वाड करपाक पावलो. कारण ताच्या लागीं संस्कृतायेची जतनाय घेवपाची तांक आसा. हाची एक देणूक म्हणल्यार भारत देश विविध संस्कृतायानी भरिल्लो आसा आनी हिच खरी भारतीयता वळख जावपाक पावल्या.

‘मानवी जीण जगपाची पद्धत म्हणल्यार संस्कृती’.²⁴ जंय हेर प्राण्या पसर मनीस जातीचे जगणे वेगळे आसता. देखून संस्कृताय लेगीत मनशाक ताच्या समाजीक वेवहासातल्यान फाव जाता. दर एका मनशाक आपली अशी खासा संस्कृताय मेळिल्ली आसता. हाच्या वेल्यान मनशाली समाजात आपली एक वळख निर्माण जावपाक पावता. मुळांत फावं जाल्ली संस्कृताय मनीस एका पिळगे कडल्यान दुसऱ्या पिळगे मेरेन पावयता आनी हातूंतल्यान तांच्या बुद्धीचो विकास जाता. टायलर ह्या जाणकारान ‘ज्ञान, श्रद्धा, कला, रुढी, परंपरा आनी हेर समाजीक घटक घेवन मनीस संशम जाता हाका संस्कृती म्हणल्या.’²⁵ आपल्या संस्कृतायेच्या मालवजार चलतना व्यक्तिली बुद्धीक, समाजीक वाड जाता आनी ह्या वाडीतल्यान तो आपले आनी आपल्या लोकांचे जिवीत सुदारता. विकासाच्या मळार तो पावता. तशेंच ज्ञान, श्रद्धा, कायदे, मूल्य, संस्था, प्रतीक आदींतल्यान समाजीक संस्कृतीक घटकांचो विचार फुडें येतना पळोवपाक मेळटा.

3. समाजीकरण

समाजांत मनीस रावपाक लागलो आनी ताका जगच्या खातीर खावपाक अन्न, रावपाक घर आनी पयशे कमोवपाक काम आसले म्हण इतकेच पुरेशीर ना. समाजांत वावूरच्या पासत मनशाली म्हत्वाची गरज म्हणल्यार भोंवतणच्या लोकांकडेन संपर्क आसप गरजेचो. कारण ताका ताची पुराय जीण समाजांत वावरून सारपाक जाय. देखून समाजांत जातल्या घडामोडीचे ज्ञान मनशाक उरप गरजेचे. कारण हातूंतल्यान मनशाचो विकास जावपाक पावता. समाजीक जीण जगच्या पासत मनशाक ताच्या समाजाकडेन संबंदीत आशिल्ल्यो गजाली खबर उरपाक जाय. जेन्ना स्वता जावन तो आपल्या भोंवतणची चाल-रीत आनी परंपरा आत्मसाद करता तेन्ना ताचे समाजीकरण जावपाक पावता.

समजातल्या हेर लोकांकडेन वावुरतना आपली भास कशी आसपाक जाय, आपणे कशें उलोवचे आदींचे गिज्ञान मनशाक उरपाक जाय, कांय गजाल्यो मुदाम जावन शिकपाच्यो आसता. देखून शिक्षण सारक्या क्षेत्रांतल्यान मनशान आपल्या बुद्धीचो विकास करपाक जाता. जेन्ना एकामेकाच्या विचारांचे देवन घेवन करून स्वता कांय गजाल्यो आत्मसाद करता तेन्ना सामाजीकरण घडून येता. हातूंतल्यान मनशाली वाड जाताच, पूण म्हत्वाचे म्हळ्यार ताका समाजीक वेव्हाराची जाणीव चड प्रमाणांत जावपाक लागता. सामाजीकरणांत संपर्क म्हत्वाचो आशिल्या कारणाक लागून हेर भासो शिकप जाता. 'समाजीकरण ही एक अशी प्रक्रिया जाच्या आदारान व्यक्ती समाजीक वेवहार आत्मसाद करता'.²⁶ अशें अकोलकर ह्या जाणकाराचे मत आसा.

मनशाक आपल्या व्यक्तीमत्वाची जाणीव सामाजीकरणातल्यान कळून येता. देखीक शारिरीक क्रिया, प्रेरणा, सहज प्रवृत्ती, परावलंबन, शिक्षणशमता, भाशाशमता, कार्यशक्ती, मानवी संपर्क ह्या घटकांच्या आदारान मनशाले सामाजीकरण जावपाक पावता. मात ताका ह्यो गजाली मुदाम जावन शिकच्यो पडटात तश्योच ह्या गजालीनी वाटेकार जावचो पडटा. कारण थोडे आपणे वाटो घेवन शिकप जाता आनी कांय समाजाच्या वेव्हारांतल्यान गिज्ञान मेळोवप जाता.

4. समाजीक असाम्यताय

समाजाचो विकास जाल्लो आमकां पळोवपाक मेळटा. पूण खंयच असो समाज मेळचो ना जंय समाजांतल्या सगळ्यां मनशांक एकाच दर्जाचो मानप जाला. साम्यताय आनी असाम्यताय ही दोनूय समाजाच्या मानवी जीणे संबंदान आसात. 'जसो मनशान समाज निर्माण केला ह्याच वरीं मनशा-मनशा मदीं भेद लेगीत मनशानूच तयार केला'.²⁷ ह्याच वरीं दोन तरांचे भेद आमकां समाजांत पळोवपाक मेळटात. पयलो भेद हो नैसर्गीक. हो भेद मनशाक जल्मापासून फाव जाला. देखीक : बायल-दादलो, जाणटो-नेण्टो, चली-चलो आदीं. जाल्यार दुसरो भेद हो खासा मनशानी तयार केल्लो आसा. तो म्हणल्यार

पयसो, शिक्षण, वेवसाय, दर्जा आदीं. हाच्यावेल्यान मनशान तयार केला त्या भेदांत श्रेश्ठता आनी उणाकपण सारके विचार दिसतात. देखून जेन्ना हे विचार समाज वेवहारांत येता तेन्ना समाजीक असाम्यताय निर्माण जाता.

समाजीक असाम्यताय म्हणजे एकाद्या समाजाच्या पंगडाक वा व्यक्तीक ताका फाव जावपी समाजीक दर्जो, संदी वा अधिकार कांय कारणांक लागून पयस जावप. मुखेलपणान आर्थीक परिस्तीधी हो असाम्यतायेचो मुळावो घटक. मात जंय पयशांची वा जातिची असाम्यताय दिसून येना थंय बायल-दादलो, जाण्टी-नेण्टी हाचो भेद जाल्लो दिश्टी पडटा. मानवी समाजाच्या सगळ्या घटकां मदीं असाम्यताय चड प्रमाणांत पळोवपाक मेळटा. खासा करून मनशाच्या धनसंपत्तीच्या संदर्भान, व्यक्तीच्या दर्जाच्या संदर्भान दिसून येता. देखून व्यक्तीचो समाजांतल्या वेग-वेगळ्या घटकांचेर एके तरेचो संघर्श चल्लिलो आमकां पळोवपाक मेळटा. हो संघर्श व्यक्तिगत पांवड्यावेलो आसा खरो पूण मानसीक नदरेन लेगीत समाजांत वावुरतना व्यक्तीक स्वताक सिद्ध करपाची भुमिका आपणावची पडटा. तेन्ना सामाजीक असाम्यतायेचो अंत जावपाक पावता.

5. समाजीक संस्था

समाजांत चलतल्या घडा-मोडीक एक शिस्तबद प्रक्रिया फाव जावची, जाका लागून प्रतेक व्यक्तीक आपल्या विकासाच्या, कार्याच्या संदर्भान एक विशिश्ट संस्था बऱ्या तरेन मार्गदर्शन करपाक पावतली ताका समाजीक संस्था अशें म्हणटात. पुराय समाज बऱ्या तरेन चलच्या पासत ह्या सामाजीक संस्थेची निर्मणी जाल्ली आसता. तशेंच खंयच्या शाळेचो मंडळ, संस्था आदीं संदर्भान लेगीत संस्था ह्या उतराचो वापर करप जाता. पूण समाजशास्त्रांत मात समाजीक संस्था हाचो अर्थ वेगळो थारता. खासा करून कुटूंबवेवस्थेक धरून, धर्म, शिक्षणक्षेत्राक, लग्नवेवस्था, आर्थिक वेवस्था आनी राज्य वेवस्थेक धरून समाजशास्त्रांत समाजीक संस्थेचो उल्लेख करप जाता.

'मानवी वेवहारांत समाजाचे कांय सामान्य तर कांय विशिश्ट स्वरुपाचे ध्येय आसात. तेन्ना सामान्य ध्येय विशिश्ट रुपान पुराय करच्या पासत समाजातल्या गटांक संस्थेची वळक करुन दितात. ही समाजीक संस्था व्यक्तिच्या वेवहाराखातीर तयार केल्ली आसता. जाच्या आदारान मानवी गटांक ताच्या जीणे संदर्भान जी उद्दीश्टा आसता ती पुराय करपाक दिशा मेळटा'.²⁸ मुखेलपणान समाजीक संस्थेची रचना अणभवांतल्यान जाता. जंय फकत कसलेच निर्णय सडोतोड घेवप जायनासतना. समाज रचनेच्या आदारान समाज वेवस्थेक एक दिका मेळची ह्या हतून समाजीक संस्था निर्माण जाता.

6. समाजीक समस्या

संवसारांत असो खयचोच समाज ना ज्या समाजांत कसली ना कसली अडचण्यो ना. मनशान आपल्या जगपाखातीर समाजाची निर्मणी केल्या अशें म्हणटात. ह्या समाजांत वावूरतना मात त्या मनशान समाजाच्यो सगळ्योच गजाली आपणायला अशें जावपाक शकना. जेन्ना मनीस समाजांतल्या कांय घडामोडी आड वता तेन्ना समाजांत समस्या तयार जाता. समाज वेवस्थेंत बदल घडिल्ल्या कारणाक लागून ही समाजीक समस्या निर्माण जावपाक पावता. त्या खातीर समाजीक समस्या जाणून घेवचे पयली समाजीक वेवस्थे विशीं समजून घेवप गरजेचे थारता. एक स्वतंत्र अशी समाज वेवस्था आसता जिच्या अंतर्गत समाजाच्यो घडणूको घडत वता. ह्या मजगती समाजीक परिवर्तनाचोय आसपाव समाजीक समस्येत भरसता. देखून जेन्ना जेन्ना समाजांत बदल घडटा तेन्ना तेन्ना समाजीक समस्या तयार जाता.

मात बदल हो दर गजालीक म्हत्वाचो आसता. कारण बदलाक लागूनच विकास घडटा. मनशाले आचार-विचार, रहणिमान, परंपरा, संस्कृताय आदीं गजाली काळाच्या गतीन वावुरपाक पावता. बदल घडच्या पयली समस्या निर्माण जावपाक जाय. जाल्यारूच त्या समस्येचेर मार्ग काडच्या पासत समाजात बदल घडून येवपाक पावता. मनशाले विचार आनी समाजीक रचना जेन्ना एका साच्यांत बसना तेन्ना मुखेलपणान

समस्या तयार जाता, कारण जरी मनीस हो समाजाचो मुखेल घटक आसलो जाल्यार लेगीत ताका आपल्या जीणे संदर्भान जातलो बदल मान्य करपाक वेळ वता, देखून समाजाचो विकास जावपाक लेगीत वेळ लागता. ह्यो समस्या तयार जावपाच्यो साबार कारणा आसात, त्यो म्हणल्यार पारंपारीक, आर्थिक, धार्मिक, सामाजीक आदीं, ह्या कारणांक लागून मनशाक समाजांत वेवहार करपाक कठीन जाता, एके वटेन आपली जीण आनी दुसऱ्या वाटेन जीणेक लागू जावपी अश्यो ह्यो समस्या ताका समाजाच्या वांगडा स्वता विकसीत जावपाक फाटीं ओडटा. देखून समाज वेवस्थेच्या अंतर्गत समाजीक समस्या सोडोवपाचो यत्न मुखेलपणान जाता.

7. समाजीक बदल

जंय मानवी समाज आसा थंय बदल निश्चीतूच घडून येता. खंयचीय गजाल खूब वेळा खातीर समाजांत टिकून उरना. काल आशिल्ली गजाल आयज ना जाता जाल्यार आयची गजाल फाल्या ना जावपाक पावता, एकंदरीत समाजीक परिवर्तन नकळत जायत आसता, मनीस जसो आपल्या वया प्रमाण बदलत वता त्याच वरीं समाज लेगीत काळांतरान आपल्या गरजे प्रमाण बदलत वता. जसो मानवी समाजाच्यो गरजो वाडटा तश्यो पोरण्यो गजाली फाटीं पडटा आनी नव्यो समाज रचनेंत भरसता. कांय समाजांत जो बदल घडून येता तो खूब वेगेन जाता जाल्यार कांय समाजाच्या बदलाक वेळ लागता. पूण बदल घडून येताच, असो एकूय समाज आसपाक शकना जातूंत कसलोच बदल काळांतरान घडून आयिल्लो ना.

समाज रचनेत, वेवस्थेंत बदल जावप हो निश्चीतूच, हो बदल समाजीक संस्कृतायेचो, चिली-रितीचो, जेवण खाणाचो, वेव्हाराचो, भाशेचो आदीं गजालीचेर आदारीत आसता. तशेंच दुसऱ्या समाजाचो प्रभाव पयल्या समाजाचेर जाल्ल्या कारणान लेगीत समाजीक बदल जाता. 'समाजांतले समाजीक संबंद आनी समाज रचना हांचें नातें म्हणल्यार समाजीक बदल'.²⁹ अशें हॉर्टन हांचें म्हणणें आसा. जेन्ना समाजांत बदल

घडटा तेन्ना समाजाची भूतकाळांत कशी स्थिती आशिल्ली आनी वर्तमानकाळांत तो समाज कसो वावुरता हाचेर भर घालप जाता. ह्या विशयांतल्यान समाजीक, संस्कृतीक, तांत्रिक, विचारांची, स्पर्शमय सारक्या घटकांचो अभ्यास करप जाता. कश्या तरेन ह्या समाजीक बदलाचो प्रभाव समाजाच्या हेर घटकांचेर जाता हो विचार फुडें येता.

8. जागतिकीकरण

जागतिकीकरणाचो विचार समाजशास्त्रीय अभ्यास पद्धतींत लेगीत जाता. जागतिकीकरण म्हणल्यार खंयच्याय एका देशाची आर्थीक, संस्कृतीक, वैचारीक, समाजीक आदी गजालींचो हेर देशां संबंदान विचार करप जाता. ही एक आंतरा-वेवस्था आसा. जंय एका देशाच्या विविध घटकांक हेर देशां वांगडा जोडून दवरता. वेळार वेग-वेगळ्या देशां कडल्यान तांची संस्कृताय, आचार-विचार, समाजीक चाल-आदीं गजाल्यो आपणावप जाता. ह्या प्रक्रियेंत खंयच्याय सिमेंत बंदीस्त रावनासतना देशां-देशां मदीं देवण-घेवण जाता. अँथोनी गिडन्स ह्या जाणकाराच्या मता प्रमाण 'संवसारभर समाजीक संबंद आत्मीयतेच्या पांवड्यार हाडपाचे संकल्पनेक जागतिकीकरण अशें म्हणटात'.³⁰

तीन थरानी जागतिकीकरणाचो विचार जाता. ते थर म्हणल्यार आर्थीक, राजकीय आनी संस्कृतीक जागतिकीकरण. तीनाच्याय मदीं वेगळेपणा पळोवपाक मेळटा. म्हत्वाचे म्हणल्यार तंत्रीक गजालींच्या वाडट्या उपयोगाचो परिणामांतल्यान जागतिकीकरणाक एके तरेची गती मेळ्ळ्या. कसलीय म्हायती तंत्रीकतेच्या आदारान एका जाग्यावेल्यान दुसऱ्या जाग्यार कमी वेळा भितर पावोवप जाता. लोकांचो एका-मेका वांगडा संपर्क वाडपाक लागता. आर्थीक नदरेन एका देशाच्या वेवहाराचो उल्लेख दुसऱ्या देशाकडेन जुळून येता. हातूंतल्यान एका देशांतल्या उद्योगाची प्रगती दुसऱ्या देशांत लेगीत जावपाक पावता.

जाल्यार संस्कृतीक जागतिकीरणांत एका देशांतल्या संस्कृताये भितर हेर देशांतल्या संस्कृतायेचो प्रभाव पडप जाता. जाचो परिणाम जेवण खाण, न्हेसपाची, वागपाची तरा, चाली-रितीचेर घेडून येता. संस्कृताये भितर मिश्रण तयार जाता. हातूंत संस्कृतीक नदरेंतल्यान देशाचे एका-मेकाकडेन संस्कृतीक नातें जुळून येता. भारतांत 1991 ह्या वर्सा जागतिकीकरणाचो विचार मुखार आयलो. तो लेगीत अर्थवेवस्थेक धरून. आयज जागतिकीरणातल्यान भारतांत वेगवेगळ्या मळार उदरगत जाल्ली पळोवपाक मेळटा. फकत संस्कृतीक मळार नासून तंत्रीक, राजकीय, अर्थीक मळार लेगीत समाजीक सुधारणा जाल्ली आसा. आपल्या देशा वांगडा हेर देशां कडेन संपर्क वाडिल्ल्यान स्वताचो विकास करपाक मानवी समाजाक एक संधी फाव जाल्या.

9. खाजगीकरण

सार्वजनीक क्षेत्राचो वावर व्यक्तीगत पांवड्यार हाताळप जाता ताका खाजरीकरण म्हणटात. मुखेलपणान खाजगीकरणाचो विचार फुडें आयलो ताचे कारण म्हणल्यार सार्वजनीक मळार सारको वावर जायनाशिल्ल्या कारणाक लागून. जंय सार्वजनीक सोय सुविधा गरजेवंतांक सारक्यो फाव जायना जाल्ल्यान खाजरीकरणातल्यान समाजांत वेव्हार जावपाक लागलो. तशेच सार्वजनीक मळार जो वेव्हार जाता ताचो फायदो समाजांतल्या सगळ्यां लोकांक सारको मेळटा असो ना. थंय लोकाखातीर सुविधा लेगीत सारक्यो आस अश्यो ना.

जेन्ना समाजाच्या हिताच्यो गजाली वा वेव्हार खाजगीकरणांतल्यान जावपाक लागता त्या वेळार सगळ्यांक ताचो बरो फायदो जावपाक पावता. आपल्या वेवसायाची वाड जावच्या पासत लेगीत खाजगीकरणाच्या मळार बऱ्यो सोय सुविधा तयार केल्ल्यो आसता. देखून समाजांत दोन सामाजीक गट मुखेलपणान पळोवपाक मेळटा. ते म्हणल्यार उच्चवर्गीय आनी मध्यमवर्गीय. तांच्या सोई प्रमाण सार्वजनीक आनी खाजगी संस्था स्थापीत जाल्ल्यो आसता.

10. आधुनिकीकरण

काळांतरान समाज रचनेंत बदल घडून येता. ह्या बदलाचो परिणाम मानवी जीणेचेर लेगीत जाता. समाजांत जातलो बदल आपणावपाक वेळ जरी लागता जायत पूण हो बदल म्हत्वाचो आसता. कारण ह्या बदलातल्यान मनशाली जीण लेगीत बदलून वता. म्हणल्यार मनीस विकासाच्या मळार पावता. मात सगळोच बदल मनशाक विकसीत करता असो ना. कांयदा मनीस बदलाक लागून आपली चाल-रीत, परंपरा आदीं गजाल्यो फाटीं घालता. उपरांत बदलत वतलो समाज आनीक एक रूप घेता ते म्हणल्यार आधुनिकीकरणाचे. उद्योगीकरण आनी भांडवलशायी जेन्ना आयली तेन्ना सावन आधुनिकीकरणाची संकल्पना निर्माण जाली.

आधुनिकरणाच्या मळार दोन समाज आसता. हे दोन समाज म्हणल्यार एक परंपरेक धरून चलपी जाल्यार दुसरो नव्यो गजाली आपणावपी समाज. मात आधुनिकीकरण समाजाच्या खंयच्याय एक घटकाचो विचार करिनासतना सगळ्यां आंगांचो विचार करून मुखार सरता. देखून परंपरेन चलपी आनी नवे विचार आपणावी समाजामदीं आधुनिकीकरणाच्या नदरेतल्यान वेगळीपणा पळोवपाक मेळटा. बेनेडिक्स ह्या जाणकाराच्या मता प्रमाण 'आधुनिकीकरणाचे रूप इंग्लंडांत जाल्ल्या उद्योगीक क्रांती आनी फ्रांसांत जाल्ली फ्रांसाची क्रांतीतल्यान दिसून येता.'

जीणेक संबंदीत आशिल्ल्यो घडणूको म्हणल्यार मनशाली सामाजीक, आर्थीक, राजकीय, संस्कृतीक, वैचारीक, धार्मीक घटकांत जावपी सामाजीक बदलाक आधुनिकीकरण म्हणटात. नव्या विचारांक आपणावन तांकां सामाजीक मळार लागू करप जाता. देखीक धार्मीक मळार पुजा-पाठ हाच्या भायर बैद्धीक विचारांक म्हत्व फावता जाल्यार, शिक्षणीक मळार पारंपारीक शिक्षणा भायर तंत्रीक शिक्षण शिकोवप जात. तशेच उद्योगीक मळार मिशनरिंचो वापर करपाक लागतात. मात समाजांत चलतल्या वायट चाली रितींक तेंको दिवप जायना. तशेच 'मनशाल्या बळा परस चड

तांकिवंत बळाचो वापर यंत्रीक नदरेन जाता ताका आधुनिकीकरण म्हणटात³¹ अशे मॅरीअन लेव्ही हांचे म्हणणे आसा.

11. उत्तर आधुनीकता

जसो जसो काळ बदलता त्या प्रमाणांत समाज रचनेत लेगीत बदल घडून येता. उत्तर आधुनीकता हो आधुनिकरणाच्या काळा उपरांत तयार जाल्लो समाजशास्त्रीय सिद्धांत जाका बौद्धिकतायेचो काळ म्हण वळखतात. आयचे मानवी समाज चित्रण म्हणल्य उत्तर आधुनिकतेचे एक रूप. जंय धार्मिक विचार सरणी नासून नव्या आचार-विचारांक चालना मेळटा. हातूंतल्यान समाजीक मळार नव्यान जाल्लो बदल पळोवपाक मेळटा. हो बदल विचारांचो, वेवहारांचो, संस्कृतेचो आदीं समाजीक घटकांचेर आदारीत आसता. आधुनिकतेच्या जाग्यार आयज उत्तर आधुनीकता ह्या उतराचो वापर करप जाता.

आयज फकत पयशे, धनसंपत्ती हीच समाजाच्या लोकांची जीण जाल्ली आसा. हाच्या भायर परंपरा, चालीरिती सारक्या धार्मिक गजालींचेर व्यक्तीले लक्ष बचना. कारण जागतिकीकरण, स्वतंत्र विचार करपाचो हक्क, समाजीक, धार्मिक, राजकीय, आर्थीक मळार जातलो दिसान दीस बदल उत्तर आधुनीक समाजातल्या वेवहारांत, व्यक्ति मदीं, ताच्या जीणेंत बदल घडत रावता. ह्या काळाच्या लोकांची वळख तांच्या कामा पसर तांच्या जीणे वेल्यान घडून येता. पूर्व आधुनीक, आधुनीक आनी उत्तर आधुनीक अश्या तीन पांवड्यार समाजाचे वर्णन केल्ले आसा. जंय दर काळखंडाक आपली अशी खासा वेगळी वळख तयार जाल्या. जाणकार रिचर्ड गोट म्हणटा 'उत्तर आधुनीकता ही आधुनीकतेकडल्यान मुक्ती मेळवपाची संकल्पना. जातूंत फकत एकून न्हय तर बहुसंस्कृतायेचो आसपाव जाता.'³²

2.4 समाजशास्त्र आनी साहित्य

साहित्याचें समाजशास्त्र ह्या समाजशास्त्राच्या शाखेंतल्यान साहित्याचो आनी समाजाचो एका-मेका कडेन आशिल्लो संबंद पळोवप जाता. समाजाचेर आदारून साहित्याची रचना जाता आनी साहित्य समाजाच्या वांगडा फुडें सरता. साहित्यातल्यान समाजाक समजून घेवप साहित्यीक समाजशास्त्रांत जाता. जेन्ना समाज म्हणटा तेन्ना समाजाची वेग-वेगळी रुपां आमच्या मुखार येवन उबीं रावता. मात जे आमी आमच्या दौळ्यानी पळयता ते सगळेच सारके आसा कांय हो प्रस्न म्हत्वाचो थारता.

देखून साहित्याच्या माध्यमातल्यान समाजाची संकल्पना स्पश्टपणी मांडल्यात कांय ना हाचोय थाव घेवप जाता. कारण समाज रचना ही अणभवपाची गजाल. ह्या कारणाक लागून समाजाचे दर प्रस्न जीतलो व्यक्ती आपल्या जिणेत जगता तितल्याच खर पणी आयल्यात जाल्यार पळोवप हातूंतल्यान जाता. 'जेन्ना समाज मुखार येता तेन्ना त्या समाजाची संस्कृताय, चाली-रिती, परंपरा, लोक मानस, वेवहार आदीं गजालींची वळख जाता. पूण ह्यो सगळ्यो गजाली साहित्यांत सारक्यो आयल्यात जाल्यार पळोवप म्हत्वाचे थारता. देखून हांगा लेखक लेगीत तितलोच म्हत्वाचो घटक आसता.'³³

समाज आनी नाटक

समाजशास्त्राच्या अंतर्गत मानवी समाज ही संकल्पना व्यक्तीन स्वाताच्यो गरजो भागोवच्या पासत तयार केल्यो. तशे पळोवपाक गेल्यार समाजाचो इतिहास हो खूब पोरणो. राईट ह्या जाणकारान समाजाची व्याख्या करतना म्हणला 'फकत मानवी समूह म्हणजे समाज नासून समाजातल्या मनशा-मनशा मदीं आसपी संबंदाची वेवस्था वा पद्धत म्हणजे समाज'.³⁴ काळांतरान समाजाच्या वेव्हारांत, रचनेत बदल जायत आसा. ह्या बदलाचो परिणाम लेगीत मानवी जीवनाचेर जायत आसा. हातूंत कोणाचोच दोश आसना. कारण सामाजीक मळार जावपी बदल हो निरंतर घडट आसता. देखून फकत समाज चलणूक न्हय तर समाजात वावुरपी व्यक्तीक लेगीत सामाजीक बदल आपणावचो

पडटा. जरी बदल घडट्टा खरो पूण ह्या बदलाचे चित्रण मनशाक स्पश्टपणी जाणवना. हाचें कारण म्हणल्यार एका निरंतर गतीन मनशाली जीण समाजीक घडामोडीतल्यान फुडें वचत रावता. व्यक्ती हो समुहान रावपाचो प्राणी आशिल्ल्यान समाजांत राविल्ले कडेन ताचो संपर्क हेर लोका कडेन, वेवस्थेकडेन घडून येता. हातूंतल्यान मनशाली दुसऱ्याकडली चालणूक पळोवपाक मेळटा. त्या वेळार ह्या सगळ्यांचे पडबिंब आमकां दिश्टी पडटा ते म्हणल्यार साहित्य.

साहित्याचें वेग-वेगळे प्रकार आसात. कथा, कादंबरी, कविता, तियात्र, नाटक आदीं. दर एक साहित्य कृतीची आपली अशी खाशेलपणां आसात. देखून ती- ती साहित्य कृती आपल्या खाशेलपणाच्या आदारान फुलपाक लागता. ह्याच वरीं नाटक म्हणल्यार दृश्य आनी श्राव्याचे माध्यम. म्हणल्यार एकाच वांगडा नाटक आयकूपाक मेळटा आनी पळोवपाकूय मेळटा. नाटकांतल्यान समाज प्रबोधन खूब मोठ्या प्रमाणांत जाता. हाचे कारण म्हणल्यार जी गजाल उतरानी सांगपाक मेळना तीच गजाल कलेच्या माध्यमातल्यान व्यक्त करप जाता. लिखित साहित्य प्रकारा वांगडा प्रयोगीक प्रकार ही एक नाटकाची खाशेलपणां. काळांतरान नाट्य रचनेच्या आशय-विशयांत बदल घडून येवपाक लागला. समाजीक, इतिहासीक, पुराणीक, विनोदी आदीं विशयांची नाटका माचेर सादर जाता. प्रेक्षक हो नाटकाचो म्हत्वाचे घटक आसता. कारण माचेर चलतले नाटक पळोवपी म्हण प्रेक्षक आपली भुमिका पुराय करता.

समाज आनी नाटक हाचें नातें खूब लागशिल्ले. कारण नाटकाचें सादरीकरण सामाजीक विशय घेवन जाता. सामाजीक मळार दिसान दीस नवें बदल, उदरगत, विरोध, कायदे आदीं गजाल्यो घडत रावता. तेन्ना हे कांय बदल बऱ्याचे तर कांय वायटाचे थारता. जंय हातूंत सर्व सादारण व्यक्तिली जीण घुसपून वता. समाजांतलो दर व्यक्ती आपल्या वरीं वावरत आसता. पूण सत्याच्या आड पांगरूण घेवन असत्यान वागपी चड जाला हें आमकां समाजांत दिसून येता. मात कोणूच ताचो विरोध करपाक सहजा तयार

जायना. आनी जो कोण विरोध करता ताका सशक्त तांक आशिल्लो व्यक्ती खाला घालपाचो यत्न करता. तर समाजीक मळार चलतल्या ह्या सगळ्यांचे चित्रण नाटकांतल्यान जाता. ह्या वेळा पळोवपी दर एकल्याक आपूण कितें पळयता आनी पचयता हाची जाण आसता. कांय नाटकांतल्यान आपलेच चित्रण जाता अशें लेगीत दिसप स्वभावीक थारता. कारण कलाकार आपलो अभिनय करतना अमक्यालीच भुमिका आपूण सादर करता अशें सांगिना. जाल्यार समाजांतल्या वागणूकेचे चित्रण तो करून दाखयता.

नाटकाक समाज प्रबोधनाचे माध्यम म्हणला ताचे कारण म्हणल्यार लोकांक नाटक पळोवपाक खूब आवडता. एकाद्या वेळार लिखित साहित्य प्रकार वाचपाक व्यक्ती फाटी फुडें जायत. पूण नाटक पळोवपाक केन्नाच तो फाट करिना. समाज रचणूकेक धरून समाजांत जावपी बदल आनी ह्या बदलाचो भविश्यकाळांत जातलो परिणाम ह्या सगळ्यां गजालींचे चित्रण नाटकांत स्पश्ट जाल्ले आसता. दिसान दीस सामाजीक मळार घडटा तो विशय नाट्यमय पद्धतीन सादर करता. देखून नाटकांतल्यान एकंदरीत समाजाचे पडबिंब जाल्ले आसता. देखीक समाज रचनेचे, व्यक्तील्या वेव्हाराचे, चाली-रितीचे, संस्कृतीचे आदींचे चित्रण जाल्ले आसता. भोंवतणी घडटला वायट गजालींचेर उजवाड घालप नाटकांतल्यान जाता. मनशाल्या मानसीकेचो विचार पात्रांच्या आदारान नाटकांत चितरावप जाता. जंय वेग-वेगळ्या स्वभावगुणांचेर उजवाड पडटा जाल्यार ह्याच चित्रित जाल्या स्वभावगुणांतल्यान व्यक्तीक विचार करपाक प्रेरीत करता. ह्या तरेन समाज आनी नाटक हाचो सांगोड जुळटा आनी ह्या सांगोडातल्यान समाजा वांगडा मानसीक विचारांचे लेगीत परिवर्तन जायत वता.

समारोप

समाजशास्त्रीय अभ्यास पद्धतीच्या आदारान समाजात घडून आयिल्ल्या घटनांचो आनी त्या घटनांचो समाज रचनेचेर जाल्लो परिणाम हांचो विचार दुसऱ्या प्रकरणातल्यान

जाल्लो आसा. ह्या वेळार समाज रचनेक धरून वेग-वेगळ्या विचारांचोय अभ्यास कश्या तरेन करू येता हे जाणवले. समाजशास्त्राचो अभ्यास करतना फकत समाजाचोच न्हय तर समाजाक लागू आशिल्ल्या विविध घटकांचोय विचार मुखेलपणान फुडें येता. जरी समाजशास्त्र हो एक विशय आसलो खरो पूण ताका जोडून हेर विशयांचेर लेगीत भाश्य करप जाता. एकंदरीत समाजशास्त्र समाजांतले सगळें विशय आपल्या अभ्यास पद्धतींत आपणायता. साहित्याच्या मळार लेगीत समाजशास्त्राचो विचार खूब मोठ्या पद्धतीन जावपाक लागला. कारण समाज ही संकल्पना अशी आसा जाचो उल्लेख दर गजाली कडेन करचो पडटा. देखून समाजाक कडेक काडून कसलीच गजालीक पुर्णताय मेळवपाक शकना हे आमकां जाणवता.

संदर्भ

1. Bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal, Allahabad, 2008, pg. 4.
2. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 5.
3. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 13.
4. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 14.
5. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 15.
6. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 16.

7. Rao, Shankar c. n , *Sociology*: s. chand and company, new delhi, 2009, pg . 18.
- 8 . Bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal, Allahabad, 2008, pg. 5
9. गडेंद्रगड, व्ही. मारुलकर, व्ही. एस, *समकालीन भारतीय समाजशास्त्र*, फडके प्रकाशन, दुधाळी कोल्हापूर, 2000, पा. 245.
10. bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal, Allahabad, 2008, pg. 5.
11. bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal. Allahabad, 2008, pg. 5.
12. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 1.
13. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 13.
14. bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal, Allahabad, 2008, pg. 7.
15. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 13.
16. वजरिकार, प्रकाश. *कोंकणी कादंबऱ्यांतलें समाज दर्शन*, गोवा विश्वविद्यालय, ताळगांव – गोंय, 2006, पा. 70.
17. Bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal, Allahabad, 2008, pg. 4.

18. Rao, Shankar c. n, *Sociology*. s. chand and company, new delhi, 2009, pg . 19.
19. पर्येकार, प्रकाश. *महाबळेश्वर सैल हांच्या कांदबऱ्यांचें समाजशास्त्रीय अभ्ययन*, गोंय विद्यापीठ, ताळगांव गोंय, 2014, पा. 15.
20. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 7.
21. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 1.
22. खैरनार, डॉ. दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 18.
23. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 30.
- 2.4 खैरनार, डॉ. दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008 पा. 47.
25. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 85.
26. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 98.
27. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 13.
28. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 190.

29. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 98.
30. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 332.
31. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा. 315.
32. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008, पा.
33. पर्येकार, प्रकाश. *महाबळेश्वर सैल हांच्या कांदबऱ्यांचें समाजशास्त्रीय अभ्ययन*, गोंय विद्यापीठ, ताळगांव गोंय, 2014, पा. 33.
34. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008, पा. 13.

प्रकरण - 3

कोंकणी साहित्यांत राजय पवार हांचो वावर

राजय पवार हांच्या नाटकांचो अभ्यास करतना लेखकाक जाणून घेवप भोव म्हत्वाचे थारता. आयज कोंकणी साहित्याच्या मळार राजय पवारांचें नांव खूब गाजता. एक विनादी लेखक म्हण तांणी आपली वळख कोंकणी साहित्याच्या मळार घडयल्या. ह्या भायर साबार साहित्य प्रकारांचेरून तांणी आपले लिखाण केल्ले आसा. त्या वेळार लेखकाक साहित्याची आवड केन्ना सावन निर्माण जाली, तांचे प्रेरणास्थान कोण, कसल्या तरेचे साहित्य तांका बरोवपाक चड आवडटा आदीं सारक्यो गजाली जाणा जावन घेवप गरजेच्यो. देखून कोंकणी साहित्यांत राजय पवार हांचो वावर ह्या प्रकरण तीनच्या मार्फत लेखकान रचिल्ल्या साहित्य कृतीचो अभ्यास करप जातलो. ह्या मजगती तांचे अणभव जाणून घेवप जताले. तशेंच आपल्या साहित्यीक वावरांतल्यान लेखकान स्वताची वळख घडोवन मेळिल्लो मान सन्मानाचोय खोलायन विचार करप ह्या प्रकरणांतल्यान घडून येतलो.

3.1 राजय पवार हांचे भुरगेपण आनी शिक्षण

राजय पवार हांचो जल्म 19 जून 1972 दिसा कोणकोण तांच्या मामागेर जालो. फोंडें तांचे मूळ घर. देखून कोणकोण आनी फोंडेंच्या बोलयांचो, संस्कृतायेचो तांचेर प्रभाव आसा आनी हो प्रभाव आमकां तांच्या साहित्यांतल्यान दिसून येता. पयली ते चवथी मेरेनचे तांचे शिक्षण मराठी भाशेंतल्यान जाले. उपरांत एस. एस समिती इंग्लीश हायस्कूलांतल्यान तांणी पांचवी ते धाव्वी मेरेनचे शिक्षण पुराय केलें. अकरावे यत्तेंत लेखकान विज्ञान फाट्यांत प्रवेश घेतलो. ह्या वेळार लेगीत हेर विज्ञान विशयां वांगडा

मराठी हो विशय ते शिकताले. ल्हानपणासावन साहित्याची आवड आशिल्ल्या कारणांक लागून तांणी बरिचशी मराठी पुस्तकांचे वाचन केल्ले. मात आपणे वाचला ते कोणाच्या तरी वांगडा चर्चेत हाडपाची संद तांका विज्ञान फाट्यांक शिकतना गावली ना. देखून बारावी जाल्या उपरांत तांणी आपलो फाटो बदलो आनी कला फाट्यांत प्रवेश घेतलो. तांच्या खातीर हे एक मोठे आवाहान आशिल्ले. कारण फाटो बदलिल्या कारणांक लागून घरच्यानी तांकां एक अट घाल्ली. ती म्हणल्यार “परिक्षेंत नापास जाल्यार कॉलेज बंद”. ही अट लेखकान आपणायली आनी साहित्याच्या मळार आशिल्ल्या आपल्या ओडीतल्यान तांणी स्वताची वळख घडयली.

जरी लेखकान मराठीची साबार पुस्तकां वाचिल्ली खरी पूण कोंकणीच्या कांय पुस्तकांचे तांचे वाचन जाल्ले. मात पुरायपणी साहित्यीक, भाशीक आनी व्याकरणीक मळार सक्रिय वावर तांचो महाविद्यालयांत आसतना घडून आयलो. उपरांत तांणी गोंय विद्यापीठांतल्यान कोंकणी विशयांतल्यान एम. ए ची पदवी मेळयली. ह्या मजगती कवितां सर्तीनी तांचो वाटो घेवप जातालो, कविता बरोवप जाताली आदीं. पूण साहित्यीक मळार तांकां खास मार्गदर्शक म्हण कोण लाबले ना. महाविद्यालयांत शिकतना डॉ. भूषश भावे सर एक शिक्षक म्हण जे मार्गदर्शन दिताले तातूंतल्यान राजय पवारानी आपल्या लेखन प्रक्रियेचो मार्ग दवरलो. पूण तांच्या साहित्याची तुस्त हेर जेश्ट साहित्यीक पत्र बरोवन करताले. देखीक :- महाबळेश्वर सैल, मनोहरराय सरदेसाय आदीं. ही तांच्या खातीर भोव म्हत्वाची गजाल आसली. ह्या तरेन तांणी आपल्या साहित्याचो मार्ग मुखार व्हेलो. ह्या तरेन तांच्या शिक्षणाची वाटचाल जाली.

राजय पवारान कोंकणी विशयाचो अध्यापक आनी विभाग मुखेली म्हण केपेंच्या सरकारी महाविद्यालयांत साबार वर्सा वावूरल्यात. तांणी “कोंकणी कवितेंतलें गोंयचें समाज दर्शन” ह्या माथाळ्या खाला सोद वावर करून डॉक्टरेट पदवी हाताळ्या. ह्या भायर राजय पवार एक कवी, नाटककार, लेखक, दिग्दर्शक, विनोदी सम्राट, समिक्षक.

अभ्यासक, गीतकार अश्यो जायत्यो तांच्यो भुमिका आसात. सद्या ते गोवा कॉलेज ऑफ थिएटर आर्टसाचे प्राचार्य म्हण कार्यरत आसा. ह्याच वांगडा पी.एच. डी पदवेखातीर मार्गदर्शकूय म्हण वावूरतात. तांची साबार कोंकणी गीता लेगीत उजवाडाक आयल्यात. देखाक :- 'आमी उडुयां', 'हे मना', 'तुजे विणे देवा' आनी ह्या गितांचे गायन नामनेचे गायक शंकर महादेवन, कुणान गांजावाला, अनुराधा पौडवाला, साधना सरगम सारक्या गायकानी केला. 'कोण कोणाचो', 'नशा तुजी' ह्या कोंकणी ऑडिओ आल्बमां खातीर गीत लेखन राजय पवारानी केला. राष्ट्रमत, सुनापरान्त, गोंय दुरदर्शन, पणजी आकाशवाणी आनी हेर विशेषांकांतल्यान तांच्यो कविता उजवाडा आयल्यात. राज्य तशेंच राष्ट्रीय पांवड्यावेल्या परिसंवादात संशोधन - प्रपत्र तांणी सादर केल्यात. ह्या भायर 'सुनापरान्त' दिसाळ्यांतल्यान 'गिरमीट' हें विनोदी सदर चलयलां. मुंबयच्या 'संसारीका प्रॉडक्शन' च्या टॉलंट हंट सर्तीत येस जोडून तांच्याच 'मुन्नाभाई SSC' ह्या फिल्मांत राजय पवारानी भुमिका केल्या. तांच्यो कविता शाळानी, उच्च माध्यमीक शाळानी, माहाविद्यालयीन पांवड्यार विद्यार्थांक शिकपाक आसात.

ह्या तरेन फकत सहित्यीकूच न्हय तर हेर मळार लेगीत लेखकान नामना जोडिल्ली आसा. मात ल्हान पिरायेंतल्यानूच तांकां साहित्याची ओड निर्माण जाल्ली. हेर मळार वावूरचे पयली लेखकान स्वताची वळख एक कवी म्हण केली. तशेंच कांय जीणेतल्या अणभवांतल्यान तांणी आपल्या कवितांची रचना केली. आठवेच्या वर्गांत शिकतना लेखकाचो बापूय भायर पडले. हाचो परिणाम लेखकान स्वताक विचारांच्या जाळांत घुसपावन घालो. आनी ह्या वेळार आपल्या काळजांतली भावनां कवितांच्या माध्यमातल्यान तांणी व्यक्त करपाचो मार्ग आपणायलो. मात सातवेक आसतना लेखकान कविता बरोवपाक सुरवात केल्ली. पूण खरें पणी तांच्यानी धावेक सावन काव्या विशीं भरपूर म्हायती स्वता वाचनातल्यान मेळोवन घेतली तशेंच हेरा कडल्यानूय मेळयली आनी जाता तितलें समजून घेवपाचोय यत्न केलो. तेन्ना सावन तांणी आपली

काव्य रचना बऱ्या तरेन सांबाळून दवरली आनी सात्यत्यान काव्य रचीत रावले. मुखेलपणान लेखकाच्या आवयक साहित्याची गोडी आसली. हिच साहित्याची ओड लेखकाक लागली म्हणल्यार कसलीच अतिताय जावची ना. घरांत कसलीय वस्त कागजांत गुटलावन हाडली जाल्यार ती वस्त कुशीक काडून ते कागज घेवन वाचपाची लेखकाक सवय आसली. ह्या तांच्या गुणांतल्यानूच तांका साहित्याची आवड निर्माण जायत गेली आनी आयज ते एक नामनेचे कोंकणी साहित्यीक म्हण मान मेळोवपाक पावले.

लेखक मुळांत कवी. पूण नाट्यकलेच्या ओडीक लागून ते एक नाटकार जावपाक पावले. तशेंच तांचो इश्ट प्रशांत सतरकाराच्या मागणेक लागून आयजवेर तांची स स्वतंत्र आनी एक अणकारीत नाटक रंगमाचेर आयली. प्रशांत आनी तांच्या नाट्यकलाकारांक लागून आयजवेर राजय पवारांच्या नाटकांचे गोंय तशेंच गोंयाभायर पांचशांवयर प्रयोग जावपाक पावले. राजय पवार हे एक गंभीर लेखक. विनोदाच्या माध्यमातल्यान समाजांतल्या गंभीर विशयाचेर ते उजवाड घालता. हे तांच्या लेखनाचे खाशेलपण. लेखकाचो स्वाभाव शांत. उलोवप लेगीत मोचकेच. तांच्या विशीं सांगतना जेश्ट साहित्यीक पुंडलीक नायक म्हणटा "राजय सभावान नम्र. जिज्ञासू. कळूना ती जगाल "आपणांक कळूना" म्हण प्रामाणिकपणान कबूल करपी. अवघेंच उलोवपी. ह्या तांच्या सभावाक लागून तो चट करून कोणाच्याय लक्षांत उरलो आनी अचळय काळजांत देवलो जाल्यार अजाप न्हय."³ आपल्या निर्णयाकडेन थार रावप ही ताची वृत्ती जावन आसा.

प्रकाशीत साहित्य

- पावसफुलां (कविता संग्रह) 1995
- अंता अंता शिरीमंता (नाटक) 2006
- आमचो हात जगन्नाथ (नाटक) 2007

- डरने का नाय (नाटक) 2008
- जमलें रे जमलें (नाटक) 2009
- CD रुपांत 2005 वर्सा
- गिरमीट (ललीत निबंद) 2009
- नाटक एका नाटकाचें (नाटक) 2010
- टेन्शन फ्री (नाटक) 2013
- ओली-सुकी (ललीत निबंद) 2014
- कोंकणी कवितेचो इतिहास (समिक्षा) 2014
- सैम आनी रुखमारो (3D चित्रकाणी) 2015
- आजोळ आल्बम (कवितासंग्रह) 2023

अनुवादीत साहित्य

- हांव तुजे परस बरो (चित्रकाणी)
- म्हाका संवसार आवडटा (चित्रकाणी)

3.2 राज्य पवार हांच्या नाटकांची वळख

लेखकाक लहानपणा सावन नाटकाची ओड आसली. फोंडेंच्या ढवळे वाठारांत आशिल्ल्या सत्यनारायणाच्या देवळांत वर्सान वर्स उत्सवाच्या निमतान दोन नाटका सादर जाताली. ही दोनीय नाटका तीन अंकी आसताली. एक इतिहासीक जाल्यार दुसरे नाटक समाजीक विशयाचेर अदारून आसताले. देवळांत चलतल्यो येसायो पळोवपाची लेखकांक लेगीत खूब उमळशीक जाताली. देखून शाळेंतल्यान परततना ते येसायो पळोवपाक वताले. आनी उपरांत घरां येतना नाटकाचे संवाद स्वता म्हणट रावताले. ह्या मजगती तांणी 'एकच प्याला', 'वस्त्रहरण', 'रायगडाला जेव्हा जाग येते', 'नटसम्राट', 'तो मी नव्हेच', 'मानापमान' सारकी मराठी नाटकां पळयिल्ली. उपरांत शाळेंत,

महाविद्यालयांत पावतगीर तांणी आपली नाट्यकलेची आवड एकपात्री, एकांकी, मूकनाट्य, पथनाट्य, नाटक सारक्या माध्यमांतल्यान पुराय केली.

तांकां गद्य रचनेत विनोद, फार्स, उपहास सारके प्रकार चड आवडटाले. देखून तांणी आपले पयले नाटक विनोदीच आसतले हे धारायले. आनी जेश्ट नाटककार पुंलीक नायकाच्या 'शिरी रे शिरी अधांतरी' ह्या विनोदी नाटकाची सुपर्त घेवन आनी 'वस्त्रहरण' नाटकाच्या प्रेरणेतल्यान 1998 वर्सा 'पोक्याचो धुमधडाको' हें स्वतंत्र नाटक रचलें. उपरांत जुस्त धा वर्सांनी हेच नाटक 'नाटक एका नाटकाचें' ह्या नांवान फुडें आयलें. नाट्यकर्मी राजदीप नायक हांणी ह्या नाटकाचो पयलो प्रयोग 'कलाचेतन' ह्या संस्थेच्या वतीन 30 मार्च 2000 ह्या दिसा सांतेरीभाट, वळवय गांवांत सादर केलो. ह्या वेळार म्हत्वाची अशी घडणूक घडली ती म्हणल्यार लेखकाचो सत्कार खासा पुंडलीक नायकाच्या हातातल्यान जालो. ह्या उत्सवर्फुत घडणूकेतल्यान राजय पवार हांकां नाट्यकलेच्या मळार आनीक उर्बा मेळ्ळी.

तांचे 'न्हिदेरोग कर्मभोग' हे अणकारीत नाटक आसा. जाचो सुमार चाळीशे प्रयोग पुराय गोंयभर जाल्लो आसा. उपरांत तांणी 'अंता अंता शिरिमंता' हें नाटक बरयले. प्रशांत सतरकारान हे नाटक कला अकादमीत सादर करपाक मागले आनी महालक्ष्मी, बांदोडेच्या 'प्रितीसंगम बांदोडा क्लब' हे संस्थेच्या वतीन 17 ऑक्टोबर 2003 ह्या दिसा ताचो पयलो प्रयोग 28 वे कोंकणी नाट्य सर्तीच्या निमतान गोंय कला अकादमीत जालो. प्रशांताच्या आग्रक लागून लेखकानूच ह्या नाटकाचें दिग्दर्शन केले. मुखेल गजाल म्हणल्यार नाट्य सर्तीच्या मळार लेखकाचें हें पयलें नाटक आशिल्ले. तांकां नाट्य लेखनाक दुसरें इनामूय फावं जाले. ही भोव उमेदीची गजाल तांच्या खातीर आशिल्ली. ह्याच वांगडा प्रेशकानीय लेखकाची खूब तोखणाय केल्ली. ह्या तरेन अंता अंता शिरिमंता ह्या नाटकाचें णव्वद प्रयोग गोंयभर जाले. मध्यमवर्गीय कुटूंबाचे चित्रण करपी हे नाटक जावन आसा.

मजगती तांचे फुडलें नाटक 'जमलें रे जमलें' हे बरोवन जाल्ले. ह्या नाटकाचें दिग्दर्शनूय तांणीच केल्ले. ह्या नाटकाचो पयलो प्रयोग लेगीत 'प्रितीसंगम बांदोडा क्लब' महालक्ष्मी बांदोडें हे संस्थेच्या वतीन कला अकादमीच्या 29 वे कोंकणी नाट्यसर्तीखातीर 26 ऑक्टोबर 2004 दिसा फोंडेंच्या राजीव कला मंदिरांत जालो. ह्या वेळार सुमारे 1300 प्रेक्षक नाट्य घरांत नाटक पळोवपाक हाजीर आसले. तशेंच हें नाटक गोवा कोंकणी अकादमीन मोलें, सत्तरी हांगा आयोजीत केल्ल्या 13 व्या कोंकणी नाट्य महोत्सवांत 11 फेब्रुवारी 2005 ह्या दिसा सादर जाल्लें. कंडक्टर, ड्रायवर हांच्या जिणेचेर आदारीत हे नाटक आसा. तशेंच विनोदी शैलीतल्यान लेखकान तांच्या जिणेचे चित्रण अतीशय सुंदर रितीन केल्ले आसा. ह्या वेळार लेगीत सगळ्यां प्रेक्षकानी लेखकाची आनी कलाकारांची खूब तोंखणाय केली. तांचे हे नाटक पळोवन पुंडलीक नायकानी म्हळे "हें नाटक पळयतना हांव मन भरून हांसलों. एकूय गाळ वापरी नासतना ड्रायव्हर आनी कंडक्टरांचेर नाटक बरोवप शक्य आसा हें राजयान दाखोवन दिलां."³

गोंयाभायर कारवार माजाळी, असनोटी, बाड, हणकोण सारक्या वाठारांत ह्या नाटकाचे प्रयोग जाले. सुमारे 187 प्रयोग ह्या नाटकाचे जाल्ले आसा. हें नाटक बरयतना खासा लेखकान फोंडें तें मडगांवा बसीतल्यान प्रवास करून कंडक्टर आनी ड्रायवर हांची जिण लागसल्ल्यान पळयला. इतलेच न्हय तर ह्या नाटकाच्या कंडक्टर आनी ड्रायवर पात्रांचे संवाद घेवन एकपात्री सादर करप जाल्या. ह्या नाटकान लेखकाची नाट्याच्या मळार एक आगळी वेगळी वळख घडयली. राजय पवार हे विनोदी लेखक म्हण आमी जाणाच पूण लेखकान विनोदा भायर ह्या नाटकांत वेग-वेगळ्या नेपथ्यांचोय बऱ्या तरेन वापर केल्लो आसा.

ह्या तरेन प्रशांत सतरकाराच्या सांगातान लेखकान आपलो नाट्यकलेच्या मळार प्रवास सुरू केलो. जशी जशी कला अकादमीची नाट्य सर्त लागी पावत येताली तेन्ना ह्या वर्सा कसले नाटक सादर करपाचे वा स्वता खातीर संहितेची मांगणी हेर नाटककार

राज्य पवारांच्या कडेन करताले. पूण एका वर्सा एकून नाटक लेखकाकडल्यान बरोवन जाताले. नाटकां जरी लेककाक खूब आवडीची आसली खरी पूण ते आपल्या नाटकाचे विशय स्वता अणभव घेवन रचताले. हे तांचे एक खाशेलपण अशें आमी म्हणू येता. ह्याच तरेन तांणी आपले फुडलें नाटक 'आमचो हात जगन्नात' बरयले. ह्या नाटकाचो पयलो प्रयोग 'प्रितीसंगम बांदोडा कल्ब' महालक्ष्मी बांदोडें, गोंय हें संस्थेच्या वतीन कला कादमीचे 30 वें कोंकणी नाटक सर्तींत 3 नोव्हेंबर 2005 ह्या दिसा कला अकादमीच्या सभाघरांत जालो. केपे सरकारी महाविद्यालयांत शिकयतना तांकां ह्या नाटकाचो विशय सापडलो. नोकरेच्या विशयाचेर एका विद्यार्थ्या वांगडा सर्पक करतना तांकां हो विशय गावलो. चड पयशाच्या आनी आपल्या शिक्षणाक सोब सारकी नोकरी मेळोवपाच्या आशेन जे मेळटा ते लेगीत करपाक पळयनासतना आनी आपलो निजाचो वेवसायाक फाट करून रावपी तरणाट्यांचे चित्रण लेखकान ह्या नाटकांतल्यान केल्ले आसा. तशेंच एका पात्राचो डबल रोल लेगीत दाखोवन नाटकाक एक वेगळो आयाम दिवपाचो लेखकान यत्न केल्लो आसा. ह्या नाटकाच्या प्रयोगातल्यान लेगीत प्रेक्षकांनी खूब आनंद घेतलो आनी 127 प्रयोग नाटकाचे जाले.

नाटककार म्हणू फुडें सरपाक लेखकाक तेंको मेळा तो 'नागेश महारुद्र नाट्यसंस्थे'चो. सुमार बारा-तेरा वर्सा उपरांत लेककान आपल्या 'डरने का नाय' ह्या नाटकांत एक भुमिका केली. ह्या नाटकाचो पयलो प्रयोग 'प्रितीसंगम बांदोडा कल्ब' महालक्ष्मी बांदोडें गोंय हे संस्थेन कला अकादमीचे 31 वे कोंकणी नाटक सर्तींत 10 ऑक्टोबर 2006 ह्या दिसा कला अकादमीच्या नाट्य सभाघरांत सादर जालो. पी.इ.एस महाविद्यालयांत आसतना ते नाटकांनी भुमिका करतालेच. मात परतून एकदा कांय कारणाक लागून आपल्याच नाटकांत तांणी एक ल्हानशी भुमिका सादर करपाच्या प्रयोगातल्यान रंगमाचेर आपले पावल दवरीले. आमच्या समाजांत लिंग भेद चलत आयल्या. हाचे चित्रण आमकां कलेच्या मळार लेगीत पळोवपाक मेळटा. जंय

बायलमनशेक स्वतंत्रतपणान आपली कला प्रस्तुत करपाक दादल्या सारकी मेकळीक आसना. ह्या कारणाक लागून प्रशांताच्या मागणेक लागून फकत एकूच स्त्री पात्र आशिल्ले नाटक लेखकान बरोवचे थारायले. पूण ह्या वेळार लेगीत तांणी आपले फुडलें एकूच स्त्री पात्र आशिल्ले नाटक बरयले खरें पूण ह्या नाटकाची स्त्री सशक्त आशिल्ली. ह्या बायलेक धाडशी तांणी दाखयल्ले. जेन्ना सादो भोळो घोव आसता तेन्ना ताची बायल खूब धीरायेची आसता हे तांणी पळयिल्ले आनी ह्याच विशयाचेर तांणी 'डरने का नाय' हे नाटक बरोवन स्त्री केद्रींत नाटक रचल्ले.

ह्या तरेन लेककान एका परस एक विनोदी नाटकांतल्यान प्रेक्षकाचे मनोरंजन करून कांय मोलादिक देखी लेगीत दिल्यो. जेन्ना जेन्ना नाटकां सादर जाताली तेन्ना तेन्ना स्वता लेखक, नाट्यकलाकार आनी प्रेक्षक नाटकाचो पुरेपूर आस्वाद घेतालो. मात नाट्य सर्तीनी विनोदी नाटकांक आडनदर करप जाता हे लेककाच्या आनी तांच्या नाट्यकलाकारांच्या लक्षांत आयले आनी उपरांत "फुडल्या वर्सा सावन सर्तीनी नाटका घालप ना" हो तांच्यानी निर्णय घेतलो. मात ह्या वेळार लेखकान एक सुंदर विचार आपल्या नाट्य कलाकारा मुखार मांडलो तो म्हणल्यार "तीग जाणानी(परेक्षकांनी) दिल्ल्या इनामा परस शेंकड्यांनी लोकांनी (परेक्षकांनी) दिल्लें इनाम चड म्हत्वाचें." हे तांणी तांकां सांगिल्ले खरें पूण सर्तीच्या निमतान जी इनामां फावं जाता तांच्यात एक वेगळीच धादोसकाय आसता हे लेगीत तितलेच खरे.

उपरांत लेखकान आपल्या पंगडा वांगडा मेळून केल्ल्या चर्चेतल्यान फुडलें नाटक गंभीर विशयाचेर सादर करपाचे थारायले. 2007 वर्सा तांणी एकूय नाटक बरयले ना. बंद 2008 वर्सा तांणी 'वन टू थ्री...टेन्शन फ्री' नांवाचे नाटक बरोवन लोखण-प्लास्टीक लोकांची जिण, तांची व्यथा गंभीर तशे विनोदी शैलीतल्यान मांडून एक नवों प्रयोग केलो. लेखकाचो हो प्रयोग लेगीत प्रेक्षकांक खूब आवडलो. मात आपल्या

नाटकातल्यान विनोदाच्या माध्यमातल्यान प्रेक्षकांक हांसोवन गंभीर मुद्याचे चित्रण अतीशय साद्या सोप्या पद्धतीन करपाचो लेखकाचो हेतू आसतालो.

नाटकांतल्यान राजय पवारानी मध्यमवर्गीय कुटूंबाचे प्रस्न चड मांडिल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा. ह्याच वरी संवसारीक जोडप्याची संकल्पना नाटकानी चितारिल्ली आसा. हाचे कारण जाणून घेतना तांचें म्हण्णे आशिल्ले ते म्हणल्यार “मध्यमवर्गी हांच्या वाट्याक मानसीक पांवड्यावेली सोशीकसाण चड येता. मध्यमवर्गी लोक सदांच सोशीत आयल्यात.”⁶ देखून त्या लोकांचे समाजीक, आर्थीक, मानसीक आनी शाररीक प्रस्न नाटकानी लेखकान मांडिल्ले आसा.

3.3 राजय पवार हांचे हेर साहित्य

गोवा कोंकणी अकादेमी आनी सरकारी महाविद्यालय, केपें हांच्या जोडपावतान पयलें युवा साहित्य संमेलन 12 आनी 13 डिसेंबर 1998 ह्या दिसा केपेच्या सरकारी महाविद्यालयांत जाल्ले. ‘तरणाट्यां भितरल्या साहित्य गुणांक पोसवण दिवपाचे नदरेंतल्यान, तशेंच तांकां एक खाशेली साहित्यीक माची तयार करुन दिवपाच्या हावेसांतल्यान ‘युवा कोंकणी साहित्य संमेलन’ दर वर्सा घडोवन हाडपाची कल्पना जल्माक आयली.’ अशे म्हणपी राजय पवार पयलें युवा साहित्य संमेलनाचे कार्याध्यक्ष आसले. तशेंच जेश्ट लेखक उदय भेंब्रे हे त्या वेळार गोवा कोंकणी अकादेमीचे अध्यक्ष आसले. आयज पळोवक गेल्यार राजय पवारांचो हावेस बरोच फुल्लीलो आसा. कारण आयज कविता, कथा, नाटकुली हांच्या भायर बालसाहित्य, ब्लॉगींग सारक्या विशयांचेर संमेलनांत विद्यार्थ्यां खातीर सर्ती आयोजीत जाता. आनी नवें नवें लेखक मुखार येयत आसात.

‘कोंकणी कवितेंतलें गोंयचें समाज दर्शन’ (1960 ते 1990 मेरेन उजवाडा आयिल्ल्यो देवनागरींतल्या कोंकणी कवितांच्या संदर्भांत) हो लेखकान सोद-प्रबंध 2011 वर्सा पुराय केलो आनी उपरांत हाच्याच आदारान 2014 वर्सा ‘कोंकणी कवितेचो

इतिहास' (1960 ते 1990 मेरेनची कोंकणी कविता) हें समिक्षेचें पुस्तक उजवाडाक हाडलें. आपल्या ह्या वावरांतल्यान तांणी कोंकणीतल्या देवनागरी, रोमी, कन्नड, मल्याळम, अरेबीक लिपयांतल्या कवितांचो खोलायेन अभ्यास केला. हातूंतल्यान तांणी कवितांचे मूळ सोदून तांचे पुरावे मांडल्यात. इतलेच न्हय तर आदल्या अभ्यासांत चुको आशिल्ल्यो तो लेगीत नदरांक हाडपाचो यत्न लेखकानी आपल्या वावरांतल्यान केल्लो आसा. प्रतेक लिपीतल्यान रचिल्या काव्यचे मूळ कारण जाणून घेवन तांचे जाल्ले वर्गीकरण हे प्रांतवार विभाजना परस लिपीवार विभाजन जावप हे समा जातले अशें तांचे म्हणणे आसा.

कोंकणी बालसाहित्याच्या मळार पयलें-वयलें 3D चित्रकाणयेचो प्रयोग जाल्लो आसा आनी हो प्रयोग शांतादुर्गा विजयते कला मंडळ, कुकळ्ये म्हाड्डोळ गोंय ह्या संस्थेच्या कला आनी संस्कृतीक मळार वावर करपाच्या हावेसाखाला पुराय जालो. संस्थेचो वांगडी श्री. रोहीत खांडेकार हांणी 3D-चित्रकाणयो ही संकल्पना मुखार हाडली आनी हातूंतल्यान लेखकान सुंदर आनी देखदिणी अशी काणी म्हणल्यार 'सैम आनी रुखमारो' ही 3D चित्रकाणयेच्या रुपांत भुरग्यांच्या गिन्यानाचेर भर घालपाक मुखार हाडली. 2015 वर्सा हें पुस्तक उजवाडाक आयलें. मुखेलपणान लेखकाची वळख म्हणल्यार तांच्यानी आपल्या साहित्यांतल्यान केल्लो शब्दखेळ. जाचो हेतू वाचकांक प्रबोधीत करपाचो आसा. मात जेन्ना आमी तांचे हे बालसाहित्य वाचता तेन्ना भुरग्यांक देख दिवपी गजाली हातूंत आसाच, पूण भास लेगीत सादी-सोपी लेखकान वापरल्या.

ह्या काणयेच्या माध्यमातल्यान झाडां-पेडां ना जाल्यार कितें जातले हाचेर तांणी उजवाड घालून आमी आमच्या सैमाची, भोंवतणच्या वाठाराची कशी जतनाय घेवपाक जाय हें सांगला. आमी सैमाचो सांबाळ केल्यार फुडाराक सैम आमकां सांबाळटलो ही सुचक देख तांणी वाचप्यामुखार मांडल्या. इतकेच न्हय तर आमच्या संस्कृतायेचे चित्रण लेगीत तांणी गांवगिन्या लोक जिणेच्या माध्यमांतल्यान केला. जंय ल्हान भुरग्यांक

रानदेव, ताची घुमटी, घुमटेची पुजा करप, शेती वेवसाय, गांवच्या लोकांचो एकवठ सारक्या गजालीची ओड आनी आपल्यो सैमाची जतनाय घेवपाची देखी लेखकान आपल्या 'सैम आनी रुखमारो' ह्या काणयेतल्यान मांडल्या. म्हत्वाचे म्हणल्यार कोंकणी बालसाहित्याच्या मळार पयलें 3D चित्रकाणचे पुस्तक उजवाडाक हाडून पयलो श्री डी साहित्याचे लेखन करपी म्हण नामना तांणी जोडल्या.

कवी म्हण जेन्ना लेखक मुखार येता तेन्ना तांच्या कवितेंतल्यान तांणी मांडिल्ली भावना, असंख वेदना आमकां जाणवता. तरण्या पिरायेवेलो अर्दोकुटो मोगा वाचकांच्या मनाक पीळ घालता जाल्यार लग्न जावन गेल्या धुवेच्या यादीन आवय खासाविस जाल्ली पळोवपाक मेळटा. आपल्या कवितेंतल्यान तांणी शेणिल्ल्या मनीसपणाचेर उजवाड घाला. जंय सामान्य लोकांनी आपलो विचार केल्यार ताका कोणाचोच तेको मेळना हें आमकां जाणवता. तशेंच मोग म्हणल्यार 'लव्ह इज ब्लाइंड' हे सांगून लेखकान दिसान दीस मोग करपी भावनां बदलत गेल्ल्याची सुलूस लायल्या. ह्याच वांगडा बदलत गेल्ल्या लोकजिणेच्या वेवहारांत लेगीत महात्मा गांधीजीचे विचार कशें फाटीं पडपाक लागल्या हाचे चित्रण तांणी अतीशय खोलायेन मांडल्यात. इतकेच न्हय तर मनशाली सुवार्थी वृत्ती जंय तो आपणालोच विचार पयली करता तसोच आपल्या मनशाक लेगीत तो वळखुपाक विसरता हाचेर भर घालून वेग वेगळ्या आशय-विशयांच्यो कवितां तांणी आपल्या 'पावसफुलां' ह्या कविता संग्रहात मांडल्या. तांच्यो कवितां अंलकारीत आसाच ह्याच वांगडा मोठवो स्वरुपाच्यो कवितां हातूंत आसपावता.

तांच्यो हालीच 2023 वर्सा उजवाडाक आयिल्लो दुसरो कविता संग्रह म्हणल्यार 'आजोळ आल्बम'. 2023 वर्सा जाल्ल्या 25वी अखील भारतीय कोंकणी साहित्य संमेलनांत तांचो हो दुसरो कविता संग्रह प्रकाशीत जालो. ल्हानपण सारिल्ल्या आजोळच्या यादिन भरिल्लो हो कविता संग्रह वाचकांक लेगीत तांच्या ल्हानपणांत वेल्या शिवाय रावना. दिसपट्या जिणेचेर आदारीत तशेंच आपल्या गांवच्यो, गांवगिरी

आनी शारि जीणेचे चित्रण करपी, हॉस्पिटलांतल्ले कांय मन दुखावपी प्रसंग, व्यस्त जाल्ल्या जीणेचेर आदारीत तांणी आपल्यो कविता रचल्यात. हातूंत लेगीत मोगाच्यो कविता आसपावल्यात. मात खासा करून आमच्या समाजाचे वास्तवीक चित्रण तांणी आपल्या ह्या कविता संग्रहांतल्यान बऱ्या तरेन करपाचो यत्न केला.

2009 वर्सा तांचो 'गिरमीट' हो ललीत निबंदाचे पुस्तक उजवाडाक आयले. ह्या आदीं हातूंतले लेख सुनापरान्त ह्या कोंकणी दिसाळ्यांतल्या 'गिरमीट' ह्या सदरांतल्यान 16 जानेवारी 2005 ते 7 मे 2006 ह्या काळांत प्रसिद्ध जाल्ले. उपरांत 2009 वर्सा परतून एकदा सगळ्यां लेखाचेर जायते नवे संस्कार करून पुस्तक रुपान उजवाडाक हाडले. तांचे हे दोन पानांचे निबंद वाचकांक हांसयत सत्याची जाण करून दिल्या शिवाय रावना. उपरोध, कोठी, परिहास सारक्या विनोदाच्या माध्यमातल्यान कोंकणी तशेच इंग्लीश भाशे संदर्भान, आधुनीकतायेचो जाल्लो मनीस जीणेचेर प्रभाव, कोंकणीतल्यो बोली, गोंयकारांची आडनांवां, आदीं सारक्या विशयांचेर तांणी सूट-सूटीत उतरांनी विनोद निर्माण करून सत्याची जाणीव वाचकांक करपाचो यत्न केला. तांचे दुसरे निबंदाचे पुस्तक म्हणल्यार 'ओली-सुकी'. हें पुस्तक 2014 वर्सा उजवाडेक आयला. हातूंत लेगीत लेखकान साद्या उतरांनी वाचकांक बारीक बारीक गजालींचे म्हत्व पटोवन दिवपाचो यत्न केल्लो आसा. देखीक माड, बदल, शून्य, आवयभास आदीं सारक्या निबंदातल्यान जिणेची खोलाय सांगून कशी लहानांतली ल्हान गजाल आमच्या जिणेकडेन संबंदीत आसता आनी म्हत्वाची भुमिका करता हाचेर उजवाड घाला. शून्याक लेगीत मोल आसता जाल्यार शाळेचे म्हत्व पटोवोन दितना गुरू, शाळा ही भुरग्यांचे पयले घर आसता अशें ते म्हणटा.

3.4 राजय पवार हांकां लाभिल्ले पुरस्कार

राज्य पुरस्कार

- कोंकणी भाशा मंडळाचो 1996 वर्सा तांच्या 'पावसफुलां' कविता संग्रहाक 'साहित्य पुरस्कार' फाव जाला.
- कर्नाटक साहित्य अकादमी (मंगळूर) आनी कोंकणी संस्कृती मंडळ (कारवार) हांचेवतीन 'सन्मान पत्र' दिवन तांचो भौमान 1998 वर्सा जालो.
- गोंय कला अकादेमीचे वतीन नाट्यसर्तीत तांच्या 'अंता अंता शिरीमंता' ह्या नाटकाक 2003-2004 वर्साचो लेखन इनाम फाव जाला
- गोंय कला अकादेमीचे 29 वे कोंकणी नाट्यसर्तीत तांच्या 'जमलें रे जमलें' ह्या नाटकाक 2004-2005 वर्साचो नाट्य लेखनाखातीर तांका दुसरें इनाम आनी नाटकाक प्रयोगाखातीर चवथें इनाम फाव जाला.
- कुडचडेंच्या संकल्प थिएटराचे कोंकणी नाटक सर्तीत तांच्या 'जमलें रे जमलें' नाटकाक प्रयोगाखातीर दुसरें, लेखना खातीर दुसरें, दिग्दर्शना खातीर तिसरें आनी संगीता खातीर तिसरें इनाम फाव जाला.
- गोंय कला अकादेमीचे नाट्यसर्तीत तांच्या 'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकाक 2005-2006 वर्साचो लेखकाक नाट्य लेखनाचे दुसरें इनाम फाव जाला आनी नाट्यप्रयोगाखातर तिसरें, दिग्दर्शनाखातीर तिसरें इनाम फाव जाला.
- गोवा कोंकणी अकादेमीचो 2009 वर्सा तांच्या 'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकाक 'साहित्य पुरस्कार' लावला.
- कुडचडें कोंकणी केन्द्राचो 2011 वर्साचो तांच्या 'जमलें रे जमलें' नाटकाक 'साहित्य पुरस्कार' फाव जाला.
- संकल्प थिएटराचे 5 वे कोंकणी नाट्यसर्तीत तांच्या 'डरने का नाय' ह्या नाटका खातीर लेखकाक नाट्य लेखनाक लागून दुसरें इनाम फाव जाला.

- कला आनी संस्कृती खातें (गोंय सरकार) आनी रंगोत्सव (मडगांव) हांणी आयोजीत केल्ल्या अखिल गोंय पावंड्यावेल्या पयल्या वयल्या 'लाफ्टर चॉलेन्ज' सर्तींत जैतीवंत जावन गोंयचो पयलो 'कॉमेडी कींग' पुरस्कार तांका लाबला.
- 'युवा कोंकणी साहित्य संमेलना'चो 'युवा साहित्य पुरस्कार' मेळ्ळा.
- बिम्ब प्रकाशनाचो 'विनोदी साहित्य पुरस्कार' फाव जाला.

राष्ट्रीय पुरस्कार

- युवा साहित्य पुरस्कार, भारतीय भाषा परिषद पुरस्कार, कोलकाता कोंकणी काव्य पुरस्कार, कविता ट्रस्ट मंगळूर पुरस्कार.

कविता सर्तींनीं मेळिल्ली कांय इनामां

- उदेंतेचे वांगडी दिवचल हांच्यानी आयोजीत केल्ल्या कवितेच्या सर्तींत तांकां 1992 वर्सा उत्तेजनार्थ फाव जाले.
- 1993 वर्सा रसिकसंजन वास्को आनी आमचो पंगड होंडा ह्या कविता सर्तींनी तांका पयलें इनाम फाव जालें.
- गोमंत कला असोसिएशन मडगांव ह्या संस्थेन 1993 वर्सा आयोजीत केल्ल्या कविता सर्तींत लेखकाक पयलें इनाम फाव जालें.
- कोंकणी भासा मंडळाच्या 1994 वर्सा आयोजीत जाल्ल्या "स.बाकीबाब बोरकार" यादस्तिक काव्य सर्तींत तांकां पयलें इनाम फाव जालें.
- कोंकणी अस्मिताय केंद्र सावयवें ह्यांच्यानी 1994 वर्सा आयोजीत केल्ल्या कविता सर्तींत तांकां दुसरें इनाम लावले.
- 1994 वर्सा पणजेच्या सरस्वती वाचनालय हांच्यानी घडोवन हाडिल्या कविता सर्तींत दुसरें इनाम फाव जालें.
- कोंकणी कला साहित्य केंद्र कुडचडें ह्या संस्थेच्या 1994 वर्साच्या कविता सर्तींत तांकां उत्तेजनार्थ इनाम फाव जाले.

- सी. ई. एस कॉलेज कुंकळी हांच्या कोंकणी विभागान आयोजीत केल्ल्या 1994 वर्साच्या कविता सर्तींत पयलें इनाम फाव जालें.
- गोंमतकाची अस्मिताय फोंडा ह्या संस्थेन 1995 वर्सा आयोजीत केल्ल्या सर्तींत तांकां दुसरें इनाम फाव जालें.
- दामोदर कॉलेज, मडगांव हांच्या "श्रींती सातपूते स्मृतिचिन्ह" ह्या कविता सर्तींत सेगीत तीन वर्सां तांका पयलें इनाम फाव जालें.

समारोप

राज्य पवारांच्या साहित्यात आमकां एक सूत्र आशिल्ले पळोवपाक मेळटा. हे सूत्र म्हणल्यार आशय-विशयांचे आमी म्हणू येता. तांच्या कवितेनी, निबंदानी, नाटकांनी आनी समिक्षणात्मक लेखानी लेगीत समाजीक विशय आसपाविल्ले पळोवपाक मेळटा. जाता तितले लेखक विनोदी शैलीच्या आदारान वाचकांक जिणेची वात्सविकाय अतीशय खोलायेन दाखोवपाचो तांचो यत्न आसा हे आमकां जाणवता. तांणी आपले दर साहित्य अभ्यासू नदरेतल्यान रचला हातूंत कसलोच दुभाव ना. विशयाच्या वा भाशेच्या बोलयेच्या संदर्भान लेखकान केल्लो अभ्यास सुंदर रितीन दिसून येता.

संदर्भ

1. पवार, राजय. *मुलाखत*, केपें सरकारी महाविद्यालय, 06/04/2024.
2. पवार, राजय. *आनीक एक पावस*, पावसफुलां, जैत प्रकाशन, माशेल, 1995, पा. प्र.
3. पवार, राजय. *म्हजें नाटक आनी हांव : अणभव कथन*, दिवाळी – नातलां, जाग प्रकाशन, मडगांव, 2012, पा. 33.
4. पवार, राजय. *म्हजें नाटक आनी हांव : अणभव कथन*, दिवाळी – नातलां, जाग प्रकाशन, मडगांव, 2012, पा. 34.
5. पवार, राजय. *म्हजें नाटक आनी हांव : अणभव कथन*, दिवाळी – नातलां, जाग प्रकाशन : मडगांव, 2012, पा. 35.

6. पवार, राजय. मुलाखत, केपे सरकारी महाविद्यालय, 06/04/2024.

7. पवार, (संकलक) राजय. युवांकूर, गोवा कोंकणी अकादेमी: पर्वरी-गोंय, 1999, पा.

5.

प्रकरण - 4

राजय पवार हांच्या नाटकांतलें समाजदर्शन

लेखक साहित्य रचतना आपल्या मनांतले उमाळें शब्दांच्या रुपान मांडटात. त्या वेळार तो लेखक आपल्या भोंवतणचे विशय बारकायेन नियाळटा आनी आपले विचार हेरा कडेन बऱ्या तरेन पावोपाचो यत्न करता. ह्याच वरी राजय पवार हांणी आपल्या नाटकांतल्यान मनशांक मनीसपण शिकोवपाचो एक सुंदर यत्न केल्लो आसा. जाता तितली समाजीक जागृताय हाडून समाजांतल्या लोकांमदीं एकवठ आनी एकचार निर्माण करपाक आपल्या लिखणेचो वापर केल्लो आसा. तांच्या नाटकांत आयिल्ल्ये विशय समाजीक रचणूकेचेर आदारीत आशिल्ल्यान प्रकरण चार 'राजय पवार हांच्या नाटकांतलें समाजदर्शन' ह्या विशयाचेर जातले. ह्या प्रकरणांतल्यान समाजीक विशय कश्या तरेन लेखकान हाताळ्यांत आनी तातूंतल्यान समाज प्रबोधन कश्या तरेन केला हाचेर उजवाड घालप जातलो. देखून समाजशास्त्र अभ्यास पद्धतीचो वापर करून समाजांतल्या लोकांच्यो समस्या, तांचे विचार, आपली जीण जगपाची पद्धत, समाजीक असाम्यताय आदीं विशयांचेर भर घालप जातली.

4.1 लोकसंस्कृताय आनी मनीसधर्म

समाज जेन्ना फुडें येता तेन्ना ताच्या वांगडा प्रत्येक समाजाची खाशेलपणां मुखार सरिल्ली दिश्टी पडटा. दर एका समाजाक आपली अशी खाशेली वळख आसता. ही वळख म्हणल्यार तांची संस्कृताय, भास, चाली-रिती आदीं. जो मनीस आपल्या संस्कृतायेक धरून फुडें सरता तो सदांच यशाच्या मार्गार पावता अशे म्हणल्यार कसलीच अतिताय जावची ना. मात ह्या खातीर प्रत्येकाक आपूण कोण, खंयचो हाची जाणीव

स्वता उरप म्हत्वाची. जाल्यारूच व्यक्ती आपल्या जिणेंत साकार जावपाक पावता. ह्याच वरीं राजय पवारानी आपल्या दर एका नाटकांतल्यान समाज प्रबोधन केलाच. पूण तांच्या 'आमचो हात जगन्नाथ' आनी 'जमलें रे जमलें' ह्या दोन नाटकाच्या माध्यमांतल्यान आमी आमची संस्कृतायेचो वापर करून स्वताचो आनी समाजाचो कसो विकास करू येता हाचेर उजवाड घातिल्लो पळोवपाक मेळटा. ह्याच वांगडा मनीसधर्माक पाळो दिवपाचो यत्न तांणी केल्लो आसा तो लेगीत दिसून येता.

'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकाच्या माध्यमांतल्यान आमकां आमच्या भाशेविशीं, शेती वेवसायाविशीं कितलो मोग आसपाक जाय हे सांगपाचो यत्न नाटककारान बऱ्या तरेन केल्लो आसा. गोंयच्या ग्रामीण वाठाराचे तरणाटे भुरगे पाश्चात देशाच्या संस्कृतायेच्या प्रभावांत येवन आनी आपल्या शिक्षणाच्या गर्वान कशे वागतात हाचें चित्रण ह्या नाटकांत जाल्ले आसा. आयच्या काळांत बरी नोकरी मेळप खूब कठीन. मात व्हड-व्हड नोकरेच्या फाटल्यान घांवनासतना स्वताचो वेवसाय, तो मागीर कसलोय आसू, फुडें व्हरपाची तांक तरणाट्यान बाळगुपाक जाय. तातूंत खालतीपणा मानपाक जायना. पूण अशें जाल्ले आमकां पळोवपाक मेळना. शिक्षण मेळोवन लेगीत गांवघरचे काम करप म्हणल्यार सामके उणाकपणाचो वावर अशें म्हणपी मधू ह्या पात्राकडल्यान आमकां आयकूपाक मेळटा ते म्हणल्यार "हिररि...आ.. घे...घे... असो करीत... शिंगां आनी शेषडी नाशिल्ल्यो बैल जावन भोंवता आशिल्लों. आमी शिकिल्ल्या भुरग्यांनीय लोळप रे त्या चिकलांत?" ह्या तरेचो विचार करपी तरणाटे आयज लेगीत आमकां आमच्या भोंवतणी पळोवपाक मेळटात. जांका स्वताचो वेवसाय फुडें व्हरपाक कमीपणा दिसतात.

हे सगळे घडपा फाटली कारणा म्हणल्यार समाजीक बदल. काळा प्रमाण समाज बदलत वता. आयच्या मानवी जिणेचेर आधुनीकतायेचो प्रभाव पडपाक लागला. आनी हाकाच लागून आपल्या संस्कृतायेक समाजातले लोक फाट करतना पळोवपाक मेळटा.

बदल हो म्हत्वाचो आसता खरो, पूण ह्या बदलाक लागून कांय पोन्न्यो गजाली वता जाल्यार कांय नव्यान गजाली समाज वेवस्थे भितर घेतात. देखून आपल्या शिक्षणाचो योग्य वापर करून आपणे आपली उदरगत करची हो विचार लेगीत उसरा समाजांतल्या लोकांक, खासा करून आयच्या तरणाट्या पिळगेच्या लक्षांत येतात. धर्तरी सारक्या पात्राच्या आदारान आपलो फुडार आपणेच घडोवपाचो हो विचार रंगाक, विठोबाक आनी मधूक मेळटा. अमेरिकेक वचून आपूण जे कितें शिकला ताच्यो वापर स्वताची भूंय वसोवपाक करतलें हो ताचो हावेस आसता. आनी होच हावेस ते तांच्याय मनांत रिगयता. निमण्या कडेन तिगाय चले आपल्या गांव घरा वचून स्वताची जमीन वसोवपाचो निर्णय घेतात. हांगाच्यान नवें विचार तरणाट्या भितर आयिल्ले पळोवपाक मेळटा.

इतकेच न्हय तर घरमालकाली चली अमेरिकेतल्यान येतली देखून आमी लेगीत जाता तितकी इंग्लीश उलोवची, चमच्यानी जेवण जेवचे, पाश्चात पद्धतीचे कपडे घालचे, जाता तितकी पाश्चात संस्कृताय आपणावची असो विचार नाटकांतले तीगूय तरणाटे करतना दिश्टी पडटा. मात आपल्या भूंयेचो उपाट मोग बाळगूपी धर्तरी ह्या सगळ्यां गजालीचो प्रभाव स्वताच्या जिणेत चड पडपाक दिनासतना कोंकणी भाशेचो आनी आपल्या संस्कृतायेचो मोग करतना पळोवपाक मेळटा. ते म्हणटा “हांव जरी अमेरिकेक रावन आयलें तरी म्हजी अस्मिताय, म्हजी संस्कृताय हांव विसरूंक ना.”² भायल्या देशांत रावन लेगीत धर्तरी आपल्या भूंयेचो उपाट मोग करतना पळोवपाक मेळटा. आपूण खूब शिकला म्हण तांका गर्व आसना. तशेच स्वता मेळिल्ल्या गिज्ञानाचो वापर ते तीगाय चलांक लेगीत दिवपाक तयार जाता. तांच्या ह्या वागणूकेतल्यान मनीसपणाचेर लेखक आमचे लक्ष केंद्रीत करता.

फुडें ‘जमलें रे जमलें’ ह्या नाटकांतल्यान सोयरीगतिच्या वेळावेलो प्रसंग चितारून आयच्या समाजांत नवें विचार रुजोवपाचो यत्न लेखकान केल्लो आसा.

व्हडाच्या मान्यतायेन सोयरीगत जुळून येता. ह्याच वेळा लामवेळार घडून येतल्यो कांय चाली-रिती लेगीत नाटकांतल्यान बित्रीत जाल्ल्यो आसात. हातूंतलीच एक म्हत्वाची देख म्हणल्यार देण्या-घेण्याची चाल. आमच्या समाजांत कांय अश्यो चाली-रिती आसात ज्यो कोण बदलपाक शकनात. वा बदलपाक गेल्यार वादग्रस्त वातावरण निर्माण जावपाची शक्यताय आसता. पूण हाच्या भायर लेगीत कांय अश्योय चाली रिती आसात ज्यो व्यक्ती स्वताच्या खोशयेन बदलपाक शक्ता आनी आपणावपाक लेगीत. ह्याच विचाराक फुडें हाडपाच्या हावेसान नाटकांतल्यान देणे-घेणे सारक्या संकल्पनेक न्हयकारतना आमकां पळोवपाक मेळटा. हो बदल नंदू ह्या पात्रान व्यक्तीगत पातळेवेल्यान हाडपाचो यत्न केल्लो आसा.

नंदू म्हणटा "मामा... तूं असलें देण्या-घेण्याचें कितेंय उलयता जाल्यार हांव पयलींच सांगून दवरतां... हांव लमन जावचों ना. ब्रह्मचारीच रावतलों." ह्या तरेचे विचार करपी मनशांची आयच्या काळार चड गरज आसा. कारण आयची समाजीक स्थिती बदलत वता. मनशाली जीण बदलता आनी ह्या बदलत्या जिणेचो परिणाम आमच्या संस्कृतायेचेर जाला शिवाय रावना. मात कांय बदल बरें जाल्यार कांय बदल वायट थारता. पूण वेळा काळा प्रमाण नवें विचार लेगीत आमी आपणावपाक जाय ही देख आमकां ह्या घडणुकेतल्यान मेळ्ळ्या शिवाय रावना. नंदू आनी धर्तरेच्या माध्यमातल्यान लेखकान आपली संस्कृताय राखून नवें विचार आपणावपाची देख दिल्या. ह्याच वांगडा मनीसपण बाळगून आपले पावल घालपाक लेगीत आमकां हातूंतल्यान मेळटा. जंय नंदूक फकत बरो सर्वसार करपी चली जाय आसता जाल्यार धर्तरी आपूण जाणा आशिल्ले गिज्ञान दुसऱ्यांक दिवपाक तयार जाता. असले विचार बाळगुपी खूब कमी मनशां आमकां आमच्या समाजांत पळोवपाक मेळटा.

4.2 मध्यमवर्गीय समाजाचो संघर्श

समाज जेन्ना आमी म्हणटात त्या वेळार समाजांत चलतल्या पुराय घडणुकांचो आस्पाव जाता. ह्यो घडणुको फकत मनशांक धरून फुडें येनात. जाल्यार मनशां कडेन संबंदीत आशिल्ल्या वेव्हाराकडेन, संस्कृतायेकडेन, जगण्याकडेन, उदरगतीकडेन जोडून येता. समाजांत जातलो बदल कित्या खातीर आनी कोणा खातीर हे लेगीत लक्षांत घेवप खूब म्हत्वाचे थारता. कुटूंब वेवस्था ही समाजातली भोव म्हत्वाची वेवस्था. होच विचार फुडें दवरून राजय पवार हांणी आपल्या नाटकांतल्यान समाजांतल्या मध्यमवर्गी लोकांची जीण चितारिल्ली आसा. चड प्रमाणांत आमकां मध्यमवर्गी कुटूंब समाजांतल्या घडा-मोडी कडेन फुडों करतना तांच्या नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा. त्या कुटूंबाचे फकत आर्थीक प्रस्नूच नासून, नात्याकडलो वेवहार, फुडाराचो विचार, आपली जीण जगपाची पद्धत, रहणिमाण आदीं गजाल्यो विनोदी शैलीतल्यान खरी पूण तांच्यातले गांभीर्य दाखयिल्ले आसा.

जेन्ना आमी मध्यमवर्गीय कुटूंब म्हणटात तेन्ना आमकां जाणवता ते म्हणल्यार ह्या वर्गांतले लोक ना म्हण श्रीमंत आनी ना म्हण गरीब. तांची जीण म्हणल्यार मध्यस्थान. श्रीमंत आनी गरीबाच्या मदली जीण देखून मध्यमवर्गीय संकल्पना ह्या लोकांक फाव जाता. त्या दोनीय वर्गांच्या लोका परस तांचे सुख-दुःख वेगळे थारता. एक हांसती - खेळटी जीण हे लोक जगतात. स नाटकांमदल्या 'अंता अंता शिरिमंता', 'आमचो हात जगन्नाथ', 'जमलें र जमलें', 'डर ने का नाय' ह्या चार नाटकांनी आमकां मध्यमवर्ग समाजाचे चित्रण केल्ले पळोवपाक मेळटा. कोण आपल्या वेवसायाक धरून उलयता जाल्यार कोण आपल्या संवसारांक, तशेच एकाद्रे पात्र आपणाचेर जातल्या समाजीक विचारांक फाटी घालपाचो यत्न करतना दिश्टी पडटा.

'अंता अंता शिरिमंता' ह्या नाटकांतल्यान मध्यमवर्गी कुटूंबाचे जाल्ले चित्रण पळयतना आपल्या आर्थीक परिस्थितीक पावला कणकणी कसो फुडों करचो आनी

घरच्यांक कशें सांबाळून घेवचे हाच्यो साबार देखी मेळटात, कमी दर्जाचे काम करपी मनशाकडेन लग्न जावप म्हणल्यार उणाकपणाचें. हाची देख म्हणल्यार शांता म्हणटा “एका प्युवना कडेन लग्न जाता म्हूण बापायन आपणाक घरांतल्यान धांवडायली”.⁴ बरो पगार, नोकरी आशिल्ल्यांच्या कडेन लग्न जावचे अशे सगळ्यांकूच दिसता. मात तो व्यक्ती आपल्या बऱ्या नोकरे आनी पगारा भायर स्वभावान कसो आसपाक जाय हो विचार फाटींच उरता. ह्या नाटकांत मात आपल्या आवडी-निवडीचो अंत करून अंता हे पात्र आपल्या बायलेच्या म्हणल्यार शांताच्या ऑपरेशनाक लागून एक-एक रूपया जमोवपाक लागता. “दर्यांतलें नुस्तें खंय पळून वता देव जाण. बाजारांत फकत करबटूच..”⁵ आपल्या मनशांचेर सगळ्यांचोच मोग आसता. देखून स्वताची पर्वा करिनासतना दर एकलो आपल्या मोगाच्या व्यक्ती खातीर काट-कसरिची जीण जगपाक एका पांयार तयार जातात. आसा तातूंत समादानान रावपाचो यत्न हो कुटूंब करतना पळोवपाक मेळटा.

सुखमय जीण जगप म्हणल्यार भरपूर पयसो आसपाक जाय वा बरे-बरे खावपाक-पिवपाक आसचे हें नासून आपल्या मनशालो सांगात आसप भोव गरजेचो. तो आसल्यार जीणेतली कितलीय अरिश्टा पयसावपाची तांक व्यक्ती स्वता भितर बाळगीता. देखीक बायलेक तकलेचे दुर्येस आसा खरे पूण सदांच आपूण आनी आपल्या घरचे वातावरण हांसते अंता दवरपाचो यत्न करता. घोवाच्या ह्याच गुणाक लागून शांता लेगीत आपले दूख विसरायेर घालपाक पावता आनी मनभरून अंताली तोखणाय करपाक ते केन्नाच फाटी रावना. देखून ते म्हणटा “भाऊ कडेन पयशे नात, पूण भांगराचें काळीज आसा...”⁶ मध्यमवर्गीय लोक जितले चार पयशे स्वता काट-कसर करून जमोवपी आसता तितकेच ते आपणाक आनीकूय खंयच्यानूय चार पयशे अदीक मेळटले काय ह्या चिंतनान गुथिल्ले आसता. त्या खातीर ते कसलेय काम करपाक तयार जातात.

देखून पांच लाखाचें इनाम आमच्याच कुटूंबाक मेळचे आनी आपल्या बायलेचे ऑपरेशन बऱ्या तरेन जावचे अशे अंताक दिसता.

जाल्यार 'जमलें रे जमलें' ह्या नाटकांत लेगीत ड्रायवर आनी कन्टकटर हांची जीण चितारून तांच्या समाजीक जगण्याचेर उजवाड घाल्लो आसा. आमकां दिसता जे लोक ड्रायवर वा किल्लींडर आसतात ते खूब वायट स्वभावाचे, तांकां समाजांत कसलोच रसपेद आसना आदीं. पूण लेखकान ह्या पात्रांच्या माध्यमांतल्यान तांचे विचार आमच्या मेरेन पावोपाचो यत्न केल्लो आसा. मध्यमवर्गीच जीण हे लोक जगतात. मात केन्नाच आपल्या वेवसायाचेर आनी परिस्थितीचेर ते खंती जायनात. आपणाक जरी शिक्षण मेळूना पूण फुडल्या पिळगेन बरें शिकचे आनी तांचो फुडार बरो जावचो ह्या विचारांचेय कांय ड्रायवर आसतात. आनी हाची देख आमकां संतोष सारक्या पात्राच्या माध्यमांतल्यान पळोवपाक मेळटा जंय तो म्हणटा "आमी शिकले ना म्हण आमची गाडी हांगा पावली. निदान तांची गाडी टायमार पावून तांका तरी शिकूं दी".⁷ आयज लेगीत आपल्या आर्थीक परिस्थितीक लागून कांय भुरगीं आपले शिक्षण पुराय करपाक पावनात. मात आपल्या वांगडा जाला ते हेरा वांगडा जावपाक फावना हाचो विचार तांका सदांच आसता.

योग्य शिक्षण पदराक नाशिल्ल्यान नोकरी लेगीत सारकी गावना देखून आपल्याक जमता ते काम करप अशें तरणाटे भुरगें चिंतात. देखून कोण ड्रायवर तर कोण किल्लींडर जावपाक पावता. हे व्यक्ती लेगीत खूब बऱ्या तरेन आपले पोट भरता हाची जाणीव उरप म्हत्वाची. कारण समाजांतल्या लोकांक दिसता ड्रायवर म्हणल्यार बरे काम न्हय. पूण आपल्या कामाचो अभिमान स्वता राखपी लेगीत हेच व्यक्ती आसता. जंय संतोष म्हणटा "आपूण हात-पाय हालोवन कश्ट करून पोट भरतां म्हण अभिमानान नोकरी करपाची."⁸ हाच्या वेल्यार जण एकल्याक आपल्या कामाचो अभिमान उरपाक जाय हो विचार फुडें येतना आमकां पळोवपाक मेळटा. इतकेच न्हय तर मनशाल्या

हुद्याक धरून सोयरीको जुळटात. तेन्ना एकादो दोतोर, शिक्षक सारक्या कडेन लग्न जावप म्हणल्यार जीणेचे सार्थक जावप हो विचार बाळगूवपी लेगीत समाजांत मनशां आसात. पूण तेच तर ड्रायवरा कडेन लग्न जुळून येवप म्हणल्यार उणाकपणाचे अशें जायत्या जाणांक दिसता. मात सगळ्यांत म्हत्वाची गजाल म्हणल्या मनशाले मन. मनीस काळजान बरो आसल्यार कसल्याय तरेची ताची नोकरी आसल्यार उपराकता. पूण मनीसपणाची देख ताच्यांत उरप बोव गरजेची. देखून नाटकाच्या निमण्या कडेन नंदू दोतोर नासून एक ड्रायवर म्हण कळटगीर घडील्या प्रसंगातल्यान नंदिनी मनीसपण फळटल्या नंदूकडेन लग्न जावपाक सोदता. “म्हाका दोतोरूय नाका आनी ड्रायवरूय नाका... म्हका फकत नंदू जाय”⁹ मनीसपणाक दिल्ले म्हत्व हे व्यक्तील्या वेवसायातल्यान न्हय जाल्यार ताच्या वागणूकेतल्यान आसता हाची जाणीव आमकां जाता. परिस्थिती कसलीय आसल्यार लेगीत एका-मेकाच्या सांगातान फुडें सरपाचो हावेस पळोवपाक मेळटा.

4.3 समाजीक विचारसरणी

मनीस नासतना समाज घडना आनी समाज नासतना मनीस फुडें सरना. समाजातल्या घडामोडीचेर आदारून वावूरतना व्यक्तीक साबार गजालींचो अणभव घेवचो पडटा. फकत अणभवूच न्हय तर प्रत्यक्षांत कांय गजालीतल्यान वच्चे पडटा. सदांच मनशाक बरोच अणभव येतलो अशे ना. कांय वेळा खूब वायट परिस्थितीक लेगीत तोंड दिवचे पडटा. देखून मनीस आनी समाज हे एका मेकाच्या चलणूकेक म्हत्वाचे थारता. दर एका मनशाले आपल्या जीणे संदर्भान वेग-वेगळें विचार आसता. हे विचार तांकां तांचे हावेस पुराय करपाक आदाराक पडटात. प्रत्यक्षांत आयिल्ल्या असंख्य अणभवांतल्यान व्यक्तीक जीणेची खरसाण होलमता. मात परिस्थितीक तोंड दिवप हें प्रत्येकाक निश्चितूच. ह्याच वरी लेखक राजय पवार हांणी आपल्या नाटकांतल्यान लेगीत समाजांतल्या लोकांचे विचार आमच्या मुखार मांडून तांची एक

स्वतंत्र वळख करून दिवपाचो यत्न केला. एके तरेचो समाजीक संघर्श करतना ही पात्रां पळोवपाक मेळटा. कांय पात्रांचो संघर्श आपल्या जिणेकडलो आसा जाल्यार कांय पात्रां समाजांतल्या वेव्हाराकडेन संघर्श करतना पळोवपाक मेळटा. आनी मुखेलपणान हो संघर्श स्वताची समाजीक मळार जाल्ला वळखी संदर्भान आसा.

मुखेलपणान आमच्या समाजांत बायलांक पळोवपाची नदर वेगळी आसता. एकादी बायल स्वताच्या पांयार उभी रावपाक सोदता जाल्यार तिका फाटीं ओडप जाता, तिका नांवा दवरप वा तिच्या विशीं नाका-नाका आशिल्ले उलोवप जाता. दादलो आनी बायल असो भेद निर्माण करप जाता. हातूंतल्यान समाजीक असाम्यताय तयार जाता. ही असाम्यताय फकत लिंगीक नासून दर्जावेल्यान, धनसंपत्तीवेल्यान घडून येता. आनी हातूंतल्यानूच मनशालो व्यक्तीगत आनी मानसीक नदरेन संघर्श सुरू जावपाक पावता. 'नाटक एका नाटकाचें' हातूंत आमकां पळोवपाक मेळटा आदल्या काळार बायलां नाटकानी काम करपाक चड प्रमाणांत वचनाली. हाचे कारण म्हणल्यार रातेचें बायलमनशेन घरा भायर सरप म्हणल्यार तिच्या अस्तित्वाचेर प्रस्न येताले आनी हाका लागून आपली कला सादर करपाक ती फाटीं उरताली. इतकेच न्हय जाल्यार जी कोण आपली कला सादर करपाक मुखार जरी आयिल्ली आसत तांच्या वांगडा खूब वायट वागप जाताले.

येसायेवेळार चली पात्राची फकाणा मारप, ताच्या कडेन नाका तशे वागप आदीं सारक्या गजालींक लागून चली आपले हावेस साकार करपाक पावनाली. इतकेच न्हय तर चलयांच्या वांगडा जातल्या अन्यायांक लागून तांचे भाव, घोव सदांच चितेस्त पळोवपाक मेळटा. खंय तरी ह्या जातल्या गजालीच्या विरोध वचपाची धाडस तें करता जायत पूण त्या धाडसाक पुराय पणी यश मेळटलेच अशे ना. 'पोको' हे पात्र आपणाचेर जाल्या अन्यायाची जाप घेवपाक निमणे कडेन नाटकांत येता आनी म्हणटा "तुज्या बायलेकडेन कोणेय तशीं फकाणां केल्यार जायत? तुज्या मोगीकेक कोणे दुसऱ्यान हात

लायलो जाल्यार तूं ओगी रावतलो? तुमच्याच गांवचें, तुमच्या शेजारचें, तुमची भयण कशी मरें तें?"¹⁰ ह्या घडणूकेतल्यान स्वताच्याच मनशाकडल्यान फटवल्याची जाणीव आमकां जाता. पोको आपल्या मनशाकडेन आपल्या वांगडा केल्ल्या अन्यायाची जाप मागतना पळोवपाक मेळटा. तर ह्या तरेन बायलांक स्वतंत्रपणी भायर वचून आपले हावेस पुराय करपाक लेगीत एक मोठे आवाहन आसता अशे म्हणल्यार जाता.

जाल्यार 'टेशन फ्री' ह्या नाटकांतल्यान तर लेखकान एका म्हत्वाच्या घटका कडेन आमचें लक्ष केंद्रीत केल्ले आसा. मुखेलपणान स्त्रीलिंग, पुरुशलिंग आनी अलिंग अशी तीन लिंगाची संकल्पना आमच्या मदीं घळणूकेक आसात. हाच्या भायर ट्रान्सजेन्डर लेगीत आमच्या समाजांत हेर मानवी समाजा वांगडा वावूरतना दिश्टी पडटा. मात हांचे समाजांत वावर हेरा परस वेगळो थारता. हो लिंगभेद तांकां पावला कणकणी समाजांत वावूरतना अणभवपाक मेळटा. ना म्हण ताका ती म्हणप जाता ना म्हण ते. देखू मंजू म्हणटा "होच प्रस्न म्हाकाय पडिल्लो. हांव कोण?... हो काय ही? मागीर लोकांनीच जाप दिली... छक्को."¹¹ ह्या वेळार तो व्यक्ती स्वता कडेनूच संघर्श करतना पळोवपाक मेळटा. स्वताची वळख किते? ह्या समाजांत हेरा वांगडा कशे रावचे, कशे वागचे? कितें केल्यार आपणाक थोडो तरी मान-सन्मान मेळटलो ह्या विचारान ती समाजांत वावुरतात.

ह्याच नाटकांतले आनीक एक पात्र म्हणल्यार एक्को. हो पेटी वाजोवन गाणे म्हणटा आनी कोणूय दिता त्या पयशांचेर आपलो दीस सारयता. मात कांय वेळा तो हेरां कडल्यान फटवता लेगीत. पूण आपली ताक पळोवन तो वावुरता. एक दीस असोच संप आसता. पूण एक्को नकळट वचून बसस्टॅन्डार पेटी वाजोवपाक बसता. इचकीत थंय एक बेबदो येता आनी ताका गाळ्यो मारून ताच्या पेटयेर खोट मारून वता. तेन्ना एक्को म्हणटा "संपाच्या दिसा आमी पेटी घेवन बसपाक जायना... आनी तुमी सोन्याचीं बारीं उकतीं दवरल्यार जातात?"¹² ह्या घडणूकेतल्यान आमकां जाणवता ते मनशा मनशा मदीं

केल्लो फरक. जर कोणूय बऱ्या दर्जाचो आसत जाल्यार ताका मान सन्मान दिवप जाता. तोच तर सादो मनीस आसल्यार ताच्या कडेन वायट वागप जाता.

लेखकान 'डरने का नाय' ह्या नाटकांतल्यान समाजांत वावूरतना मनशाली वागणूक कशी आसपाक जाय हाचेर उजवाड घाला. लिंग भेद ही सगळ्यांत मोठी समाजीक असाम्यताय. देखून बायल आनी दादलो हांच्या वेवसायाच्या ते वागणूकेच्या संदर्भान जायते फरक आमकां पळोवपाक मेळटा. बायलेन नाजूक, संस्कारी, शांत आसची आनी दादल्यान बळिश्ट आसचो ही समाजीक विचार सरणी. ह्या कारणाक लागून जो दादलो शांततायेन रावता ताचो हेरजाण फायदो घेतात. दादल्यान दादल्याबशेन वागप अपेक्षीत आसता. "फकत दादलोसो दिसलो म्हण जायना.... वागतना, चलतना, उलयतना.... आपलो पुरुशार्थ दाखोवंचो पडटा."¹³ घोवान आपल्या संवसाराची जापसालदारकी घेवची, सगळ्यांक बऱ्या तरेन सांबाळून व्हरचे असो समाजीक विचार. मात जो कोण साद्ये तरेन रावता ताची फकाणां मारप जाता. देखून घोवालो शांत स्वभाव पळोवन उबगल्ली बायल स्वताची राखण स्वता करतना पळोवपाक मेळटा. धिरूलो पात्राव ताच्या घरा येवन शांताकडेन वायट तरेन वागता, तिचो घोव आसतना तिका आपल्या वागणूकेतल्यान सतायता. ह्या सगळ्यां गजालींक फुडो करतना शांता आपणाचेर जातल्या वायट वागणूकेचो तिरस्कार करता.

ह्याच वरी जितलो मनीस सादो रावता तितलोच ताचो फायदो हेर जाणां घेवपाक लागता. सादो आशिल्ल्यान ताका सतावप जाता. देखून धिरू सादो भोळो म्हण गर्जन ताका सदांच सतायता. जमीन आपल्या नांवार कर म्हण धमकायता. पूण जेन्ना सबालाक कळटा, गर्जन लेगीत भित्रोच म्हण तेन्ना ती ताका भिवणावपाचो यत्न करता. देख दिवची जाल्यार जेन्ना सई मारपाक गर्जन पेन्न मागता तेन्ना अचकीत धिरू आपल्या जाग्या वेलो उठटा. इतल्यान गर्जन भिता आनी म्हणटा "ए... धिरू.... प्लीज..... अशें करनाका... पांयां पडटां पांयां पडटां..."¹⁴ गर्जनान अशे म्हणपाचे कारण म्हणल्यार धिरू अचकीत

आपल्या जाग्यावेल्यान उठिल्ल्यान तो भिता. ताका दिसता धिरू आपणाक मारतलो. जेन्ना फुडलो मनीस कायच करपी आसना तेन्ना पयलो मनीस ताचो जाय तितको फायदो घेता.

तशेच 'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकांतल्यान लेखकान आयच्या तरणाट्या पिळगेचे संघर्श मांडल्यात. तांचे संघर्श म्हणल्यार शिकल्या उपरांत बरी नोकरी मेळपाचो. स्वताच्या पायार उबे रावन समाजांत स्वतंत्र वळख घडोवपाचो आसा. हे करतना तिच तरणाटी पिळगी आपल्या निजाचे विसरून आधुनीक जीणेंत कशी घुसपल्या हाचेय चित्रण पळोवपाक मेळटा. आपल्या शिक्षणाच्या आदारान वळख घडोवपाचो हो संघर्श आसा. जंय तरणाट्या पिळगेक शेतांची कामा करप म्हणल्यार उणाकपणाचे काम अशे दिसता देखून रंगा म्हणटा "उपाशी मरतलों पूण सादी-सुदीं हलकीं कामां करचों ना. पोंश नोकरी करतलों पोंश. बिकॉम ग्रज्युएट हांव".¹⁵ हाच्या वेल्यान आमकां जाणवता ते म्हणल्यार तरणाट्या पिळगेक फकत बऱ्या पगाराच्या कामाचो हावेस. जे आसा ते न्हयकारून ना ताच्या फाटल्यान धांवपाची तांची सवय. आनी ह्याच गुणांक लागून आयची पिळगी वायट मार्ग लेगीत आपणावपाक तयार जाता. स्वताची इत्सा पुराय करपाक आपल्या घरच्यांची लेगीत परवा ती करिनात ही खूब खंतीची गजाल जावन आसा. मात रंगा, विठोबा आनी मधूक धर्तरी स्वताच्या पायार उबे रावन स्वताची वळख घडोवपाक मजत करता.

ह्याच नाटकांतली आनी एक देख घेवची जाल्यार मनशालो आलायते पयसो करपाच्या स्वभावाचेर उजवाड घाल्लो आसा. समाजांतल्या लोकांची ही एक वृत्ती आसता जंय कश्ट करून चार पयशे कमोवच्या परस खयच्यानूय सहज तरेन पयशे मेळटले कांय म्हण पळोवप जाता. नाटकांतलो चिकोलो हे पात्र म्हणटा "बशिल्लेकडेन पयशे मेळपाक जाय जाल्यार... आनीक एकूच उपाय आसा तो म्हळ्यार गिरेस्ताले चलयेकडेन लग्न जावप आनी घरजांवय म्हण रावप. मागीर घे... ओड खोऱ्यांनी

पयसो.”¹⁶ स्वता पयशे कमोवपाक कमी पडिल्ल्या कारणांक लागून वा दुसऱ्यांचेर आशिल्ल्या नसायेक लागून समशा मदीं हो विचार येवप जाता. ही वृत्ती पयली पयस जावपाची गरज आसा. कारण आयज काळ बदला दर एक मनीस स्वताची वळक करपाक फुडें सरतना आमकां पळोवपाक मेळटा. तशेच गरिब आनी गिरेस्त हांच्या मदली असाम्यताय दाखोवपी एक देख म्हणल्यार रंगा म्हणटा “म्हाका दिसता... गरिबांच्या मोगांत पडपी गिरेस्ताली एकली एकूलती चली – हे धर्तरे तरी ना”¹⁷ हातूंतल्यान दोन वर्ग मदल्या फरकाचेर उजवाड घालून समाजांत नातें जुळोवपाच्या प्रक्रियेचेर भाश्य केल्ले आसा. आपल्याच दर्ज्याच्या मनशाकडेन नातें जोडपाचो विचार आमच्या समाजांत आशिल्लो आमकां पळोवपाक मेळटा.

4.4 आधुनीक समाज जिवन

प्रत्येक गजालीक बदल हो म्हत्वाचो आसता. ह्याच वरी समाजांत लेगीत कांय बदल वेळा-काळां प्रमाण घडून येता. ह्या बदलाचो परिणाम मनशाच्या जिणेचेर पडल्या शिवाय रावना. मात जेन्ना-जेन्ना समाजांत बदल घडून येता तेन्ना कांय नव्यो गजाली समाज रचनेंत भरसता जाल्यार कांय पयलींच्यो गजाली फाटीं उरता. समाज वेवहारांत धरून ताच्या संस्कृतायेंत, चाली-रितींत बदल जाल्ले पळोवपाक मेळटा. हातूंतलेच कांय बरे जाल्यार कांय बदल वायट लेगीत थारतात. मात बदल हो गरजेचो आसता. ह्या साबार बदलाचो प्रभाव मनशाच्या जीणेचेर जेन्ना पडटा तेन्ना नव्या आचार विचारान तो आपली जीण जगपाक लागता. मात सगळेच जाण रोखडेच समाजात जातले बदल आपणायतात अशें ना. ह्या कारणाक लागून समाजीक समस्या लेगीत मोट्या प्रमाणांत तयार जावपाक पावता.

लेखक राजय पवार हाणी आपल्या ‘आमचो हात जगन्नाथ’ आनी ‘टेन्शन फ्री’ ह्या सारक्या नाटकांच्या माध्यमातल्यान आधुनीक समाज जिणेचे चित्रण केल्ले आसा. जंय व्यक्ती आधुनिकीकरणाक लागून स्वताच्या जिणेंत कसल्यो गजाली आपणायता

आनी ताचो परिणाम कितें थारता हाचेर उजवाड घालपाक मेळटा. मुखेलपणान जेन्ना आमी एकाद्या भायल्या देशाचे रहणिमाण आपणायता तेद्या वेळार दोन देश एक कडेन येतात. म्हणजे ह्या दोनूय देशामदीं जागतिकीकरणाचे चित्रण पळोवपाक मेळटा. देखून हातूंतल्यान संस्कृतीक, तंत्रीक, आर्थीक सारक्या गजालीचो समावेश जाल्लो दिसून येता. व्यक्तीक जेन्ना स्वताच्या गजाली विशीं कमीपणा दिसतात त्या वेळार तो रोखडोच दुसऱ्याच्यो गजाली आपणावपाक एका पायार तयार रावता. तशेंच नव्यो गजाली आपणायल्यार समाजा वांगडा स्वताचो विकास जाता खरो पूण त्यो कितल्यो आपणे आपणावच्यो हाचेर स्वताचो ताबो उरपाक जाय.

ह्याच वरी आमकां 'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकांतल्यान जाणवता ते म्हणल्यार जेन्ना आपल्या घरमालकाली चली अमेरिकेतल्यान येवपाची आसा हे कळना फुडें रंगा, विठोबा आनी मधू हें रुमांत रावपी चले कोंकणी भास सोडून इंग्लीश उलोवपाचो यत्न करतात, खावच्या वेळार काट्याच्या चमच्यानी जोवपाचे प्रयत्न करतात, जाल्यार स्वताचो भेस लेगीत पाश्चात लोकांच्या भशेन करतात. हाच्या वेल्यान आमकां कळून येता ते म्हणल्यार तरणाटी पिळगी चड प्रमाणांत बदल आपणावपाक तयार रावता. आयच्या काळार एका देशान दुसऱ्या देशाच्या संपर्कांत येवपाकूच जाय. हातूंतल्यान समाजाची तशेंच समाजाच्या लोकांची उदरगत जावपाक पावता. पूण जेन्ना प्रस्न आपल्या संस्कृतायेचो येता तेद्या वेळार मात दर एकल्यान आपले मूळ राखून दवरपाक जाय. ज्या तरेन शिक्षण घेवपाक अमेरिकेक गेल्ल्या धर्तरेन थय रावन आपले शिक्षण पुराय केले खरे पूण ते आपली भास, भूंय विसरले ना. पाश्चात देशांत रावन लेगीत उलोवपाक नमळाय, आवय भाशे प्रती मोग आनी भूंयेची काळजी आशिल्ल्या धर्तरेक जेन्ना तिगाय तरणाटे पळोवन अजापीत जाता आनी इतकी बरी कोंकणी उलयता ते पळोवन प्रस्न करता तेन्ना ते म्हणटा "कोगळाच्या पिलाक कांवळ्यावांगडा दवरलें म्हण

तें कांव कांव करचें ना. हांव जरी अमेरिकेक रावन आयलें तरी म्हजी अस्मिताय, म्हजी संस्कृताय हांव विसरूंक ना.”¹⁸

तशेच आनी एक देख दिवची जाल्यार आमचो भारत देश आयच्या काळांत प्रगतीच्या मार्गार आपले पावल दिसान-दीस फुडें घालीत आसा. पाश्चात देश मात पुरायपणी प्रगत देश अशे आमी म्हणू येता. देखून जेन्ना एकादो भायतीय आपले शिक्षण घेवपाक भायल्या देशांत वता तेन्ना चडशेजाण आपणे मेळयिल्ल्या शिक्षणाचो वापर आपल्या भारतांत जावचो हो हावेस बाळगीता. हातूंतल्यान स्वताच्या उदरगती वांगडा आपल्या समाजाचीय वा देशाचीय उदरगत जावची अशे दिसप जाता. ह्याच विचाराक फुडें व्हरतना धर्तरी हे पात्र आपणे पाश्चात देशांत वचून मेळयिल्ल्या शिक्षणाचो वापर आपल्या गांवघरच्या शेतां-भाटांत करपाखातीर तळमळटना दिसता. ह्या वेळार आधुनीक शिक्षणाच्या माध्यमातल्यान आपली शेतां-भाटां कशी बसोवची आनी ताच्या आदारान स्वताच्या पायार उबे रावपाचो मंत्र ते हेरांक लेगीत दिता.

समाजांतल्या दर एका मनशाक स्वताचो मान-सन्मान आसता. हो मान तो व्यक्ती आपल्या वावरांतल्यान मेळोवपाक पावता. जेन्ना आमी समाज म्हणात तेन्ना त्या समाजांतल्या मनशां-मनशामदीं संपर्क जावप म्हत्वाचो थारता. हो संपर्क जेन्ना घडून येता तेन्ना ताका समाजीकरण अशें म्हणटात. ह्या समाजीकरणांतल्यान एका मेकांच्या विचाराचे देवण-घेवण जाता. तशेच मेळून मिसळून रावपाचीय संकल्पना मुखार येता. मात आमच्या मदीं समाजकरणाची संकल्पना आसा खरी पूण तिचो वापर सारको जाता काय हो प्रस्न आयच्या वास्तवीक स्थितीक पळयल्यार उप्रासल्या शिवाय रावना. समाजीक असाम्यतायेक लागून मनीस पावला कणकणी दर्जो, वेवसाय पळोवपी जाला. देखून लिंग भेद, जाती भेद, धर्म भेद सारक्या गजालींतल्यान मनशाली जीण संघर्शम जाल्या.

'टेशन फ्री' ह्या नाटकाच्या माध्यमातल्यान राजय पवारानी लोखण-प्लास्टीक पुजांवपी तशेंच ट्रान्सजेन्डर हांची जीण आमच्या मुखार चितारून तांची जिण आमच्या जिणेपरस कितली वेळगी आसता हाचेर उजवाड घाला. ह्या लोकांची जीण चितारतना कसलोच धर्म, लिंग आनी जाती भेदाचेर मुजरत आमचे लक्ष ओडिनासतना "तांची काणी" अशे म्हणून तशेच तांकां समाज सेवकांची उपना दिवन नकळट आमच्या वागणूकेचेर बंडी मारल्या. ह्याच वरी मनशामदल्या मनीसपणाकूय म्हत्व फाव करून दिल्ले आसा. बरे खावप, पिवप, पयसो कमोवप, बरे कपडे घालप ही उत्तर आधुनीक जीणेची देख. मात हे लोक जरी सादे काम करता जायत पूण निदान स्वताचे हात-पाय घोळयता, चड न्हय थय कमी पयशे जोडटात आनी म्हत्वाचे म्हणल्यार मनीसपणान रावतात, असल्या लोकांक आयच्या समाजांत मान मेळप कठीन जाला.

मनीस कसलोय जावं, पूण मान हो सगळ्याकूच आसता. सरकार समाजातल्या गरजेवंत लोकांक जायत्या वेळार पालोव दिवपाचो यत्न करता. मात ताचो हो यत्न कितलो फळादीक जावपाक पावता हाची जाणीव ताका लेगीत पयलीच जाल्ली आसता. समाजांतल्या सगळ्यांच लोकांच्यो गरजो सरकार पुराय करपाक पावतलो अशे ना. ह्या कारणकांक लागून कांय खाजगी संस्था आपूण जावन गरजेवंत लोकांची सेवा करपाक फुडें सरता. ही खूब म्हत्वाची गजाल. कारण समाजातल्या लोकांची संख्या वाडल्या आनी दर एकल्याची गरज भागोवपाक सरकार शकतलोच अशे ना. मात आपल्याक जी गजाल फायद्याची आसा वा जाच्या कडल्यान आपली उदरगत जातली असल्या गजालीकडेन सरकार आपूणच वळटा. नाटकांतल्या समाज सेवकांच्या जीणेचेर नदर मारपाक जायत्यो सरकारी संस्था तांच्या म्हन्यांत येवन लेगीत वाता. आपल्या गरजे पुरती तांची वासपूस करतात. परत येतली अशे उतर लेगीत दितात मात तांचो परतो दिस केन्नाच उदेल्लो आसना.

कांय वेळा तर आपूण मेळपाक वता ते लोक कोण आनी कसले हाची जाणीव लेगीत त्यो संस्था समाज सेवकांक मुद्दाम करून दितात. देखू दीवची जाल्यार "आमची संस्था ह्या दळीद्री लोकां खातीर काम करता. आयज तांच्या जिंदगींत काळोख आसलो तरी आमी तांकां उजवाड दितले."¹⁹ तांका नाका आशिल्ली आश्वासना दितात. देखून सुंदर हो व्यक्ती आपली बरी नोकरी सोडून स्वताच्या बळग्यान ह्या समाज सेवकांक मजत करपाक फुडें सरता. जी गजाल सरकार करपाक शकना ती तो स्वताच्या भुजांचेर घेता. आयच्या आधुनीक काळार आपलो सोडून हेरांचो विचार करप म्हणल्यार खूब मोठी गजाल. मात मनीसपणाक लक्षांत दवरून दर एकल्यान समाज सुदारणेच्या विचारान वागल्यान आमची आधुनीक जीण लेगीत उबगणेची जायनासतना सुखमय जावपाक पावतली.

समारोप

नाटक हे समाज प्रबोधनाचे माध्यम अशे म्हणप जाता. ह्या वाक्याक लक्षांत दवरून राजय पवारांच्या नाटकाचो अभ्यास कलो जाल्यार खरे थारता. तांणी समाजांतल्या मध्यमवर्गी लोकांचे प्रस्न मांडल्यात. हें प्रस्न मांडटना तांच्यो वेदना, संघर्श आदीं खोलायेन चितारिल्ले आसा. ह्याच वांगडा मनशाली समाज वेवहारांत कशी वागणूक आसता वा आमी कशे वागपाक जाय हे नकळट तांणी आमकां सांगला. तशेंच लिंग भेद सारक्या घटकांचेर उजवाड घालून शेणिल्ल्या मनीसपणाक जागोवपाचो एक सुपीक यत्न तांणी आपल्या नाटकांतल्यान केल्लो आसा. इतकेच न्हय तर तरणाट्यांक आपली जीण नव्यान जगपाचो मंत्र लेगीत तांणी दिला. हो मंत्र दितना आपल्या शिक्षणाचो तशेच आपल्या संस्कृतायेचो आदार कसो घेवचो हाचेर तांणी उजवाड घाल्लो आसा.

संदर्भ

1. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 12.
2. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 60.
3. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 72.
4. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 06.
5. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 14.
6. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 07.
7. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 15.
8. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 15.
9. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 85.
10. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. .
11. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 26.

12. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 71.
13. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008, पा. 15.
14. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008, पा. 61.
15. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 16.
16. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 34.
17. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 35.
18. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 60.
19. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 74.

प्रकरण - 5

राजय पवार हांच्या नाटकांतल्या वेंचीक पात्रांचो अभ्यास

नाटकांतली पात्रां म्हणल्यार आमच्या समाजांतलीच व्यक्तीरेखा. मात वेग-वेगळे स्वभावगुणांचे लोक एका वेळार नाटकाच्या रुपान माचेर आपलो अभिनय करतना पळोवपाक मेळटा. प्रकरण पांच हातूंतल्यान नाटकांनी आयिल्ल्या पात्रांच्या आदारान वेग-वेगळ्या मनशाल्या स्वभावगुणांचेर उजवाड घालप जातलो. तांच्या मानसिकायेचो अभ्यास करून तांच्या वागणूकेचो धांव घेवपाचेर भर दिवप जातलो. दर एका मनशालो आपल्या जिणे संदर्भान वेव्हार वेगळो आसता. कोणच एका स्वभावाचो मनीस आमकां पळोवपाक ना. देखून ह्या सगळ्यांचो अभ्यास ह्या प्रकरणांतल्यान घडून येतलो.

5.1 प्रोत्साहन दिवपी पात्रां

नाटकांनी साबार पात्रां आसता. दर एका पात्रांच्या माध्यमातल्यान वेग-वेगळ्या स्वभावगुणांचे दर्शन जाल्ले पळोवपाक मेळटा. पूण एक पात्र अशे आसता जे प्रेक्षकांच्या मनाचेर परिणाम घालून वाता. तशे पळोवचे जाल्यार दर एक पात्र कसलो ना कसलो विचार दिवन वता. ह्याच वरी राजय पवारांच्या नाटकांतल्यान लेगीत पात्रांचो अभ्यास करतना साबार गजाली लक्षांत घेवप जाता. तांच्या दर नाटकांतले पात्र आमकां सुचक्याय दिवन वता.

5.1.1 धर्तरीन दिल्ली आस्तविश्वास

तांचे 'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकांतले धर्तरी आपले विचार आमच्या मुखार घेवन येता. हें धर्तरी आपल्या विचारान आनी स्वभावान हेरांकूय प्रोत्साहन दिल्या शिवाय रावना. अमेरिका सारक्या देशांत रावन लेगीत स्वताच्या भूयेचो मोग उरप

म्हणल्यार अजापाची गजाल, सगळीच असो मोग परगटावपाक शकनात, खासा आयज तरणाटी पिळगी तर जाता तितके आधुनीक विचार आपणावपाक रोखडीच तयार जाता, मात धर्तरीच्या माध्यमातल्यान एक चली भुरगीं परदेशांत रावन लेगीत आपल्या मुळांक घट्ट धरून रावतना पळोवपाक मेळटा, ताका अभिमान आसता तो आपल्या भाशेचो, भुंयेचो, देखून अमेरिकेंत वचून आपूण जे कितें शिकला ताचे गिज्ञान रुमभाड्यांत रावतल्या तरणाट्यांक दिवपाक ते तयार जाता. हाचे कारण म्हणल्यार शिकून करून जे तरणाटे भेकार भोवताले वा फकत सोप्या तरेन पयशे जोडपाचो हावेस दवरताले तांका सारको मार्ग दाखोवच्या पासत, आनी हो मार्ग दुसरो खंयचोच नासून स्वताचो फुडार स्वता घडोवपाचो आसा.

आपणाक आशिल्ल्या शिक्षणा प्रमाण बरी नोकरी गावनाशिल्ल्या तरणाट्या भितर धर्तरी आत्मविश्वास जागोवपाचो यत्न करता. फक्त यत्नूच न्हय तर प्रत्यक्षांत स्वता ते तांकां गिज्ञान दिवपाक आपले पावल उभारता, आपल्यागेर रावतल्या तीगूय तरणाट्यांक ते आपूलकी दाखोवन तांचो शेणिल्लो आत्मविश्वास जागयता. जंय ते म्हणटा “तुमचे भितल्लो आत्मविश्वास जागोवपाक... सपनां पळयत रावचेपरस तुमच्या हांतानी तुमी कश्ट करचे म्हण... तुमचेकडेन आशिल्ली जमीन तुमी पडींग उडयनासतना... ती पिकोवंची म्हण.... म्हणून हांवें आपलेंपण दाखयलें”! दुसऱ्या खातीर विचार करपी लोक आयज खूब कमी आसात. ह्याच वरी धर्तरी सारकी चली आमकां पळोवपाक मेळप कठीनूच, जे फकत स्वता शिक्षण घेवन ओगी रावना जाल्यार हेरांक लेगीत आपल्या शिक्षणाचो वापर कसो करचो हाचो मार्ग दिवपाक सदांच फुडें रावता. ह्या तरेन आपल्या शिक्षणाचो योग्य वापर करून आपले जिवित कशे यशस्वी करचे हाचो मंत्र धर्तरी रंगा, विठोबा आनी मधूच्या माध्यमातल्यान आमकांय दिता.

5.1.2 धिल रावपी धिरूची धिटाय

जाल्यार 'डरने का नाय' ह्या नाटकांतल्यान आमकां शांत स्वभावगूण आशिल्लो दादलो पळोवपाक मेळटा. धिरू हे पात्र स्वभावान खूबच शांत आसता. कोणाचे वायट करप वा वायट उलोवप म्हणल्यार ताच्या तंतवा भायल्यो गजाली, केदीय व्हडली झगडी जावं वा मारा-मारी ना कोणाचेर हात उभारप वा आवाज मोठो करप ह्यो गजाली तो करिना. सगळेच मनीस रागीश्ट आसनात ना म्हण सगळेच थंड आसनात. दर एका व्यक्तिली आपली जगपाची वेगळी पद्दत आसता. कांय लोक आपणाचेर जातल्या अन्याया विरूध्द रोखडेन विद्रो करतात जाल्यार कांय बाबडे आपली जीण अन्यायाकडच्यान मुक्त करपाक वर्सांची वर्सां काडटात. ह्यो दोन स्थिती आमकां समाजाची वास्तविकाय दाखयता.

धिरूचो स्वभाव मात वेगळो आसता, तो एकूंत भिन्न फाटी रावता आनी जाता तितके शांत वातावरण आसचे म्हण तो वावूरता. पूण जेन्ना ताका आपल्या भोंवतणच्या सत्य घडणूकेची जाणीव जाता तेन्ना भात तो ओगी रावना. सोशीत आयिल्लो अपमान, स्वताच्याच लोकानी घेतील्लो फायदो, बायलेक वायट नदरेन पळोवपी पात्राव ह्या सगळ्यांक तो निमणे कडेन आपले रुप दाखयता. धिरू म्हणटा "(गर्जनाक गोलाक धरता...) तुज्या बापायकडेन इतलीं वर्सां मोनो जावन रावलों... आतां ना. हांचेमुखार हांव गर्जन ... तूं धिरू... जमीन जाय... सायन जाय...(धापटां मारता)घे... जमीन घे... घे.. सायन घे"² धिरूच्या रुपान लेखकान आमकां समाजातल्या त्या व्यक्तिली वळख करून दिल्या जो वेळा काळाक पळोवन अन्याया आड आपलो आवाज वयर काडटा. दर वेळा आपणे सोशिल्ल्या त्रासाच्या यादीन खंती जावन तो व्यक्ती केन्ना ना केन्ना तरी मुखार सरताच हाची ही एक देख आमकां दिवप जाल्या.

5.1.3 दादान दिल्लो मंत्र 'टेन्शन फ्री'

प्रतेक मनशाले विचार, रहणिमाण, वेवहार, दर्जो आदीं वेगळे आसता. समाजांतल्या मनशामदीं साम्यताय आशिल्ली आमकां खयच पळोवपाक मेळना. ह्याच कारणाक लागून मनशा-मनशामदीं फरक पळोवपाक मेळटा. हो फरक मुखेलपणान मनीसपणाचो ह्या नदरेन पळयल्यार चड बरो. राजय पवारानी आपल्या 'टेन्शन फ्री' ह्या नाटकांतल्यान समाजांतल्या अश्या घटकांचो उल्लेख केला जांकां आमच्या कडल्यान मान मेळपाचो विचार तर सोडूच पूण जाच्या कडेन दोन उतरां नमळायेन उलोवपाक लेगीत आमी तयार जायनात. हो घटक म्हणल्यार लोखण-प्लास्टीक पुजांवपी लोक. ह्या नाटकांतले दर एक पात्र मुखेल पात्र म्हण आमच्या मुखार येता. तांच्या वागणूकेवेल्यान वेवहारातल्यान ती एका - मेका परस वेगळी धारता. मात मुखेलतायेन सगळ्यांक एकठांय हाडपाचे काम दादा हे पात्र करता. परिस्थितीक फुडों करून एकवठांन रावपाक दादा नाटकांतल्या पात्रां वांगडा आमकांय शिकयता.

कोण कोणाचो आसना तेन्ना देव व्यक्तीलो सांगाती जाता. मात लोखण, प्लास्टीक उबारपी लोकांचो सांगाती लेगीत ती स्वता जाता. कारण स्वताच्या जिणेकडेन दिसान-दीस ते लोक संघर्श करतना पळोवपाक मेळटा. हो तांचो संघर्श व्यक्तीगत आनी मानसीक पातळेवेलो धारता. मात परिस्थिती कसलीय आसल्यार लेगीत एका वेगळ्याच हावेसान जगपाची रीत आमकां ह्याच लोकाकडच्यान पळोवपाक मेळटा. जंय पेपलो म्हणटा "दादान कितें सांगलां? कोणूय आसूं वा नासूं... फॅक्टरीचो भोंगो जातकीच... वन टू श्री... टेन्शन फ्री."³ समाजातल्या हेर लोकाकडल्यान मेळिल्ली वायट वागणूक, स्वताचो जाल्लो छळ ह्या सारक्या दीसभर घडिल्ल्या गजालींतल्यान भायर सरून रातची न्हीद सुखान गावची ह्या हावेसान दादान टेन्शन फ्री ही कार्यावळ तयार केल्या. दिसभरच्या वावरांतल्यान आनी अणभवांतल्यान जे कितें मेळा ते विसरून आपणाक कळटा ते सादर करून मन मेकळे जावचे ह्या हावेसान ह्या कार्यावळीची रचना केल्या. दर

एका मनशाक प्रेरीत करपाचो हो विचार, जिणेच्या वाटेर येतल्या अडी-अडचणीक फुडो करून हांसत खेळट कशे जगचे हाची देख आमकां ह्या नाटकाच्या माध्यमातल्यान मेळटा.

5.2 सुशिक्षीत विचार परगटावपी पात्रां

दर एका मनशाल्या जिणेंत शिक्षण हें म्हत्वाचे आसता. मात सगळ्यांकूच योग्य अशें शिक्षण मेळोवपाची संदी मेळटली अशे ना, देखून शिक्षणाच्या मळार लेगीत जायतो फरक जाल्लो आमकां पळोवपाक मेळटा. कांय लोक शिकून करून ब्रूध वागतात जाल्यार कांय लोक पदराक शिक्षण नासतना लेगीत तत्वज्ञानी वागतात. हांच्यातलो फरक म्हणल्यार दर एकल्याची विचारसरणी. आयच्या काळार शिक्षण तर भोव म्हत्वाचे जाला. पूण ह्या मजगती मनीसपण फाटी पडपाक लागिल्ले आसा. देखून स्वताच्या शिक्षणाचो आयच्या काळार आमी हेरांचेर आदारून रावनासतना कसो वापर करचो आनी ह्याच वांगडा मनीसपणाक कशे फुलोवचे हाच्यो देखी आमकां राजय पवारांच्या नाटकांनी बऱ्या तरेन चितारिल्ल्यो पळोवपाक मेळटा. तांच्या 'आमचे हात जगन्नाथ' आनी 'टेन्शन फ्री' ह्या नाटकांतल्यान शिकिल्ल्या तरणाट्यांचे चित्रण करून आपल्या जिणेंत, भोंवतणी चलतल्या घडणुकांक पळोवन तांचे विचार कितें आसता हाचेर उजवाड घालप जाता.

5.2.1 स्वताचो फुडार घडोवपी तरणाटे

'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकांत आधुनीक जिणेचे चित्रण करून शिकिल्ले तरणाटे आपली जिण कशी जगपाक सोदतात हाचेर उजवाड घाल्लो आसा. आवय-बापूय रातीचे दीस करून आपल्या भुरग्यांक ल्हानाचे व्हड करतात. आपल्या भुरग्यांक बरे शिक्षण मेळचे म्हण स्वता कश्ट करून तांच्या शिक्षणाची वेवस्था करता. हाच्या बदला आवय-बापायचो एकूच हावेस आसता तो म्हणल्यार आपलो भुरगो बऱ्या मार्गाक पावचो. ह्या खातीर कांय आवय-बापूय भुरग्यांक गांवाभायर, देशाभायर लेगीत धाडपाक

तयार जाता. थंय वचून बरी नोकरी करून चार पयशे स्वताच्या भुरग्यांन जोडप म्हणल्यार पालकाली उमेद मंळबा येदी जाता. मात हाच्या छरफाटे लेगीत घडू येता हाची जाणीव ती बाळगिना.

तशेच बरें शिक्षण मेळोवन, डीगरी मेळोवन स्वताच्या घरचो वेवसाय फुडें व्हरप म्हणल्यार उणांक पणाचे काम अशे तांकां दिसतात. गांवाभायर येवन रावप म्हणल्यार बरें भोवप, खावप-पिवप, नोकरी करप हातूंत जिणेचो खरो आनंद हो चुकिचो समज ते बाळगिता. ही तांची मानसिक्ता. मनपसंद नोकरी मेळना जाल्यार बायट मार्ग लेगीत ते आपणावपाक तयार जातात. हाचे कारण म्हणल्यार तांकां फकत पयसो कमोवपाचो हावेस आसता. देखून घरमालकाक जितोच मारून ताचे सगळे पयशे घेवन पळून वचपाचो प्लेन रंगा, विठोबा, मधू आनी चिकालो करतात. रंगा म्हणटा “पात्रांव को टपका डालने का... आमी तीग आनी तूं एकलो... सगळे मिळून चार जाण, प्रत्येकाक दोन लाख रुपया मेळटले...”⁴ ह्या तरेन नोकरी नासून बेकार राविल्ल्या कडेन नाका आशिल्ले विचार हे शिकिल्ले तरणाटे करता. मात तांचो हो विचार पुराय जावपाक पावनासतना तांकां वास्तविकायेची जाण लेगीत जाता.

ह्याच नाटकाचे आनी एक पात्र म्हणल्यार ‘दिनू’. स्वताच्या पांयार उबो रावन स्वताचो वेवसाय फुडें व्हरपाची देख आमकां हाच्या कडल्यान मेळटा. खूब कमी भुरग्यी आसता जी आपल्या घरगुती वेवसायाक मुखार व्हरपाक आपलें पावल उबारता. हातूंतलो एकलो म्हणल्यार दिनू शिक्षण जाल्या उपरांत दर तरणाटी कामाच्या सोदाक भोंवतात. ह्या मजगती आपणाक बरीच नोकरी मेळची अशे सगळ्यांकूच दिसता. ह्याच वरी दिनू लेगीत गांवच्यान शारांत येवन नोकरी करतल्या आपल्या गांवभावाकडेन स्वताखातीर एक नोकरी पळय म्हण येता. मात ताच्या कडल्यान दिनूक समर्थकारक जाप मेळना. पूण तो निराश जायना. मधूली आनी ताच्या वांगडच्यांची बेकारसाण पळोवन

आपणे जाता ते स्वताचे करचे हो विचार तो मनांत घट्ट करता. आनी हातूंतल्यान तो स्वताचो वेवसाय फुडें व्हरता. मांवांत बापायल्या जमनीचे तो भांगर करता.

दिनू म्हणटा "त्या दिसा हांव हांगाच्यान गेलों... पूण निराश जावन न्हय... एक नवो विचार घेवन. बापायन सांबाळिल्लें कुळागर आतां हांवें पळोवपाचें... म्हज्या शिक्षणाचो वापर करून तें आनीक वाडोवपाचें... नवें नवें पद्धीतन, नवीं नवीं पिकां काडपाचीं." दिनूच्या माध्यमातल्यान आमकां शिक्षणाचो खरो अर्थ कळ्ळ्या शिवाय रावना. आमकां दिसता शिक्षणाक लागून बरी नोकरी मेळप जाता. मात त्याच शिक्षणाचो सारको वापर करून बऱ्या नोकरेच्या सोदान बेकार भोवनासतना रावच्या पसर आपल्याक तांकता वा गावता ते काम करपाक लागल्यारूच आपणाक यश मेळपाक पावतले. स्वताचो फुडार कसो घडोवचो ते दर एकल्याच्या हातांत आसता. मात आपणे खंयचो मार्ग आपणावचो हे स्वताक खबर आसपाक जाय.

5.2.2 सुंदर रितीन जाल्लो जिणेचो आविश्कार

पयसो मनशाक बदलता. ताची रावपाची, खावपाची, हेराकडन वागपाच्या पद्धतीक मुखेलपणान बदल घडून येता. ह्या मजगती आपल्या दर्ज्याच्याच लोकाकडेन उलोवप, उट-बस करपूय जाता. तशेंच आपणाक आशिल्ल्या शिक्षणाचो वापर लेगीत आपूण बऱ्या तरेन करतलो हाचीय काळजी घेवप जाता. दुसऱ्याविशीं आपलेपण, मोग-माया, हुस्को एकाद्या व्यक्तीक आयच्या काळांत आसप म्हणजे भोव अजापाची गजाल. कारण बदलत्या जिणेक लागून मनशा मदले मनीसपण लेगीत शेणत गेल्ले आसा. देखून आयच्या काळांत मनीसपण राखून दवरपी एक तरी व्यक्ती आमकां सापडलो जाल्यार आमी भाग्यवंत म्हण समजुपाचे.

समाजांत मनशा-मनशा मदीं जाती भेद, धर्म भेद, लिंग भेद करप जाता. देखून कोणाकूच एका समान मानप खूब कठीन जाला. निदान विचारां मदीं तरी आमकां फरक पळोवपाक मेळटा. लेखकान आपल्या 'टेन्शन फ्री' नाटकातल्यान लोखण-प्लास्टीक

उबारपी, भोंवतणची हळशीक निवळ करपी लोकांचे चित्रण केल्ले आसा. हे लोक लेगीत समाज वेवहारांत म्हत्वाची भुमिका करतात. ते नासतना आमच्या भोंवतणची नितळसाण जावपाक शकना, कारण सुशिक्षीत मनीस वचून केन्नाच भर बाजाराचो कोयर एकठांय करचो ना, तशेंच तो प्लास्टीक पुंजावचो ना आदीं. मात आमीच त्या लोकांक कमी लेखतात. आमच्यांतल्या मनीसपणाक फाटीं मारून ताच्या मनीसपणाचेर प्रस्न करतात. पूण लेखकान समाजांतल्या त्या घटकाकडेन आपुलकेन वागपाची नदर आमकां ह्या नाटकाच्या सुंदर ह्या पात्राच्या माध्यामातल्यान दिल्ली आसा.

आपली नोकरी सोडून समाज सेवा करपी लोकाखातीर वावुरपाक तो तयार जाता. हाचे कारण म्हणल्यार ताका तांच्यो व्यथा, वेदना खोलायेन जाणून घेवच्यो आसता. स्वताच्या सुवार्था खातीर काम करिनासतना तांच्या खातीर वावुरपाक तो तयार जाता. हाचे कारण म्हणल्यार ताच्या भितर आशिल्ले मनीसपण. खरे ते लिपोवन फट दाखोवपी जायते आसतात. मात खरे ते खरे म्हणपी खूब कमी. देखून जेन्ना सुंदराक एक्को, पेपलो, कली, मंजू, दादा हांच्या जिणेचे सत्य होलमता तेद्या वेळार तो भावनीक नदरेन तांच्याच जिणेचो भाग जाता. जेन्ना अध्यक्ष म्हणटा "इज धीस अ फुटेज? माय फूट... आरे तुका आमी डॉक्युमेंटरी करपाक लायिल्ली ती आमचें सरकारा कडलें प्रोपोजल पास जावपा खातीर. ह्या घांट्यांचें दारिद्र्य आनी हळशिकावणी जीण फोकस करपाचें सोडून हें कितें फिल्म-फॅस्टिव्हला खातीर टॅलेफील्म तयार केलां?"⁶ जे ताच्या सायबाक जाय आशिल्ले ते करिनासतना आपल्या परिन सुंदर त्या लोकांची खरी जीण हेरा मुखार मांडपाचो यत्न करता. पूण ताचो तो यत्न फळादीक जावपाक पावना. पूण मनीसपणान विचार करपाची आनी जिण जगपाची देख मात सुंदरा कडल्यान आमकां फाव जाल्या शिवाय रावना.

जरी आपलो यत्न संस्थेच्या मार्फत जैतीवंत जालो ना खरो पूण सुंदर निराश जायना. हाचे उरफाटे तो आपली बरी नोकरीच सोडटा आनी त्या समाज सेवकांच्या

खातीर वावुरपाचो हावेस बाळगीता, दुसऱ्या खातीर स्वताची नोकरी वगडावप ही भोव मोठी गजाल, पूण सुंदर ते करता. कारण ताका तांचीय उदरगत जाल्ली जाय आसता. सगळेच शिकिल्ले लोक सुंदरा सारके विचार करपाक शकना, साप्प थोडे आसतात जांका हेरा विशीं आपलेपण दिसता आनी तांच्या खातीर वावुरपाक लेगीत ते तयार जाता.

5.3 मध्यमवर्गी उमाळें व्यक्त करपी पात्रां

मनीस खूब त्रास-कश्ट करून आपली जीण जगता. ह्या वेळार दर एकल्याक ताच्या घरच्यांची म्हणजेच व्यक्तीक आपल्या आवय-बापायचो, घरकान्नीचो, भुरग्यांचो, इश्ट-मंडळीचो आनी सोयऱ्या दायऱ्यांचो वांगड लाबता. जेन्ना दोन पयशे आमच्या कडेन चड आसता तेन्ना कोणूय आमकां सलाम मारता. मात तेच समज पयशाची गरज एकाद्र्याक पडटा तेन्ना मात ताका आदाराक पावपी साप्प थोडे आसता. दर एकल्याच्या जिणेंत सूख-दूख हे निश्चितूच आसता. देखून ह्या वेळार आपलो आनी आपल्या घरच्यांचो सांबाळ जो कोण बऱ्या तरेन करपाक पावता तो खऱ्या अर्थान जिणेचे सार्थक करपाक पावता अशे म्हणल्यार कसलीच अतिताय जावची ना. राजय पवारानी मध्यमवर्गीय लोकांची जीण आपल्या नाटकांतल्यान मांडल्या. तेन्ना नाटकांच्या पात्रांच्या आदारान ह्यो व्यक्तीरेखा आपली जीण कशी जगतात वा तांचे स्वताकडले तशेंच आपल्या मनशाकडल्यान कसल्यो अपेक्षा आसता हाचेर उजवाड घालप जाला.

5.3.1 परिस्थितीक फुडो करपी अंता आनी शांता

आपल्या संवसाराचेर आनी आपल्या बायलेचेर अंता उपाट मोग करता. लेखकान अंताच्या माध्यमातल्यान समाजातल्या अश्या व्यक्तीचो स्वभाव चित्रीत केला जो आपल्या पयली आपल्या संवसाराचो विचार करता. प्रत्येक मनशाक कसली ना कसली आवड आसताच, पूण आपल्या घरच्या खातीर आनी आर्थीक परिस्थीक मुखार दवरून ताका आपल्या आवडिची मात लेगीत परवा आसना. इतले सगळे आसून लेगीत

हांसती खेळटी जीण जगपाक तो विसरना. ह्याच बरी 'अंता अंता शिरिमंता' ह्या नाटकांतलो अंता आसा. बायलेचें दुयेंस, भुरगें नाशिल्ल्याची खंत ताका आसाच पूण केन्नाच तो सहजतायेन दाखोवन दिना. बरें-बरें नुस्तें खावपी पूण पयशें मोडटना काटूकसाण करपी अंता करबट खावन दीस धुकलता आनी चार पयशे सांबाळून शांताचे ओपेरेशन करपाची ताची तळमळ आमकां पळोवपाक मेळटा.

फकत अंताच न्हय तर तांगेर काम करपी वालपापडी हो लेगीत पुरायपणान अंताल्या संवसाराक गुंथिल्लो आसता. आपल्या परिन अंताक आनी शांताक तो आदार दिवपाचो यत्न करतना आमकां पळोवपाक मेळटा. तो म्हणटा 'हय भाऊ. हांवेन बी शांतादुर्गेकडेन मागलां. हें इनाम भाऊकच मेळूं म्हणून. हांगचो रिपोर्ट बरो वचचे खातीर हांव कितलेय त्रास जाल्यार सोंसतलो.'" स्वताच्या मनशाखातीर कितलेय त्रास सोसपाची तांक मध्यमवर्गीय लोकाभितर आसता. जाल्यार अंताली बायल शांता लेगीत भावनीक नदरेन तांकीचे आसा हे आमकां नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा. आपलो घोव रात-दीस एक करून आपल्या ओपेरेशना खातीर पयशे एकठांय करपाक वावूरता. स्वताचो मात लेगीत विचार करना तेन्ना शांता लेगीत आपले दुयेंस विसरून जाता तितके मेकळेपणान रावपाचो यत्न करता. ताचो हो यत्न फकत आपल्या घोवाक सुखी पळोवच्या पासत आसता.

5.3.2 सुखी संवसाराची सपनां पळोवपी नंदू आनी नंदिनी

आपलो संवसार फूलचो अशे दिसप स्वभावीक. ह्याच विचाराक धरून चलपी पात्र म्हणल्यार नंदू आनी नंदिनी. लेखकान 'जमलें रे जमलें' ह्या नाटकांतल्यान नव्यान संवसाराक सुरवात करपी जोडप्याचे उमाळें व्यक्त केल्ले आसा. नंदू सारक्या पात्राच्या माध्यमातल्यान आमकां जाणवता ते म्हणल्यार नव्या विचारांचे म्हत्व. फकत नवे विचार न्हय तर ते विचार आपणावपी मनशा लेगीत आमच्या भोंवतणी उरप भोव गरजेची. आयच्या काळार म्हारगाय वाडट चल्ल्या. देखून जण एकल्यान आपल्या परीन जाता

तितले सादेपणान रावपाचो यत्न करपाक जाय. जेन्ना नंदूल्या लग्नाचो प्रस्न मुखार येता तेन्ना सादे, संवसार करपी चली, गरीब आसल्यार उपकारता पूण सगळ्यांक सांबाळून घेवपी आसपाक जाय आदी सारके विचार नंदून केल्ले दिसता.

आयज वचत थंय पयशाचीच भास लोक उलयतना दिसतात. मात नंदूल्या वागणूकेंतल्यान आपल्या घरची आनी संवसाराची जापसालदारकी घेवपी चलयेक ताणे म्हत्व दिल्ले आसा. निमणे कडेन लेगीत आपूण दोतोर नासतना ड्रायवर ही गजाल ताणें नंदिनीकडच्यान लिपोव दवरुपाक येताली पूण तो तसो करनासतना सत्याची जाणीव मामाक आनी नंदिनीक करून दिता. देखीक "शटअप्.. हांव दोतोर न्ही... हांव बशीचो ड्रायवर.. म्हजी स्वताची बस आसा आनी हांव ताचेर ड्रायव्हर म्हण काम करता..."⁸ अभिमानान आपले पोट भरप असो हावेस नंदू सारके वेवसाय करपी लोक बाळगिता. नंदूली उतरां आयकून नंदिनी जरी सुरवेक खंती जाल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा खरे, पूण नंदूल्या मनीसपणाक ते तेंको दिता. आयच्या काळार नंदू सारके मनीस मेळप भोव कट्टीन हाची ताका जाणीव जाता आनी अखेरेक ते ताच्या वांगडा सूखमय संवसार करपाक तयार जाता. नव्या संवसाराची सुरवात ती दोगाय नव्या विचारान करता. हो विचार म्हणल्यार दर्जा पळनासतना मनीसपणाचो आसा. ह्या तरेन फकत आपलो खाजगी संवसारूच न्हय तर आमचो समाज लेगीत बऱ्या तरेन फुलपाक सगळ्यांचो एकवठ आनी वांगड भोव म्हत्वाचो. जाल्यरूच मनीस आपल्या जिणेत बऱ्या तरेन उदरगतीक पावपाक शकतलो.

5.4 नाटकांतली स्त्री पात्रां

स्त्री ही एक आवय, भयण, बायल, मोगिका, धूव अश्यो साबार भुमिका आपल्या प्रत्यक्ष जिणेंत निभायता. आमी आमच्या जल्मभूंयेक स्त्रीची उपमा दिल्ली आसा. काळा प्रमाण स्त्रीची वळख आमच्या समाजांत बदलत गेल्ली आसा. कालची अबला स्त्री आयज अबला उरूंक ना. तिका स्वताचो निर्णय घेवपाक कळटा. ती संक्षम जाल्ली

आमकां पळोवपाक मेळटा. ह्याच वरी स्री पात्र ही नाटकाची सोबाय आसता अशे म्हणल्यार जाता. आपल्या अभिनयांतल्यान वेग-वेगळे अणभव ती हेरांच्या मुखार मांडटा आनी हेर बायलांक लेगीत ती संक्षम करपाचो विचार करतना दिसता. राजय पवार हांच्या दर एका नाटकांतल्यान आमकां स्रीची विंगड-विंगड रुपां दाखयिल्ली पळोवपाक मेळटा.

5.4.1 फाटी उरिल्लो स्रीचो हावेस

आदल्या काळार बायलमनशेक आपलें हावेस, आवडी-निवडी घराच्या भायर सरून पुराय करपाची मेकळीक आयच्या वरी नाशिल्ली. देखून खंय तरी स्वताचो विकास करपाक ती फाटीं उरताली. इतकेच न्हय तर एकादी बायल जरी आपली कला दाखोवपाक लोका मुखार आयली जाल्यार लेगीत तिका फाव ती वागणूक हेरा कडल्यान म्हणटल्यार खासा तिच्या भोंवतणच्या दादल्या कडल्यान मेळनाशिल्ले. ह्या कारणाक लागून बायल मनीस आपली प्रगती करपाक दादल्या परस थोडी फाटीं उरली आसपाक जाय. नाटककारान आपल्या पयल्या नाटकांत “नाटक एका नाटकाचें” हातूंत बायलमनशेचो उल्लेख केला पूण प्रत्यक्षांत बायल पात्र नाटकांत आयिल्ली ना. हाच्या वेल्यान आमकां जाणवता ते म्हणल्यार त्या काळाची स्थिती.

गांवची चली सुगंधा व्हडा उमेदीन गांवच्याच नाटकांत वाटो घेवपाक फुडें सरता पूण ताका जाय तो मान-सन्मान गांवच्या चल्या भुरग्यांकडच्यान मेळना. ताचो गैरफायदो घेवप जाता, ताका वायट वागणूक दिवप जाता आदीं. देखीक “किशोरान एक वेंग माल्ली म्हण व्हडलेशें कितें जाल्लें. सुगंधा आसाच तशें” ह्या तरेन जरी स्री पात्र ह्या नाटकांत ना खरें पूण स्रीचे म्हत्व आनी तिका फाव जावपी मान हाचेर उजवाड घालप जाला. जितको मान दादल्याक समाजांत दिवप जाता तितकोच बायलांक लेगीत दिवप हो विचार फुडें आयिल्लो आसा. नाटकांत लिपिल्ली स्री नकळट आमकां स्वताचो हावेस पुराय करपाक सांगता. जाल्यार दुसऱ्या वाटेन स्वताच्या पायार उबे रावन आपली वळख घडोवपाक प्रेरीत करता.

5.4.2 नंदूले मनीसपण पारखूपी नंदिनी

सगळ्यां नात्या मदीं घोव-बायलेचें नातें हें मोलादीक नातें आसता. आपलो संवसार फुलोवपा खातीर ती खूब सपनां रंगयता, एका-मेकाच्या सांगातान फुडें सरतात आदीं. ह्याच वरी दोन नाती जूळटना सोयरीगतिच्या वेळार उप्रासिल्ल्या प्रस्नांतल्यान वा घडणूकेंतल्यान जे विचार सहज तायेन चलयेक येता ताचे चित्रण 'जमलें रे जमलें' ह्या नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा. नंदिनी म्हणटा "खरें सांगू तुका, हांवें सपनांत सुद्धां चिंतूक नाशिल्लें हांव एका दोतोरची बायल जातली म्हण"¹⁰ आयज मनशाले जगणे बदला. आपणाक सगळें बरेंच मेळचे अशे आमकां दिसता. दोतोर, शिक्षक सारके व्हड पदाचेर वेवसाय करपी आपलो चलो, घोव आसचो अशें घरच्या मनशाक तशेंच बायलेक दिसता. जे व्यक्ती कमी दर्जाचे काम करता तांकां उणाकपणाचे लेखप जाता.

ह्या नाटकांतल्यान ड्रायवराचो दोतोर जाल्ल्याचो घोळ आनी हातूंतल्यान नंदिनीलो आपलो संवसार करपाची सपनां आमच्या भितर विचारांची कीठ पेटयता. जितली खोशी आपलो जावपाचो घोव दोतोर हे आयकून जाल्ली आसता त्याच उमेदीन ते तोच घोव खरे पणी ड्रायवर हे जाणवतगीर लेगीत मान्य करून घेता. कोणाचोच कसलोच दबाव नासतना स्वताच्या उमेदीन ते एका ड्रायवरा लागीं म्हणजेच नंदूलागीं लग्न जावपाक तयार जाता. ह्या वेळार आमकां जाणवता ते म्हणल्यार आयच्या काळार स्वतंत्र निर्णय घेवपाची स्रीची तांक. ह्या खातीर तिका कोणाचेरूच अवलंबून रावचे पडना. दर्जा पसर मनशाले काळीज म्हत्वाचे आसता हाची जाणीव आमकां ह्या नाटकांतल्यान जाल्या शिवाय रावना.

5.4.3 शांताच्या सांगातान जाल्लो दुःखाचो अंत

'अंता अंता शिरिमंता' ह्या नाटकांतल्यान आपल्या आनी आपल्या संवसारा खातीर एकनिश्टेन वावुरपी घोवाक पावला कणकणी सांगात दिवपी बायलमनशेले चित्रण केल्ले पळोवपाक मेळटा. खूब कमी लोक आमच्या समाजांत आसात जे पयशा

फाटल्यान धांवनासतना मनशाल्या मना फाटल्यान धांवतात. हातूंतली एकली म्हणल्या ह्या नाटकातलें शांता हें पात्र. आपलो घोव पियवून आसून लेगीत सुखान ती संवसार करता. केन्नाच कसलोच खंत ती मनाक लावन घेना. मात आपल्या बापायन केल्ल्या वेवहारांतल्यान तिचे मन दुखील्ले आसता. आपल्या दुयेंसा खातीर एक एक रुपया एकठांय करपी आपल्या घोवाचेर तिचो उपाट मोग आसता. ताच्या ह्या यत्नाकूच लागून ती केन्नाच निराश जायना ना म्हण आपले दुख सहज परगटायना. आपलो घोव स्वताक जाय जावन लेगीत कांय गजाल्यो घेवपाक वचना हाची तिका खंत जाता. पूण ताचो आपल्या वेलो मोग पळोवन ती मना सावन सुखावता. देखीक “टी.व्ही. कितलो तेंप पळयतलो? दोळ्यांक नदर आसा ते मेरेनच मेरे? जाण्टेपणांत दोळ्यांची नदर गेली म्हणटकच टी.व्ही आसलीय सारकी आनी नासलीय सारकी. पूण बायल... ती मात निमण्या खिणा मेरेन हात घट धरून रावतली.”¹¹ घोवाली परिस्थिती कसलीय आसल्यार लेगीत ताच्या सांगात रावन हांसत-खेळत संवसार फुडें व्हरपाची देख आमकां ह्या नाटकातल्यान मेळटा. तशेंच आपल्या बायलेचे म्हत्व संवसारा फुडें व्हरपाक किते आसा हाची जाणीव अंता पात्र हेरांकूय करून दिता.

5.4.4 अबला नारीक फाटी घालपी सबला

आमकां ‘डर ने का नाय’ ह्या नाटकांतल्यान धिटायेन फुडें सरपी बायलेचे चित्रण जाल्ले पळोवपाक मेळटा. संवसारातले सगळेंच दादले धाडशी आसता अशे ना. कांय दादले भित्त्रेय आसतात. आपलो आवाज वयर करपाक वा कोणाकूय प्रस्न करपाक लेगीत भितात. ह्याच वरी सबलालो घोव धिरू आसता. घोवाल्या कसल्याय गजालीक, भित्त्र्या स्वभावाक पळोवन पुराय संवसाराची जापसालदारकी सबला आपल्या भुजार घेता. संवसाराचो गाडो उबारतना तिणे मांत लेगीत आपले पावल फाटी घेतिल्ले आसना. आपलो घोव लेगीत हेर दादल्या भशेन आसचो. आपल्या पसर ताचो आवाज मोठो

आसचो अशे तिका दिसता. त्या खातीर ती जायते उपाय लेगीत करत रावता. पूण केन्नाच ती आशा सोडना. आपल्या घोवाचो गैरफायदोय ती हेरांक घेवपाक दिना.

खासा स्वताचेर जातल्या वायट वागणूकेच्या वेवहारांतल्यान सबला सुटका करपाचो यत्न करीत आसाता. दादलो मनीस सदळ उरल्यार समाजांतले कांय वायट प्रवृत्तीचे लोक ताच्या घरच्यांचो फायदो घेवपाचो यत्न करता. देख घेवची जाल्यार "तुंगेल्या ह्या पॉझिटीव्हकूच आपल्यो निगेटीव्ह वायरी जोडून जायत्या जाणांनी आपले बल्ब पेटयले"¹² धिरूल्या भित्र्या आनी शांत स्वभावाग पळोवन ताचो पात्राव सबलाकडेन नाका तरेन वागता. ताची वागणूक आनी बास सबलाक सदांच सतायता पूण धिरूच्या लक्षांत केन्नाच आपल्या पात्राविशीं वायट चितप येना. घोव आपलो सादो म्हण सबला स्वता ताचेकडेन केन्ना वायट वागली ना. तशेच केन्नाच ताका कांय म्हणले ना. हाच्या वेल्यान आमकां कळून येता ते म्हणल्यार आपल्या घोवाखातीर बायलेन राखिल्लो मान.

ह्या तरेन आपल्या दर्जाच्या आदारान कोण केन्ना दुसऱ्याचो फायदो घेयत हे सांगप कठीन जाला. देखून सबला ह्या पात्राच्या माध्यमातल्यान आमकां जाणवता ते म्हणल्यार आपल्या मुखाल्या परिस्थितीक बायलमनीस भंया विरूध फुडो करपाक बऱ्या तरेन शक्ता. ती स्वता दादलो जावन घर चलयता जाल्यार आपल्या घोवाक लेगीत समाजांत वावुरपाक मजत करता. ह्या तरेन लेखकान आपल्या दर नाटकांतल्यान वेग-वेगळ्या स्त्रीचे चित्रण करून स्त्रीक तांचो हावेस, विचार, संवसराखातीरचो तळमळ कसो आसता हे दाखोवन दिल्लो आसा.

समारोप

नाटकांच्या निमणे कडेन पळयतल्यांक नाटकांतले एकाद्रे पात्र आपूणक कांय? असो प्रस्न पडप स्वभावीक. कारण समाजांतल्या सर्वसामान्य व्यक्तिली अभिव्यक्ती अभिनयाच्या माध्यमातल्यान नाटकांत जाता हे आमच्यानी न्हयकारपाक जावचें ना. दर

एक पात्र सुचक विचार आमकां दिवन वता. हो विचार आमच्या मदल्या शेणिल्ल्या मनीसपणाचो. वेवहाराचो आसा. जेन्ना व्यक्ती चार-चोगां मदीं येता त्या वेळार ताची वळख ताच्या फकत नांवा वेल्यान जायनासतना ताच्या वागणूकेवेल्यान लेगीत घडून येता. ह्या वेळार आपल्या कार्याची जाण कोणाक आसना. मात थोडी तरी माणूसकी स्वताच्या भितर दवरप हे म्हत्वाचे थारता.

संदर्भ

1. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी फोंडें गोंय, 2007, पा. 78.
2. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 78.
3. पवार, राजय. *टेशन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन: बोरी, फोंडें, 2013, पा. 20.
4. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 20.
5. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 54.
6. पवार, राजय. *टेशन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन: बोरी, फोंडें, 2013, पा. 83.
7. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 6.
8. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 82.
9. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. 18.

10. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 75.
11. प वार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 6.
12. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 38-39.

प्रकरण - 6

राजय पवार हांचे नाट्य लेखनतंत्र

राजय पवार हांणी आपल्या नाटकांतल्यान वेग-वेगळें समाजीक विशय आमच्या मुखार मांडल्यात. फकत विशयूच न्हय तर, एक नाटक तयार जावपाक ज्यो म्हत्वाच्यो अश्यो गजाली आसतात त्यो म्हणल्यार नाटकाचे नेपथ्य, वातावरण, विनोदी शैली आदींचो वापर कसो केला हांचेर उजवाड घालप भोव गरजेचो. देखून सव्या प्रकरणांत राजय पवारांच्या नाट्य लेखनतंत्राचो अभ्यास जातलो. हातूंतल्यान तांणी आपल्या नाटकांतल्यान कसले प्रयोग केल्यात हाचेरूय उजवाड घालप जातलो. मुखेलपणान राजय पवारांच्या नाटकांची भासशैली जाणून घेवप जातली. एक विनोदी नाटककार तशेंच लेखक म्हण तांची वळख कोंकणी साहित्याच्या मळार जाल्ली आसा. देखून तांच्यानी रचिल्ल्या विनोदाचोय खोलायेन अभ्यास करप जातलो.

6.1 विशयाचें प्रस्तुतीकरण

नाटक हे समाजांत चलतल्या चालू विशयाचेर आदारीत आसता. ज्यो गजाली आमच्या भोंवतणी दिसान-दीस घडटा ताचें चित्रण अभिनयाच्या माध्यमांतल्यान माचेर सादरकरण जाता. राजय पवारांचे दर एक नाटक वेग-वेगळें समाजीक विशय नवें विचार घेवन आयिल्ले पळोवपाक मेळटा. नाटकाच्या शेवटाक एक सुचक अशी देख आमकां मेळ्ळ्या शिवाय रावना. आपल्या मुळाक घट्ट धरून स्वताचो विकास कसो करू येता ही नदर आमकां राजय पवारांच्या नाटकांतल्यान मेळटा. तांची सवूय नाटकां आमच्या मदीं विचारांची किट पेटयता त्याच वांगडा समाज प्रबोधन लेगीत मोट्या प्रमाणांत करता.

6.1.1 वास्तवतायेचें चित्रण

काळा प्रमाण आमच्या भोंवतणच्यो गजाली, वेवहार बदलत वता. गरजे प्रमाण कांय बदल म्हत्वाचेय आसता. आयज लेगीत समाजांत बायलांक फावं तो मान सोपे पणी मेळना. जरी आमी स्वता कितलीय शिक्षीत वा आधुनीक विचारांची जरी म्हणटा जायत पूण खंय तरी स्त्रीक समानताय मेळपाच्या विचाराचेर मन फाटी फुडें जाल्या शिवाय रावना. वास्तवतायेचें चित्रण म्हणटा तेन्ना लेखकान 'नाटक एका नाटकाचें' ह्या नाटकांतल्यान 1998 काळाचे वा ताच्या आदल्या काळाचे चित्रण केल्ले आसा. जंय स्वतंत्रपणान बायलमनीस रातच्या वेळार भायर सरनाशिल्ली. देखीक "ही परिस्थिती बदलतली जाल्यार स्त्री-पात्राकडेन पळोवपाचो आमचो चुकीचो दृश्टीकोन पयलीं बदलूंक जाय" कारण आतांच्या सारकी मेकळीक स्त्रीक त्या वेळार नाशिल्ली. आयज चली स्वतंत्रपणान घरांतल्यान, आपल्या गांवांतल्यान वा देशांतल्यान भायर वचून आपलो फुडार घडोवपाक शक्ता. देखून पयलीच्या काळार दादलेच चलयांची भुमिका स्वता करताले वा चली नासतना नाटकाची निर्मणी करताली. जशे 'नाटक एका नाटकाचें' ह्या पुराय नाटकांत चलयेचो उल्लेख जाता पूण एकूय चली प्रत्यक्षांत नाटकांत अभिनय करना.

समाजातल्या गंभीर विशयाचेर भाश्य करपी नाटक म्हणल्यार 'टेन्शन फ्री'. विनोदी शैलीतल्यान लेखकान आमच्यातल्या निहदील्ल्या मनशाक जागयला. कोयर पुजांवपी लोकाकडेन वा लेखकान स्वता जांकां समाज सेवक म्हणला तांच्याकडेन आमची वागणूक सदच्या जिवांत कशी आसता हाचेर उजवाड घाल्लो आसा. तांचे रहणिमान, खावप-पिवप सादे. इतकेच न्हय तर दुसऱ्या दिसाच्या वेवहाराची नाशिल्ली जाणीव अशे तांचे जगणे. मात आमी आमचो चुकिचो दोश तांच्या माथ्यार घालपाची एकूय संद सोडिनात. नाटकातलो सोमू पात्र आपूण आपल्या भावाकडल्यान फटवल्या कारणाक लागून सदांच नाटकांतल्या समाज सेवाकांक गाळ्यो मारता, घांटी म्हण

हिंगसायता. तो म्हणटा "आरे, ह्या मेल्ल्या घांट्यांनी आमची सगळी वाट लावन उडयल्या. आमगेल्यो नोकऱ्यो हांकां... आमगेल्यो जमनी हांकां..."² गोंयकारांची मानसिक्ताय हांगा लेखकान दाखोवपाचो यत्न केला. आमचो कोयर काडपाक ते लोक आमकां जाय. पूण तांचे मातशे बरे जाल्ले आमच्यानी पळोवपाक जायना हाची ही एक देख. आयज लेगीत भायल्या लोकानी गोंय इबाडला म्हण आमी बोवाळ मारतात. पूण बारिकसाणेन चितल्यार जेन्ना आमी भायल्याक स्वताचो फायदो घेवपाक दिवची ना जाल्यार ती पूण आमचो इबाड कशी करपाक शक्ता.

जाल्यार 'जमलें रे जमलें' आनी 'अंता अंता शिरिमंता' नाटकांतल्यान मध्यमवर्गीय कुटूंबाचे चित्रण केल्ले आसा. प्यिवन तशेच ड्रायवर, किंलीनडर आपली जीण कशे जगतात हाचेर उजवाड घाल्लो आसा. जे लोक सादे काम करतात तांकां उणे लेखप हो आमचो स्वभाव. ह्या वांगडा तांच्या कडेन नातें जुळोवपाक लेगीत मन फाटी-फुडें जाता. 'आमचो हात जगन्नाथ' ह्या नाटकांतल्यान शिक्षीत तरणाट्यांचे विचार आमच्या मुखार मांडल्यात. शिकिल्ल्या तरणाट्यांक दिसता आपणाक आपल्या शिक्षणा प्रमाण नोकरी मेळची. बऱ्या नोकरेच्या सोदाक रावून वर्साची वर्सा घालयतात पूण एकादी सादी नोकरी करपाक ते फुडें सरना. तांकां दिसता ग्रेज्यूट जावन साद्या पगाराची नोकरी करप म्हणल्यार मुर्खाची गजाल. इतकेच न्हय तर स्वताच्या पालकांक तांकां तांच्या घरवेवसायांत लेगीत हात बोट लावप म्हणल्यार स्वताची किम्मत घालोवप. हेच तर आयच्या काळाचे सत्य. तर ह्या तरेन लेखकान दर एका नाटकांतल्यान वास्तविक जीणेचे चित्रण केल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा.

6.1.2 समान सुत्रां

नाटककार राजय पवारानी जरी विशयाच्या नदरेन दर नाटकांतल्यान वेगळीपणा दाखयल्यात खरी, पूण हातूंतल्यान लेगीत आमकां कांय साम्यताय पळोवपाक गावतात. जंय दर नाटकांतल्यान एका सारके मनशाले उमाळें, विचार व्यक्त केल्ले आसा. मात वेग-

वेगळ्या आशय विशयाच्या माध्यमातल्यान ते फुडें येता. तांणी 'अंता अंता शिरिमंता' आनी 'डरने का नाय' ह्या नाटकांतल्यान आवयची खंत उक्तायला. तशेच भुरगे नाशिल्ल्या जोडप्याची भावना कितें आसता हे दाखोवपाचो यत्न केला. जरी भुरगी नासली जाल्यार लेगीत जीण आसा त्या सुखान जगपाचो यत्न ही तांच्या नाटकांतली पात्रां करतात.

अंतान आनी शांतान तर वामन नांवाच्या एका चल्याक जाका ताच्या आवय-बापायन सोडून दिल्लो आसता ताका आपलो चलो मानलो. स्वताच्या भुरग्या सारको ल्हानाचो व्हड केलो, शिक्षण दिले आनी माया लेगीत. सकारात्मकतायेन एकादी गजाल कशी आपणावची ती लेखक आमकां ह्या घडणूकेतल्यान शिकयता. जंय वामन म्हणटा "अन्न, आसरो मेळ्ळो आनी ताचे परस चड म्हळ्यार आवय-बापाय समान तुमचो मोग मेळ्ळो." जरी स्वताचे भुरगे नासले जरी जायत पूण आवय बापूय नाशिल्ल्या भुरग्याक आपणावपाची संकल्पना ह्या नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा.

तांणी 'जमलें रे जमलें', 'अंता अंता शिरिमंता', 'टेशान फ्री' ह्या नाटकांतल्यान केनसर, ब्रेनटूमर सारक्या दुयेसाकडेन फुडो करपी मनशाली जीण चितारल्या. हे खूब खर दुयेस. पूण जेन्ना सर्व सामान्य मनीस ह्या दुयेसांतल्यान आपली जीण सारता तेद्या वेळार ताचो स्वताकडलो, हेराकडलो वेवहार कसो आसता वा तो मनीस आपली पुयार जीण कशी जगता हे आमकां सुंदर तरेन राजय पवार हांणी दाखयल्ले आसा. 'अंता अंता शिरिमंता' नाटकांतले स्त्री पात्र शांताक ब्रेनटूमर जाल्लो आसता. केन्ना स्वता वांगडा कितें जायत हाची खात्री लेगीत तिका नासता. पूण घोवाच्या सांगातान सुखान ती सगळे विसरायेर घालता. स्वता मुखार आशिल्ल्या वायट परिस्थितीक लेगीत हिमतीन फुडो करपाची ही देख.

6.2 नाटकांतलो विनोद

राजय पवार हे एक विनोदी साहित्यकार म्हण तांची वळख आसा. विनोदी शैलीच्या आदारान ते गंभीर विशय वाचकां मुखार मांडटात. आपल्या लिखणेतल्यान ते बऱ्या तेरन गंभीर विशय समाजा मेरेन पावोपाचो यत्न करता. नाटक पळयतल्यांक ते हांसय-हांसय ताच्या वायट वागणूकेचेर नकळट बंडी मारता. मात हे करतना विनोदी शैलीचो आदार ते घेतात. मनशाक हांसोवप खूब कठीन. मात जेन्ना राजय पवारांच्या नाटकांचो उल्लेख जाता तेद्या वेळार तांच्या नाटकांतलो विनोद पळोवपाक एक वेगळीच मंज्या येता. मुखेलपणान परिहास, उपहास, उपरोध आनी कोटी ह्या चार विनोदी प्रकारांचो तांच्या नाटकाच्या आदारान अभ्यास करप जातलो.

6.2.1 परिहास

आयच्या जिणेत हांसप लेगीत खूब मोलादीक जाला. सगळ्यांचीच जीण धांवती, मर्यादेची जाल्या. ह्या गजालींक लक्षांत दवरून पळयत जाल्यार राजय पवारांच्या नाटकांतल्यान कांय अशे विनोद पळोवपाक मेळटा जंय व्यक्तीक मन-मोकळे करून हांसपाक लायल्या शिवाय रावना. हो विनोदी प्रकार लेगीत तेच सांगता. फकत निवळ हांसप ह्या प्रकारातल्यान घडून येता. 'जमलें रे जमलें' ह्या नाटकांतली एक देख दिवची जाल्यार ल्हानपणांत गुरूजीन विचारिल्ल्या प्रस्नाचो पाखल्यान आपल्या मनातले खरे खरे सांगिल्लो प्रसंग. पूण ताची जाप आयकून गुरूजीन पाखल्याचेर एक फुलयले तेन्नाचो प्रसंग जेन्ना पाखलो हेरांक सांगता तेन्ना नकळट हांसपाक आयल्या शिवाय रावना. तो प्रसंग म्हणल्यार पाखलो म्हणटा "हांव पांचवेक आसतना गुरूजीन म्हाका विचारिल्लें, "पाखल्या तू कोण होणार?" तेन्ना हांवें नेटान सांगिल्लें, "गुरूजी, मी प्रायवेट बशीचा ड्रायवर वा किल्लीडर होणार"

ह्याच वरी 'डरने का नाय' ह्या नाटकांत लेगीत कांय देखी पळोवपाक मेळटा. एक देख दिवची जाल्यार धिरू आपणाक बळजबरी गब्बर केल्ल्यान स्वताचीच फकाणा

मारता. आपूण कसल्या स्वभावाचो आनी आपली बायल आनी इश्ट आपणाक कोण करपाक सोदतात ह्या विचारानूच तो आपली फकाणा मारपाक लागता. ह्या प्रसंगातल्यान हास्यमय वातावरण निर्माण जाता ते म्हणल्यार. धिरू म्हणटा “तूं म्हणटा... हांव गब्बर... पूण हांव हरशीं रब्बर... केणेंय कितलेंय ओडपाचें... आनी वोत लागल्यार पसून कडपाचें”⁵ म्हणजे कोणेय कितलोय आपणाक बदलपाचो यत्न केलो जाल्यार लेगीत आपलो मुळांचो साद्यापणाचो स्वभाव बदलचो ना हाची खात्री धिरूक आसता हे आमकां पळोवपाक मेळटा.

मराठी आनी कोंकणी भाशेचो एका वांगडा उलोपांत वापर करून विनोद निर्माण करपाचो यत्न जाल्लो आमकां ‘नाटक एका नाटकाचें’ हातूंतल्यान पळोवपाक मेळटा. ह्या नाटकांतल्या प्रसंगा प्रमाण गांवांत एक इतिहासीक नाटक जावपाचे आसता. देखून किशोराक शिवाजी महाराजाची भुमीका दिता. पूण ताका मराठी उलोवपाक सारकी जमना. हे पळोवन हेर वांगडी किशोर शाळेंत आसतना मराठी विशयांत नापास जातालो म्हण डायरेक्टराक सांगतात. तेन्ना किशोर म्हणटा “(शिवाजीच्या आवेशांत) आमी चार खेप जावूं - नाहीतर पांच खेप फेल जावूं... तुमी आमकां विचारणारे कोण?”⁶ ह्या तरेन दोन भासांचे एका वांगडा केल्लो प्रयोग आनी उलट तोंड घेवन उलोवपाच्या प्रसंगातल्यान सहज हांसपाक आयल्या शिवाय रावना.

ह्याच वरी ‘अंता अंता शिरिमंता’ ह्या नाटकाची एक देख घेवची जाल्यार अंता भायल्यान खबरापत्र घेवन आपल्या घरांत भितर सरता. तो खूब उमेदीन आसता आनी आपल्या बायलेक म्हणल्यार शांताक सरप्रायज दिवपाक तो सोदता. पूण शांतान आपल्या तोंडार मेकप केल्लो आसता. हो मेकप म्हणल्यार फेशल. देखून ते वेगळेच दिसता. जेन्ना अंता घडला ती गजाल शांताक सांगपाक उमेदीन भितर सरता तेन्ना तो सगळोच आबूज जाता आनी शांताक म्हणटा “ओ... सौरी आं... हांव म्हजेंच घर समजून

भितर सरलो.(वचपाक परतता)'' जेन्ना हो प्रसंग वाचप जाता तेन्ना सहज हांसूक आयल्या शिवाय रावना.

6.2.2 उपहास

ह्या प्रकाराचो उपेग मुखेलपणान दोन गजाली सांगच्या खातीर जाता. हातूंतल्यान बरे गूण तशेच वायट गुणांचेर उजवाड घालप म्हत्वाचे थारता. ह्या दोन तरानी त्रोसा मारून विनोद निर्माण करप जाता, नाटक 'जमलें रे जमलें' हाच्या माध्यमातल्यान मनशालो देडशाणेपणाच्या स्वभावाचेर भर घाल्लो आसा. व्यक्ती सदांच नाका जाल्यो गजाली करपाक फुडें सरता आनी कितें भलतेच आपल्या आंगांर ओडून घेतात. तशेच एकाद्याक नाका थंय आपली तकली चड वापरपाची सवय आसता. जसो ह्या नाटकांतलो दामू स्वताची लज राखच्या खातीर नंदूक बसीच्या ड्रायवरा बदला दोतोर जावपाक लायता. देखून नंदूक म्हणटा "ब्रेन इन द नी"... अमेरिकन पुस्तक... हातूंत तो सांगता, की प्रत्येक मनशाच्या धोपरांत एक ल्हानसो मेंदू आसता... पूण तो चलना. आमी जर ताचें ऑपरेशन करून, तो मेंदू काडून तकलेंतल्या मेंदवाक जोडलो जाल्यार मनीस, आतां आसा ताचेपरस तीन पटिन चड हुशार जावंक पावतलो."'' म्हणजे दिसान-दीस मनीस आपली बुद्धीचो नाका जाल्लो वापर करत चल्ला. जाता तितको बरो विचार करच्या परस दुसऱ्याचे वायट वा नाका ताचेर आपली तकली वापरपाक तो फाटी रावना.

अशीक आनीक एक देख आमकां 'नाटक एका नाटकाचें' ह्या नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा. ह्या नाटकांत इतिहासीक नाटकाचो भेस चडयिल्लो आसा. देखून मराठी भाशेचोय उपयोग हातूंत जाल्लो पळोवपाक मेळटा. एका गांवांत शिवाजी महाराजाचे नाटक सादर जावपाचे आसता. तेन्ना जो शिवाजी महाराजाची भुमीका करपी किशोर आसता तो शाळेंत आसतना मराठी विशयांत नापास जातालो म्हण हेर वांगडी उलोवपाक लागतात. तेच्या वेळार किशोर म्हणटा "(शिवाजीच्या आवेशांत) मी फेल जालो होतो हे खरे आहे. पण त्याच कारण तुम्हाला माहीत नाही. आमच्या मास्तरांनाच

मराठी उलावायला कळत नव्हती - मागीर, आपल्याला लज जावू नये म्हणून आम्हाला फेल केले - त्या आवट्यांनी⁹ हे पुराय वाक्य वाचल्याउपरांत हांसूक आयल्या शिवाय रावना, हाचे आनी एक कारण म्हणल्यार मराठी आनी कोंकणी भाशेचो एका वांगडा उलोवपांत वापर केल्लो आसा. ह्याच वरी आमकां जाणवता ते म्हणल्यार मराठी भास स्वता कळना आसून लेगीत आदल्या काळार गोंयच्या शाळानी मराठी भास शिकोवप जाताली. तशेच गुरूजीक स्वता मराठी सारकी कळणाली देखून आपणाक लज जावची न्हय म्हण विद्यार्थ्यांक नापास करपाची ताची वृत्ती ह्या प्रसंगांतल्यान दिसून आयल्या.

आपल्या दर नाटकांतल्यान मनीसपणाची देख आमकां राजय पवारानी दिल्ली आसा. ह्याच वरी 'टेन्शन फ्री' ह्या नाटकांतल्या एका प्रसंगांतल्यान समाजांतल्या मनशा-मनशा मदल्या वागणूकीचेर, विचारांचेर लेखकान उजवाड घाल्लो आसा. लोखण-पत्रे पुजांवपी लोकांचे चित्रण ह्या नाटकांतल्यान करून त्या लोकांचे समाजांतल्या हेर लोका परस जिवीत कशे वेगळे हाचे विशीं आमकां पळोवपाक मेळटा. दादा आनी ताची वांगडची मेळून एका सुण्याची जतनाय घेतना सुंदर पळयता आनी तो तांची तोखणाय करता. सुंदरान केल्ल्या तोखणायीची जाप दादा दितना म्हणटा "तिंवूय आमचे भशेनूच अनाथ... तुमचे भाशेंत - रस्ताद, तुमी पोशिल्लीं सुणीं आमचेर गरज नासतना भोंकतात, पूण हीं सुणीं मात आमकां आपलेंपण दाखयतात."¹⁰ दादाच्या ह्या संवादातल्यान आमकां जाणवता ते म्हणल्यार जे लोक लोखण-पत्रे पुंजायता तांकां समाजांत फाव तो मान-सन्मान मेळना. ह्या प्रसंगांतल्यान दादान समाजांतल्या हेर लोकांच्या वागणूकीचेर उजवाड घालून शेणिल्ल्या मनीसपणाचेर भर घाल्या.

6.2.3 उपरोध

विनोदाचो हो प्रकार म्हणल्यार मुद्दाम जावन थोमणो मारच्या पासत वापरांत हाडप जाता. जंय अन्याय, अत्याचार जाता ताचो विरोध करच्या हेतून ह्या प्रकाराचो साहित्यांतल्यान भर घालप जाता. मुखेलपणान आमकां 'टेन्शन फ्री' ह्या नाटकांत उपरोध

विनोदी प्रकाराचो वापर जाल्लो चड प्रमाणांत पळोवपाक मेळटा. आमच्या भोंवतणचो कोयर पुंजावपी, गटार निवळ करपी हेर हळशीकसाण काडपी लोकांचे ह्या नाटकांत चित्रण केल्ले आसा. समाजांतल्या ह्या घटकांचेर खूब अन्याय जाल्लो आसा. मोन्यानी सोशीत आयिल्ल्या अन्याय आनी अत्याचारांक कली हे पात्र वाच्या फोडटा. ते म्हणटा “बशींत आमी बसतात त्या सिटार कोण बसनात, हॉटेलांत आमकां कोनशाच्या टेबलार व्हरून बसयतात... आरे आमी म्हूण कितें फुकट खायनात, पूण तांकां आमच्या आंगाचो वास येता. मात वानसा चाळवतात तेन्ना मात वास येना?”¹¹ ज्या लोकांक तांच्या रहणिमानाक लागून, तांच्या कामाक लागून उणे लेखप जाता ताच्यांच कडेन स्वताची इत्सा भागोवपाक तांचो फायदो घेवप जाता. आपल्या मनांतले दुख उगतावन कलीन मनशाल्या वायट करणेचेर बंडी मारल्या.

ह्याच नाटकाची आनी एक देख सोमू ह्या पात्राच्या माध्यमांतल्यान पळोवपाक मेळटा. खरेपणी आपल्या बापोलया कडल्यान तो फटवल्लो आसता. मात ताका दिसता गोंया भायल्या लोकानी सगळे गोंय पिड्यार केला वा आपली जमीन लेगीत तांणीच खाल्या. देखून सोमू दादा, पेपलो, कली, एक्को, मंजू हांकां घाटी म्हण हिणसावपाची एकूय संद सोडिना. तो तांकां फकत घाटी-घाटी म्हण उल्लेखता. सोमू म्हणटा “घाटी हे कितें... घाटीच तुमी. आमच्या गांवांत येवन सगळी घाण करून उडयल्या तुमी. पेपोर – पत्रे – लोखंड करीत येता आनी सामान चोरून व्हरता. चोर खंयचे...”¹² सोमू नाटकांतल्या त्या समाज सेवकांचे मन मुदाम जावन दुखोवपाचो यत्न करता. आपूण फटवल्यांची कारणां तांच्या माथ्यार घालता. खरे म्हणल्यार हांच्यानी सोमूक केन्नाच कसलेच त्रास दिल्ले आसना. मात सोमू पावला कणकणी दादाक आनी ताच्या वांगडच्यांक हिणसायतना पळोवपाक मेळटा.

6.2.4 कोटी

राजय पवार हांच्या नाटकांतल्यान कोटी हो विनोदी प्रकार चड प्रमाणांत आस्पाविल्लो पळोवपाक मेळटा. एका शब्दाचो वेग-वेगळो अर्थ काडप, तशेच उतरानी बदल घडोवप हे ह्या विनोदी प्रकारांत येता. भौआयामी कोटीची एक देख दिवची जाल्यार 'आमचे हात जगन्नाथ' ह्या नाटकांत मधू एक पात्र आसा. जेन्ना ह्या मधूक ताच्या गांवच्यान नोकरी सोदपाखातीर दिनू मेळपाक येता तेद्या वेळार तो आपणे हांगा भाट घेतला म्हण फट सांगता. आनी जेन्ना मधू वांगडा रावपी रंगा ताच्या ह्या फटीचेर दिनू हुजीर उदक घालता तेन्ना तो आपल्याक उद्देशून रंगाक म्हणटा "जालें समाधान | खाले मरे मधूक?"¹³ जाल्यार मधूच्या ह्या संवादातल्यान रंगा जाप दितना म्हणटा "ना रे देव्वाच्यान ना.... मधू सोडल्यार तीन म्हयने जाले..."¹⁴ तर रंगाक दिसता आपलो इश्ट मधू खावपाच्या मधूक उद्देशून आपल्या कडेन उलयता. पूण आपली लज काडली मरे अशें मधूक म्हणपाचे आसता, ह्या वरी 'डरने का नाय' ह्या नाटकाची एक देख घेवची जाल्यार सबलान धिरूक आपल्या खातीर एक माळपाची फांती हाड म्हणिल्ली आसता. पूण साद्या भोळ्या धिरून फुलांची फांती सोडून खावपाची फांती बिस्कीट हाडिल्ली आसता. देखून सबला म्हणटा "ताका हाड म्हणिल्ली फांती... हाडली ताणे... एक कील... फांती बिस्कीट |"¹⁵

आनीक एक कोटी विनोदाचो प्रकार म्हणल्यार उतरान बदल. ही कोटी आमकां 'डरने का नाय', 'अंता अंता शिरिमंता', 'नाटक एका नाटकाचें' ह्या नाटकांनी पळोवपाक मेळटा. काव्यात्मक शैलीच्या रुपान हो प्रकार फुडें येतना दिसता. एका उतराचे दुसरें वेगळेच उतर तयार जावप जाता. देखीक "म्हजें नांव सबला खरें, पूण म्हजे म्हाकाच हांव अबला दिसपाक लागलां."¹⁶ हांगा सबला उतराच्या बदला अबला ह्या उतराचो उल्लेख जाला. जाल्यार 'अंता अंता शिरिमंता' ह्या नाटकांत अंता म्हणटा "आरे देवा...वालापापडेची शेंपडी वांकडी ती वांकडी. हाका उलोवंक सांगलें मोगाचें, हो

उलवता रोंगाचें' मोंगाचें उतरा बदलून रोंगाचें उतर वापरून विनोद निर्माण करपा हांगा जाता.

तशेंच 'नाटक एका नाटकाचें' हातूंतली एक देख घेवची जाल्यार देसाय ह्या पात्राक सारके आयकूंक येना आसता. देखून एका उतराच्या बदला तो भलतेच आयकता. गांवकार सगळ्यांक सांगता की गांवांत जातल्या नाटका खातीर पार्ट वाटपाचे आसा आनी येसाय लेगीत जवपाची आसा. हाचेर देसाय म्हणटा "आनी हो कितें हांव आयलां तो". हाचेर शाबू देसायाक समजावन सांगता "भेड्ड्या... ताणे, देसाय येवपाचो आसा म्हणूना. (मोट्यान) येसाय जावपाची आसा म्हळ्या" ह्या प्रसंगातल्यान देसायाक येसाय ह्या उतराच्या बदलाक देसाय उतर आसकूपाक येतना पळोवपाक मेळटा. ह्या तरेन कोटी विनोदी प्रकारांत दोन उप-प्रकाराच्यो कांय देखी नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा.

6.3 वातावरण निर्मीती

मुखार जातलो अभिनय वातावरणातल्यान दिसून येता. तशेंच ज्या पद्धतीन लेखकान वातावरणाचे वर्णन केला ते सारके उरप गरजेचे. ना जाल्यार कलाकारांच्या अभिनयाक आनी विशया मदीं समतोल बसना. देखीक इतिहासीक घडणूक आसल्यार त्या सारके वातावरण तयार करप जाता. हे वातावरण भेसाच्या, भाशेच्या आनी मुखेलपणान नेपथ्याच्या माध्यमातल्यान फुलून येता. जशे 'अंता अंता शिरिमंता' ह्या नाटकांत आमकां पळोवपाक मेळटा ते म्हणल्यार धिरूक धिंटाय हाडच्या पासत सबला आनी DNA गब्वराची भुमिका ताका शिकयतात. ह्या वेळार ती धिरूक पुरायपणी गब्वराची भास, भेस चडयतात. हाचे कारण म्हणल्यार धिरूक आपूण गब्वरूच असो निदान थोड्या वेळा खातीर तरी दिसचे आनी ह्या मजगती धिंटाय ताच्या आंगांत येवची म्हण. देख पळोवची जाल्यार "धिरून आंगार गब्वरालो ड्रेस चडयला... सबला आनी DNA ताका नाच-गाण्यांतल्यान धीट जावपाचें म्हत्व पटोवन दिवपाचो यत्न करतात."²⁰

ह्या तरेन धिरूक धिटाय येवच्या पासत गब्बराच्या भुमिकेचो आदार घेवन वातावरणाची निर्माती केल्ली आसा. आनी त्या प्रमाण अंक दुसऱ्याची सुरवात जाल्या.

तशेच 'जमलें रे जमलें' नाटकाच्या दुसऱ्या अंकाच्या पयल्या प्रवेशांत घराचे हॉस्पिटल केला अशें नेपथ्य दाखयला. ह्या वांगडा त्या प्रवेशाचे वातावरण म्हणल्यार "नंदू-दोतोर जाला, संतोष जाला कंपाउंडर, पाखलो प्यून, बाकीचे हेवटेन तेवटेन सामान लायतात..."²¹ जेन्ना नंदूक फटीचो दोतोर जावचो पडटा तेन्ना दामूक लागून तो ड्रायवराचो दोतोर जाता. देखून ताच्या घरांत जे बसीचे वातावरण आशिल्ले ते बदलून हॉस्पिटलाचे वातावरण तयार करप जाता. ज्या पद्धतीन वातावरण दाखला त्याच पद्धतीन माचेवेल्या नेपथ्याची आनी कलाकाराचो भेस बदलून समानताय हाडप जाल्या. जाल्यार 'टेन्शन फ्री' नाटकांत डॉक्युमेंटरी शुटींगाचे वातावरण तयार केल्ले आसा. हातूंतल्यान शुटींगाच्या वेळार कितें घडटा, कसल्यो वस्तू शुटींगाक लागता हाचे वर्णन जाल्ले आसा. देखीक "एकलो हॅल्पर येवन स्पॉट लायट अडजस्ट करता... तो आपलीं कामां मोन्यानीच करता. स्पॉट लायट अडजस्ट करतना तो जे सुवातेर शुटींग जातली ते सुवातेर वचून उबो रावन पळयता...."²² फुडलो देखाव म्हणल्यार खोपींत रावपी लोकांची सुंदर मुलाखत घेवपा खातीर आयिल्लो आसता. देखून तांची मुलाखत डॉक्युमेंटरीच्या रुपान हाडच्या पासत शुटींगाची तयारी चलता अशें वातावरण तयार केल्ले आसा. हाच्या प्रमाण मुखार दादा, एक्को, पेपलो, कली, मंजू हांची मुलाखत घेवप जाता.

नेपथ्य रचना

नाटकाची सोबाय माचेर मांडील्ल्या नेपथ्याच्या आदारान फुलून येता. ज्या विशयाचेर नाटक आसता ताका सोब सारके नेपथ्य आसप भोव गरजेचे. ह्याच वरी नाटककार राजय पवार हांणी लेगीत आपल्या दर नाटकाच्या विशयाप्रमाण नेपथ्याची आनी वातावरणाची रचणूक केल्ली आसा. मुखेलपणान 'डरने का नाय', 'जमलें रे जमलें' आनी 'टेन्शन फ्री' ह्या नाटकांचे नेपथ्य खूब सुंदर तरेन चितारिल्ले आसा.

नाटकाचो विशय आनी नेपथ्य एका-मेकाक सांगात दितना पळोवपाक मेळटा. 'डरने का नाय' ह्या नाटकांतल्या घराचो देखाव म्हणल्यार "माचेर दिसता तें धिरूल्या घराचें हॉल, हॉलांतले मुखाल्ले वणटीर धाल आनी तलवारीचो एक बॉल-पीस लायिल्लो आसता. पूण धिरून मात आपल्या भिवकुन्या सबावाक लागून तातूंतल्यो तलवारी काडून भितर दवरिल्ल्यो आसतात. वणटीर फकत धालूच आसता."²³ तर ह्या तरेन सुरवातेक माचेवेल्या नेपथ्याचो उल्लेख करून पुराय नाटकाची थोडक्यात वळक करप जाल्या.

ह्या वेळार तलवाच्यो नासून फकत धालूच कित्याक काय म्हण प्रस्न पडल्या शिवाय प्रेक्षकांक रावचो ना. कारण संहितेच्या माध्यमातल्यान आमकां प्रसंगाची म्हायती गावता जाल्यार जेन्ना नाटक माचेर प्रत्यक्षांत चलता तेन्ना फकत नेपथ्यूच पळोवपाक मेळटा. मात जेन्ना संहितेच्या आदारान नेपथ्याचो अभ्यास करप जाता तेन्ना एकाद्या गजालीचो उल्लेख कित्याक केला काय वा ताचो वापर खंय जातलो हाचेर उजवाड घालप जाता. कसल्याय गजालीक भिवपी धिरूचे दोळे नाटकाच्या निमण्या कडेन उगते जाता. आनी ज्या धालीच्यो तलवारी भितर काडून दवरिल्ल्यो आसता तातली एक भायर हाडून गर्जनाक जाग्यार हाडपाक तो वापरता. धाल म्हणल्यार स्वताची रंशा करपाची वस्त जाल्यार तलवारीचो वापर फुडल्या मनशाक धिटाय हाडच्या पासत जाता. देखून नाटकाचे नेपथ्य आनी विशय एका-मेकाक जुळून फुडें येता. ह्या नाटकाचे नेपथ्य सुरवेक सावन निमणे मेरेन तशेच उरता.

जाल्यार 'जमलें रे जमलें' ह्या नाटकांत लेखकान अंका प्रमाण नेपथ्य बदलिल्ले आसा. पयल्या अंकांत बसकाराचे घर पळोवपाक मेळटा जाल्यार दुसऱ्या अंकांत घराचे हॉस्पिटल केल्ले आसा. नेपथ्याच्या आदारान हे नाटक चड प्रभावी जाल्ले आसा. पयल्या अंकाचे नेपथ्य म्हणल्यार "माचेर दिसता एका घराचें हॉल आनी कुशीक एक स्टोअर रूम. घरांत व्हडल्यो वस्तू नात. बसपाखातीर तीन स्टुलां, एक बांक, वणटीर नंबर प्लेटी, कॅलेंडरां बी. पळयना फुडें एका आंकवार बस-ड्रायव्हरालें घर म्हणपाचें

समजता.²⁴ हे नाटक पुरापणी बस वेवसाय करपी तरणाट्यांचेर आदारीत आसा. देखून तांच्या रहणिमाण आनी वेवसायाप्रमाण नेपथ्याची रचना जाल्ली आसा. सुरवेक नेपथ्याच्या माध्यमातल्यान विशयाची वळक करून दिवप जाल्ली आसा.

जाल्यार दुसऱ्या अंकाचे नेपथ्य म्हणल्यार “माचेर नंदुल्या घराक हॉस्पिटलाचें रूप आयलां. भायर पेशांटांक बसपाक कदेलीं/बांक आसात. थंयच एक रेजिस्ट्रेशन काऊंटर... वण्टीर पोस्टर्स... स्टोर रूम आशिल्ले कुडींत दोतोरालें कॅबीन... थंयच दोतोर तपासता.”²⁵ तर एकाच नाटकांत दोन तरांचे नेपथ्य दाखोवपाचे कारण म्हणल्यार दोन तरांचे आशय-विशय. नाटकाच्या सुरवेक नंदू हो बस ड्रायवर आपल्या बस वेवसायाजी जीण जगपी दाखयला. जाल्यार दुसऱ्या अंकांत तोच नंदू फटीचो दोतोर जाल्लो आसा. हो दोतोर लेगीत जावपाचे कारण म्हणल्यार ताच्या लम्नाचो विशय. ज्या लग्न जुळोवपी संस्थेंत ताचे नांव नोद केल्ले आसता थंयच्या मालकान ड्रायवराचो चुकून दोतोर म्हण नंदूली वळक खबरापत्रार लम्नाच्या जायरातीखातीर दिल्ली आसता. देखून आपले नांव इबाडचे न्हय हाका लागून दामूनच नंदूक फटीचो दोतोर जावपाक सांगिल्ले आसता. ह्या कारणाक लागून ड्रायवर आनी दोतोर हांच्या जीणे संदर्भान नाटकांत नेपथ्याची रचना जाल्ली पळोवपाक मेळटा.

राजय पवार हांणी आपल्या ‘टेशन फ्री’ ह्या नाटकांतले नेपथ्य हेर नाटका परस वेगळे दाखला. ना म्हण घर ना म्हण उगती सुवात. खास जीणेची व्यथा स्पश्ट करपी हे नेपथ्य. अंक पयलो प्रवेश अंकाचे नेपथ्य ‘सुवात: बसस्टॅंडाच्या भायल्यान आशिल्ल्या बाउंड्री वॉलाच्या भायल्यावटेन रावपी कामगारांची एक सादी खोंप. कुशीक संडासाची सॅप्टीक टँक. बसस्टॅंडार पेटपी स्ट्रीट लॅपाचो उजवाड तांचे खोंपीमेरेन पावता.’²⁶ तर पुराय नाटकांक हेच नेपथ्य आसता. म्हणजे हिच सुवात दाखयल्ली आसा. नाटकाचो विशय हो खूब गंभीर आसा. विशयाक सोब सारके नेपथ्य आसा. हाच्या वेल्यान घरदार नाशिल्ल्या लोकांची जीण कसली आसता हाचे चित्रण आमकां पळोवपाक मेळटा.

फकत जीणूच न्हय तर ते लोक कशे रावतात, कोणाचो तांकां आदार लागता हे लेगीत जाणून घेवप म्हत्वाचे जाता. ह्या तरेन दर नाटकाच्या नेपथ्याचे खाशेलपण दाखोवन वातावरण निर्मीतीचेर उजवाड घालप जाला.

समारोप

ह्या प्रकरणाच्या माध्यमातल्यान राजय पवार हांच्या नाट्य लेखनतंत्राचो अभ्यास करप जालो. विशयाच्या नदरेन, तशेच विनोदाच्या, नाटकाच्या नेपथ्याक धरून लेखक आपल्या लिखणेक कशी सोबाय हाडटा ह्याच वांगडा तांची खाशेलपणा कितें हाचेर उजवाड घालप जाली. तांच्या सबूय नाटकांचो अभ्यास करून म्हाका जे वेगळपण आनी खाशेलेपण जाणवले ताचेर मुखेलपणान ह्या प्रकरणांतल्यान भर घालप जाल्या. पात्रां विशीं सांगचे जाल्यार कांय पात्रांची नांवा तांच्या अभिनयांतल्यान व्यक्त जावपी भावनांचेर आदारीत आसा. पात्रांच्या स्वभावगुणांक सोब सारकी नांवा लेखकान तांका दिवपाचो यत्न केल्लो आसा. ह्याच बरी नाटकाचो माथाळो लेगीत पात्रांक धरून आसा इतकेच न्हय तर समाजांतले बारीकान बारीक विशय हाताळटना तांणी एकाद्या व्यक्तीक कसो अभिव्यक्त केला हे लेगीत नाटकांतल्यान पळोवपाक मेळटा.

संदर्भ

1. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. 7.
2. पवार, राजय. *टेशन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 86.
3. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 7.
4. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 16.
5. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 46.

6. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. 21.
7. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 1.
8. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 71.
9. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. 21.
10. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 51.
11. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 75.
12. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 47.
13. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 14.
14. पवार, राजय. *आमचो हात जगन्नाथ*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007, पा. 14.
15. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008, पा. 22.
16. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008, पा. 28.
17. पवार, राजय. *अंता अंता शिरिमंता*, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006, पा. 24.
18. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. 25.

19. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010, पा. 25.
20. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008, पा. 47.
21. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 48.
22. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 49.
23. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008, पा. 12.
24. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 12.
25. पवार, राजय. *जमलें रे जमलें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009, पा. 48.
26. पवार, राजय. *टेन्शन फ्री*, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013, पा. 19.

प्रकरण -7

निष्कर्ष

समाजशास्त्र ह्या पद्धतीच्या माध्यमातल्यान 'राजय पवरा हांच्या नाटकांचो चिकित्सक अभ्यास' ह्या विशयाचेर प्रबंधिकेचो अभ्यास करप जाला. आपल्या दर नाटकांतल्यान राजय पवार हांणी सुचक विचार वाचकांक तशेंच प्रेक्षकांक दिवपाचो यत्न केला. नाटकांचे विशय, पात्रां, भास तशेंच नेपथ्य आमकां कसली ना कसली नवीं गजाल स्वता भितर आपणावपाक लायल्या शिवाय रावना, एकंदरीत तांच्या स नाटकांचो अभ्यास ह्या प्रबंधिकेच्या मार्फत जाल्लो आसा. ती स नाटका म्हणल्यार 'नाटक एका नाटकारें', 'आमचो हात जगन्नाथ', 'जमलें रे जमलें', 'डरने का नाय', 'अंता अंता शिरिमंता', 'टेशन फ्री', दर एका नाटकांची कांय खाशेलपणां आसात. लेखकान गांवगिऱ्या जिणेवांगडा शहरी वा आधुनीक जणेचे चित्रण आपल्या नाटकांनी केल्ले आसा. हें एक खाशेलपण म्हणल्यार अतिताय जावची ना.

विनोदी शैलिच्या माध्यमांतल्यान राजय पवारान समाजांतल्या गंभीर विशयांचेर उजवाड घातिल्लो आसा. मुखेलपणान विनोदी प्रकारांचो देखीक: परिहास, उपहास, उपरोध, कोटी हांचो अभ्यास नाटकांतल्या कांय देखीच्या माध्यमांतल्यान करप जालो. राजय पवारानी विनोदांतल्यान समाजांतली खरसाण दाखोवपाचो यत्न केल्लो आसा, ह्या वरीं आपल्या विनोदी निबंदांतल्यान ते म्हणल्यार गिरमीट आनी ओली सुकी हातूंतल्यान लेगीत ते आमकां ल्हान-ल्हान गजालींतल्यान विचार करपाक प्रेरीत करता. एकंदरीत तांच्या सवूय नाटकांचो अभ्यास केल्ल्या उपरांत जाणवता ते म्हणल्यार लेखकान आपल्या नाटकांतल्यान शेणिल्ल्या मनीसपणाचेर भर घातला. दिसान-दीस बदलत

गेल्ल्या वेव्हाराचो परिणाम मनशाच्या जीणेचेर जायत वता. तशेंच ल्हान-ल्हान घडणुकांतल्यान मनीसपणाक म्हत्व फावं करून दिवपाचो यत्न नाटकांतल्यान दिसून येता. इतकेच न्हय तर नकळट आपल्या दर नाटकांतल्यान स्त्री पात्रांक लेखकान स्वताची एक वळक तयार करून दिल्ली आसा. तांच्या दर नाटकांची स्त्री आमकां प्रेरणा दिवपी आसा. तशेंच स्वताचो फुडार, हावेस घडोवपाचो मार्ग सोदपाकूय मजत करता.

नाटकांतल्या विनोदाक फकत विनोद म्हण ग्रहीत धरिनासतना त्या विनोदा फाटल्यान लिपिल्ल्या खोलायेचो थांव जण एकल्यान घेवपाची गरज आसा. कारण लेखक राजय पवार हांसय-हांसयत आमकां आमच्या समाजाची खर वळख आपल्या नाटकांतल्यान करून दिता. 'टेन्शन फ्री' नाटकांची पात्रां जेन्ना आपले उमाळें सुंदरा मुखार व्यक्त करतात त्या वेळार मनांत एक पीळ येवन वता. हाचे कारण म्हणल्यार समाजांत वावूरतना स्वताच्या वागणूकेचेर गेल्ले लक्ष नकळत दोळ्या मुखार आयल्या शिवाय रावना. दर एक नाटक सुचक विचार निमणे कडेन दिवन वता. तरणाट्यांक स्वताचो फुडार घडोवपाक नवी दिका दितना जाता तितकी नमळाय आनी म्हऱ्यांत आशिल्ल्या गजालींचो योग्य वापर करपाक प्रेरणा दिता.

नाटकांच्या विशयांक सोब सारकी नाकांच्या पुस्तकांचे मुखपृष्ठ आसा. फकत मुखपृष्ठच न्हय तर नाटकांचो माथाळो आनी पात्रां एका मेकांक जुळून येतना पळोवपाक मेळटा. देखीक 'डरने का नाय' म्हणल्यार भिवपाची गरज ना. ह्या नाटकाच्या विशयाक धरून सबला ही धाडशी बायल ह्या नाटकांत आसा जाल्या तिचो घोव सामको भित्तो स्वभावाचो दाखयला. हांकांच धरून नाटकाचे मुखपृष्ठ माजराक शिवाचे रुप दिला. म्हणजे शांत स्वभावाचो धिरू निमणे कडेन धाडशी जावपाचे प्रतिक जावन आसा.

लेखकान आपल्या नाटकांनी गरजे प्रमाण म्हणींचो वापर केल्लो आसा. ह्यो म्हणी तांणी प्रसंगाक पळोवन पात्रांच्या तोंडांत घाल्ल्यो आसात. तशेंच दर नाटकांत आमकां घोश वाक्यांची संकल्पना दिसून येता. ही घोश वाक्या लेगीत एक पात्र आपल्या

भूमिकेंतल्यान आमच्या मुखार सादर करता आनी एके तरेचे प्रभावी वातावरण निर्माण करता. देख दिवची जाल्यार 'जमलें रे जमलें' नाटकांतलो संतोष हो संतोषी मातेचो भक्त आशिल्ल्यान कितेंय जाल्यार तो रोखडोच म्हणटा "डरने का नाय, जिधर संतोष है... उधर संतोश है - जय संतोषी भों." ह्या तरेन पात्रांक सोब सारके घोश वाक्य लेखकान नाटकांत वापरिल्ले आसा. मात ह्याच नाटकांत अंबानी बाबाचो उल्लेक करून त्या पात्राची भुमिका चड ओडल्या अशें म्हाका दिसता, जरी भविश्य सांगपी बाबा आमच्या समाजांत आसता खरे, पूण ह्या नाटकांत जाल्ल्या बाबाचे चित्रण अडेचे दिसता. जल्म तारीख घेवन ताचेर फॉन लावप ही संकल्पनाच पटना.

नाटकांतली कांय पात्रां सकारात्मक विचार घेवन आमच्या मुखार येता. ह्या वेळार उबगल्ली जीण परतून कशी फुलोवची वा नव्यान सुरवात करपाक प्रोत्साहन दिता. मध्यमवर्गी कुटूंबाचे वर्णन करून संवसारीक जोडप्यांची धांवपळ दाखोवन तांच्या मदल्या एकवठाचेर राजय पवारा हांणी उजवाड घाल्लो आसा. सोशीकसाण घेवन ही पात्रां आमच्या मुखार येता. 'अंता अंता शिरिमंता' ह्या नाटकांतली शांता, 'डरने का नाय' हातूंतलो धिरू, जाल्यार 'टेन्शन फ्री' नाटकांतलो पेपलो, दादा, कली, एक्को ही पात्रां स्वताभितली सोशीकसाण दाखोवन आमकां आमची जीण जगपाक प्रेरणा दिता. आमच्या भोंवतणच्या वास्तवतायेचे चित्रण करून आपणे आपली जीण साकार करतना खंयच्यो गजाली आपणाचो आनी खंयच्यो आपणावच्यो न्हय ही नदर आमकां नाटकांतल्यान सहज मेळटा. मुखेलपणान सांगचे जाल्यार मनशाक मनीस म्हण पळोवपाची नदर आमकां राजय पवारांच्या नाटकांतल्यान मेळटा. ह्याच वांगडा आपली वळख घडयतना आपल्या मुळांक घट्ट धरून रावपाचोय संदेश ते फुडल्या पिळगेक दितात.

आदावळ

कोंकणी

1. गांवकार, भालचंद्र. साहित्य ऐक भासाभास. प्मित्र प्रकाशन, बेतोडें फोंडें- गोंय, 1997.
2. चोपरेकार, डॉ. हनुमंत. मोलावणी. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी - गोंय, 2021.
3. च्यारी, पूर्णानंद. पुंडलीक नायक आनी विजय तेंडुलकर हांच्या वेंचीक नाटकांचो तुलनात्मक अभ्यास, गोवो विश्वविद्यालय ताळगांव गोंय, 2013.
4. नायक, डॉ. जयंती. रेखाकडेन प्रतीभा आसा, शब्दुली, ऐश्वर्या प्रकाशन, मडगांव - गोंय, 2013.
5. नायक, पुंडलीक. रंगपाट, अपुरबाय प्रकाशन, वळवय फोंडें -गोंय, 1992.
6. नायक, सुशांत. संशोधसार, आर. बी. प्रॉडक्शन, मडगांव गोंय, 2017.
7. पर्येकार, प्रकाश. महाबळेश्वर सैल हांच्या कांदबऱ्यांचें समाजशास्त्रीय अध्ययन, गोंय विद्यापीठ, ताळगांव गोंय, 2014
8. पवार, राजय. आमचो हात जगन्नाथ, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2007.
9. पवार, राजय. अंता अंता शिरिमंता, गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, 2006.
10. पवार, डॉ. राजय. आजोळ आल्बम, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी-फोंडें, 2022.
11. पवार, राजय. जमलें रे जमलें, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2009.
12. पवार, राजय रमेश. कोंकणी कवितेंतलें गोंयचें समाज दर्शन, गोवा विश्वविद्यालय, ताळगांव - गोंय, 2011.
13. पवार, राजय. टेन्शन फ्री, सानिका प्रॉडक्शन, बोरी, फोंडें, 2013.

14. पवार, राजय. *डरने का नाय*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2008.
15. पवार, राजय. *नाटक एका नाटकाचें*, सानिका प्रॉडक्शन, कमळा-मळ, बोरी, फोंडें गोंय, 2010.
16. बुडकुल, डॉ. किरण. *समिक्षेकडेन इश्टागत*, प्रभाकर भिडे, पणजी, 1998.
17. वजरिकार, प्रकाश. *कोंकणी कादंबऱ्यांतलें समाज दर्शन*, गोवा विश्वविद्यालय, ताळगांव - गोंय, 2006.
18. वजरीकार, प्रकाश. *प्रस्तावना*, भूंय म्हजी भांगराची, भुमि प्रकाशन, सत्तरी - गोंय, 2021
19. सातोर्डकार, दिपराज. *विद्यार्थीप्रीय शिक्षक, मार्गदर्शक: प्रो. राजय पवार*, भांगरभूंय, इपेपर, 2023.
20. सुलीकार, नामदेव. *प्रस्तावना*, स गुणाची बायल, बिम्ब प्रकाशन, सांत लॉरेन्स आगशी - गोंय, 2017.

मराठी

1. अय्या, डॉ. हेमंत बाळकृष्ण. *डॉ. राजय पवार यांच्या कवितांचा 'आजोळ आल्बम'*, लोकमत, 2023,
2. कांबळे, दौलतराव. *मराठी(एच्छीक)*. संचालक, दूर व मुक्त अधयन संस्था, विद्यानगर -मुंबई, जानेवारी, 2021.
3. खैरनाथ, दिलीप. *समाजशास्त्र परिचय*, डायमंड पब्लिकेशन्स, टिळकरोड पुणे, 2008.
4. गडेंद्रगड, व्ही. मारुलकर, व्ही. एस, *समकालीन भारतीय समाजशास्त्र*, फडके प्रकाशन, दुधाळी कोल्हापूर, 2000.
5. गावडे, विठ्ठल. *नाट्यकर्मी*, सोनाली प्रकाशन, सत्तरी, 2018.

6. जयस्वाल, डॉ. राजय. *वाडमयातील वैचारीकता*, विजय प्रकाशन, आगापूर. 25 जानेवारी 2007.
7. डहाके, वसंत आबाजी. *मराठी नाटक आणि रंगभूमी विसावे शतक*. पॉप्युलर प्रकाशन, देसाई रोड-मुंबई, 2019.
8. द्विवेदी, आर्चना. *नाट्यशास्त्र खण्ड 1*, आर्यन बुक्स इन्टरनेशनल, नई दिल्ली, 2005.
9. नाईक, राजीव. *'ना' नाटकातला*, पद्मगंध प्रकाशन, पुणे, 2012.
10. पावगी, नारायण. *भारतीय नाटकशास्त्र व नाट्यकला आणि पौरस्त्य व पाश्चात्य रंगभूमी*, वरदा बुक्स, पुणे, 1999.
11. फडके, श्री.श. *भारतीय साहित्य विचार*, सोशल रिसर्च इन्स्टिट्यूट, मडगांव -गोंय, 1997.
12. मायी, डॉ. सुनील. *समाजशास्त्राची ओळख*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008.
13. मायी, डॉ. सुनील. *शहरी समाजशास्त्र*, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, ऑगस्ट 2013.
14. लवानिया, डॉ. एम.एम. पडियार, डॉ. श्रीमती गीताली. *सामाजिक नियंत्रण एवं सामाजिक परिवर्तन*, रिसर्च पब्लिकेशन्स, जयपुर, 2010.
15. सोनटक्के, डॉ. माधव. *नाट्यालोचना*, विकास प्रकाशन, कानपुर, 2008.

हिन्दी

1. अग्रवाल, संपा अर्चना. *नाट्य के अक्षरबीज*, वाणी प्रकाशन, पटना, 2013.
2. आनन्द, संपा महेश, अंकुर, संपा देवेन्द्र. *रंगमंच के सिद्धान्त*, राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली, 2008.
3. कांबळे, निवृत्ती दत्तू. *मराठी एकांकिकेचा रुपबंध आणी आशय: एक चिकित्सात्मक अभ्यास*, गोवा विद्यापीठ, तिसवाडी -गोवा, 2017.
4. गुरव, रमिता प्रसाद. *समकालीन हिंदी रंगमंच का अनुशीलन*, गोवा विश्वविद्यालय, तालेगॉव-गोवा, 2001-2002.

5. अग्रवाल, संपा अर्चना. *नाट्य के अक्षबीज*, वाणी प्रकाशन, अशोक राजपाथ, पटना, 2013.

English

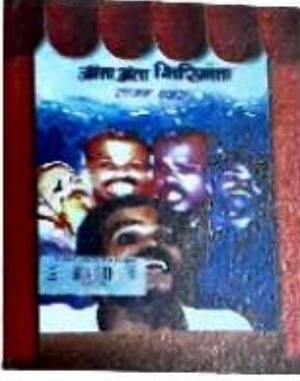
1. Bhushan, vidya. *AN introduction to sociology*, kitab mahal, Allahabad, 2008.

2. Beteille, Andre, *Sociology (Eassys on approach and method)*, oxford university press, 2002.

3. Rao. C N, Shankar. *Sociology (principles of sociology with an introduction to sociological thought)*, s chand and company limited, 2021.

परिशिष्ट 1: राजय पवार हांच्या नाटकांच्या पुस्तकांचें मुखपृशठ

1. 'अंता अंता शिरिमंता' (2006)

4. 'जमलें रे जमलें' (2009)

2. 'आमचो हात जगन्नाथ' (2007)

5. 'नाटक एका नाटकाचें' (2010)

3. 'डरने का नाय' (2008)

6. 'टेन्शन फ्री' (2013)

परिशिष्ट 2: राजय पवार हांची घेतिल्ली मुलाखत

4 एप्रील 2024 ह्या दिना काठच्या सरकारी महाविद्यालयात डॉ. राजय पवार हांची मुलाखत घेवप जाली.

लक्षिका : तुमचो जल्म आनी जल्म गांवा विशीं सांगात.

राजय पवार : म्हजो जल्म काणकोण मामागेर जालो. पूण उपरांत भुरगेपण, शाळा फोंड्यांत जाले. मात सुट्यांक मामागेर वचप जाताले. देखून काणकोण आनी फोंडें ह्या दोनूय भागांतल्या बोलयांचो, संसृकार्येचो परिणाम म्हजेर जाल्लो आसा.

लक्षिका : तुमच्या शिक्षणाची वाटचाल कशी आसली?

राजय पवार : शिक्षण फोंड्यांत जालें. पयली ते चवथी मराठी भाशेतल्यान जाले. ताच्या उपरांत एस. एस. समिती इंग्लीश हायस्कूल जे आयचे डलळीकर हायस्कूल आसा थंय पांचवी ते धाव्वी मेरेनचे शिक्षण पुराय केले. अकरावी आनी बारावी विज्ञान फाट्यांतल्यान केली. ह्या वेळार लेगीत मराठी विशय घेतील्लो. आनी बी.ए चे शिक्षण

पी. इ. एस महाविद्यालयांत पुराय केली. ह्या वेळार साहित्यीक, भाशीक आनी व्याकरणिक मळार सक्रीय वावर म्हजो महाविद्यालयांत आसतना घडून आयलो. हाच्या उपरांत गोंय विद्यापीठांतल्यान एम. ए ची पदवी हांवे मेळयली.

लक्षिका : तुमी विज्ञान फाटो सोडून कला फाट्यांत प्रवेश कित्याक घेतलो?

राजय पवार : मुळांत साहित्याची आवड म्हाका आशिल्ली. ह्या भायर अकरा-बारावे आसतना हांवेन मराठीची साबार पुस्तकां वाचून काडिल्ली. हातूंत गोपू काळे, मुकेश पाडगांवकार, कु. ल देशपांडे सारक्या लेखकांचे साहित्य हांवे त्या वेळार वाचून काडिल्ले. तशेंच जी. वी. एम्स हायर सेकेन्डीची लायब्ररीयन म्हका सात पुस्तकां एका वांगडा व्हरपाक दिताली. हरशी आमकां एका काडार दोन पुस्तकां घेवपाक मेळटाली. पूण तिच्या म्हण्ण्या प्रमाण जी पुस्तकां कला फाट्यांतल्या विद्यार्थ्यांनी वाचपाची गरज आसा ते ती वाचनात. पूण आपूण वाचता ते पळोवन ती म्हाका पुस्तकां वरपाक दिताली. पूण बरें एकादे साहित्य वाचल्या उपरांत ताच्या विशीं दुसऱ्यांक सांगप जाता. मात ही गजाल विज्ञान फाट्यांतल्या हेर भुरग्यां वांगडा म्हज्या कडल्यान घडून येनाली. हांवे जे वाचला ते चर्चेत हाडप जायना जाले. ही गजाल म्हाका सतावपाक लागली. देखून हे एक कारण आसा.

लक्षिका : फाटे बदल्यान घरच्यांची प्रतिक्रिया कशी आशिल्ली?

राजय पवार : मुळांत म्हज्या आवयक साहित्याची आवड आशिल्ली. मात फाटो बदल्या उपरांत घरच्यांनी म्हाका एक अट घाली. ती म्हणल्यार "फेल जाल्यार कॉलेज बंद". हांवे ती अट मान्य केली. कारण म्हाका स्वताचेर विश्वास आशिल्लो.

लक्षिका : कोंकणी विशयांतल्यानूच फुडलें शिक्षण पुराय करचें अशें तुमकां कित्याक दिसले?

राजय पवार : जरी म्हजे मराठी भाशेतल्यान चड वाचन जाल्ले आसा खरे, पूण कोंकणी भास म्हाका अनवळखी नाशिल्ली. कांय कोंकणी पुस्तकांचे वाचन हांवें केल्ले. पूण चड प्रमाणांत मराठीची पुस्तकां वाचिल्ली. तशेच आठवेक आसतना हांवें एक कोंकणीतल्यान मोनोलॉग बरयलो आनी सादरीकरण खातीर गेलो. हो मोनोलॉग स्कुलांच्या गेदरीगांक सादर करपाचो आशिल्लो. शिक्षकानी म्हाका सिलेक्ट केलो. म्हजो तो मोनोलॉग सगळ्यांक आवडलो. ह्या तरेन णवेक आनी धाव्केक लेगीत कोंकणी मोनोलॉग हांवें सादर केलो. शिक्षक तर मुदाम विचारताले “तुजो मोनोलॉग आसा मरे”. हातूंत व्याकरणीक चुको आसताल्यो. पूण कोंकणीतल्यान हांव तो सादर करतालो. ह्या तरेन अकरावे-बारावेक आसतना कोंकणी कवितां बरोवपाक लागलो. जरी हांव मराठी पुस्तकां वाचतालो खरो पूण कोंकणीतल्यान बरप म्हजें चालू आशिल्ले.

लक्षिका : तुमकां साहित्याची आवड केन्ना आनी कशी निर्माण जाली?

राजय पवार : ल्हानपणा सावन साहित्याची आवड आशिल्ली. म्हज्या आवयक लेगीत साहित्याची पुस्तकां वाचपाक खूब आवडताली. फोंडेच्या वाचनालयांत तिचे एक कार्ड लेगीत केल्ले. तेन्ना थंयच्यान तिच्या खातीर हांव पुस्तकां हाडटालो आनी तिका वाचपाक दितालो. कादंबऱ्यो वाचपाक तिका आवड आशिल्ली. मराठी, हिन्दी पुस्तकांचे ती वाचन करताली. ह्या तरेन पयली सावन वाचनाचे वातावरण म्हज्या भोंवतणी आशिल्ले.

लक्षिका : साहित्याच्या प्रवासांत मार्गदर्शक म्हूण तुमकां कोण लाबले?

राजय पवार : साहित्याच्या मळार म्हाका मुदाम जावन मार्गदर्शक म्हण कोण लाबले ना. पूण डॉ. भूषण भावे सर हांचे मार्गदर्शन एक शिक्षक म्हण मेळ्ळे. ते म्हजे पी. ई. एस महाविद्यालयांतले शिक्षक. तांच्या शिकोवपाच्या पद्धतींतल्यान एक कविता कशी उरपाक जाय वा हेर म्हत्वाच्यो गजाली म्हाका शिकपाक मेळ्ळ्यो. तांची शिकोवपाच्या चिकित्सक पद्धतींतल्यान हांव जायत्यो गजाली तांच्या कडल्यान शिकलो. म्हजें पयले पुस्तक उजवाडाक येवच्या पयली हांवें तांच्या कडेन दिल्ले आनी दुसऱ्याय पुस्तका वेळार लेगीत हांवें तांकां पयली ते पळोवपाक दिल्ले. खासा साहित्यकारांच्या कडल्यान मार्गदर्शन अशें मेळना. मात हांवें बरयिल्ल्या साहित्याची तुस्त लेखकानी पत्रां बरोवन केल्ली आसा. मनोहरराय सरदेसाय, महावळेश्वर सैल हांणी म्हजी तुस्त केल्ली आसा. "बरो बरयता तूं" ही तीन उतराच पूरो जाता.

लक्षिका : नाटक ह्या प्रकाराची आवड तुमकां कशी आनी केन्ना सावन जाली?

राजय पवार : ल्हानपणांतल्यान नाटकाची आवड आशिल्ली. धवळेच्या सत्यनाराय देवळाकडेन वर्सान वर्स दोन नाटकां सादर जाताल. एक समाजीक आनी दुसरे इतिहासीक. तशेच म्हज्या एका शेजाऱ्याक लेगीत नाटका पळोवपाक आवडटाली. तो आपल्या गांवांत नाटका बसयतालो. येतना तो नाटकांची पुस्तकां घेवन येतालो आनी हांव ती वाचून काडटालो. तशेंच फोंड्यां हनुमान थिएटरांत हांवें पांच नाटकां पळयल्ली.

लक्षिका : मध्यमवर्गीय कुटूंबाक धरून समाजीक प्रस्न तुमच्या नाटकांनी चड प्रमाणांत पळोवपाक मेळटा. हाची कारणां कितें आसूये?

राजय पवार : मध्यमवर्गी हांच्या वाट्यांक मानसीक, शारिरीक, समाजीक पांवड्यावेली सोशीकसाण चड येता. मध्यमवर्गी लोक सदांच सोशीत आयल्यात. देखून "निराश जावपाचो विचार म्हज्या तकलेंत केन्नाच येना. फुडें वचपाचे. फकत फुडें वचपाक मध्यमवर्गीक अडचणी आसता. हाचो त्रास तांकां जाता खरो पूण अशक्य काय ना. आमी प्रयत्न करपाक जाय. थंयच बसून रावल्यार आमी शेणटा" देखून आपूण नाटकांतल्यान मध्यमवर्गीय लोकांक मुखार सरपाक प्रेरीत करता.

लक्षिका : तुमी तुमच्या नाटकांच्या विशयांची निवड कशें करतात? खास करून 'टेन्शन फ्री' ह्या नाटकाचो विशय तुमकां कसो सुचलो?

राजय पवार : आमच्या कडेन तीन लिंग आसात. मात हो एक प्रस्न म्हाका कॉलेजीत आसतना पडटालो. आपूण पळयतालो. जे चले चलयां वांगडा आसताले तांचे हेर चले फकाणा मारताले. चलया बशेन चलता, उलयता अशे तांकां म्हणप जाताले. हांवें तशे केन्नाच केले ना देखून म्हाका राग येतालो तो, जे फकाण मारपी आसा तांचो. देखून हांवें त्या नाटकांत ट्रान्सजेन्डर दाखयला. संमेलनाच्या निमतान गोंया भायर वचप जाताले तेन्ना म्हाका थंय ट्रान्सजेन्डर पळोवपाक मेळटाले, गोंयांत ही संकल्पना ना. तशेंच हो मुद्दो दाखोवपाक हांवेंन बसस्टेन्ड नेपथ्य घेतला. कारण आतां आमकां गोंयांत सिंगनल पळोवपाक मेळटा. पूण आदीं ते नाशिल्ले. ह्याच वांगडा कली ह्या पात्राच्या माध्यमातल्यान काली माता घेवन भोवपी कर्नाटकांतल्या चलयेचे चित्रण केल्ले आसा. उपरांत कुली म्हण दादाचे पात्र आसा, जाल्यार गायन करपी एक्को दाखयला. हांवें काणकोणच्या बर्सींत असोच एकलो पळयल्लो, पूण ताका दिसनाशिल्ले. तो बर्सींत आपली पेटी घेवन चडटाल्लो आनी गाणे म्हणून मेळटा ते पयशे घेवन देवतालो. पेपलो हे पात्र आमच्या भोंवतणचे प्लास्टीक पुजावप्यांचे आसा. सोडून ट्रान्सजेनडराचे पात्र, हेर

सगळी पात्रांक आपणे एककडेन हाडला. अशे चित्र आमकां खंयच पळोवपाक मेळना. पूण हांवें ते दाखोवपाचो यत्न केला. "चिमटे काडून विनोद करच्या परस वळ उपा इतलो विनोद करपाक जाय" देखून ह्या नाटकाच्या पयल्या अंकांत विनोद आसा जाल्यार दुसऱ्या अंकांत गंभीर वातावरण दाखयल्ले आसा.

लक्षिका : तुमच्या नाटकांनी एक समान सूत्र दिसून येता? देखीक एकाद्रे दुयेंस जावप, आवयची भावना, आपली संस्कृताय सांबाळपी पात्रां, संवसारीक जोडपे आदीं. हो तुमचो प्रयोग असो म्हणू येत?

राजय पवार : हे सहज जाला. पूण संवसारीक जोडप्याची संकल्पना मुदाम जावप आयल्ल्या. कारण आमकां एडजेस्ट करपाक कळपाक जाय. आयज चडशे डायवोस जाता ताचे कारण म्हणल्यार तांकां एडजेस्ट करपाक कळना. समज ही गजाल घोव बायलेक जमली जाल्यार संवसार बऱ्या तरेन ती करपाक शकता.

लक्षिका : तुमी तुमच्या नाटकांतल्यान स्त्री पात्रांक प्राधान्य दिवपाचो यत्न केला?

राजय पवार : प्राधान्य अशे न्हय पूण स्त्री केंद्रीत जाल्यार म्हणू येता. कारण कांय जाण स्त्री पात्र नाटकांनी नाका म्हण मागणी करताले. देखून 'अंता अंता शिरिमंता' हे नाटक तर मुदाम स्त्री केंद्रीत आसा. हांवें असली स्त्री पळयल्या जी खूब धाडशी आसा आनी तिचो घोव हो शांत स्वभावाचो. हांव चित्ता समज ती दोगाय शांतूच आशिल्ली जाल्यार तांचो संवसार कसो जावपाचो काय म्हणून? तशेंच नांवा लेगीत पात्रांक सोब सारकी दिवप जाल्या. 'आमचे हात जगन्नाथ' हातूंतले धर्तरी हे पात्र म्हणल्यार सैमाचे रूप. धर्तरी म्हणल्यार सैम जो स्वता तयार जाला. ह्याच वरी त्या नाटकांतल्या तरणाट्यांक लेगीत स्वताची वळख घडोवपाक लायला. तसोच 'टेशन फ्री' नाटकांतलो दादा ह्या पात्राक

दादा हे नांव दिवपाचे कारण म्हणल्यार एक दादा म्हणल्यार जो घरचो व्हडलो भाव आसता. तो सगळ्यांची काळजी घेता ह्याच वरी दादा म्हणल्यार दादागिरी करपी मनीस. ह्या तरेन दादा ह्या पात्राक लेगीत ताच्या अभिनया प्रमाण ते नांव दिवप जाला.

लक्षिका : विनोदी शैलींतल्यान समाजातले गंभीर विशय तुमी हाताळटात. ह्या वेळार एकाद्री अडचण आयल्यार तुमी ती कशी सोडयतात?

राजय पवार : पयल्या सुवातेर सिरयसनेस शेणत म्हण हांव भिता. कारण विनोद करता करता जी गंभिरताय मांडपाक जाय ती फाटीं उरत वा ना जावपाक पावत हाचेर म्हजे लक्ष आसता. हांव स्वताच म्हजे प्रस्न सोडयता. केन्नाय घरच्यावांगडा कितेंय चर्चेत हाडप जाता. पूण हेरा कडेन उलोवपाक वचना.

लक्षिका : एक नाट्य लेखक आनी दिग्दर्शक म्हण वावूरतना तुमचो अणभव कसो आसलो?

राजय पवार : तसो दिग्दर्शक म्हण म्हजो अणभव नवो न्हय. कारण आटवेक आसतनाच हांव मोनोलॉग बरयतालो आनी स्वताच तो बसयतालो. देखून ल्हानपणातल्यानूच हाची सवय आसली. तशेंच हांवें जेन्ना नाटकाचे दिग्दर्शन करपाक सुरवात केली तेन्ना हांव कलाकारांक हॉमवक करपाक लायतालो. तसोच प्रत्यक्ष कांय अणभव घेवपाक लायतालो. ह्याच वांगडा वेळार येवप, सांगला ते काम करून दुसऱ्या दिसा येवप सारके स्वताचे नियम हांव दिग्दर्शक म्हण लायतालो.

लक्षिका : नाटककार म्हण मुखार सरपाक नागेश महारूद्र नाट्यसंस्थेचो तुमकां तेको मेळ्ळा. ह्या भायर आनीक खंयच्याय संस्थे वांगडा तुमी जोडिल्ले आसात?

राजय पवार : हय, खूब तेको मेळ्ळील्लो आसा. आजून परेन दुसऱ्या संस्थे वांगडा जोडिल्लो ना.

लक्षिका : तुमचो एकदरीत कोंकणी नाटकाच्या मळार प्रवास कसो आसलो?

राजय पवार : प्रवास बरो आशिल्लो. म्हज्या नाटकांची तुस्त चड जाल्यात. नाटक 'जमलें रे जमलें' हांव बरोवपाक शकलो हेच म्हाका अजाप दिसता. हाच्या खातीर म्हजी पुंडलीक नायकान लेगीत तोखणाय केल्ली आसा. ताणे म्हाका म्हळें "समज हें नाटक आपणे बरयिल्ले जाल्यार तातूंत गाळी उरपाची. पूण तूवें एकूय गाळ वापरनासतना हे नाटक बरयिल्ले आसा...." हिच म्हज्या खातीर पावती आसा.

लक्षिका : तुमचें नवें नाटक येवपाचे आसा?

राजय पवार : हय. दोन - तीन विशय येवजील्ले लेगीत आसा. पूण सद्या थोडो वेळ हांव घरच्यांक दिवपाक सोदता. कारण म्हाका म्हज्या साहित्यीक मळार तांचो बरो सांगात लाबला. देखून आतां थोडो वेळ हांव म्हज्या घरच्यांक दिवपाक सोदता. दोन वर्सान निश्चितूच नाटक येतले.

परिशिष्ट 3: समाजशास्त्रची इंग्लीश आनी कोंकणी पर्यायी उतरां

1. Society - समाज
2. Hunting Societies - शिकारी समाज
3. Horticulture and Pastoral Societies - फलोत्पादकीय वा पशुपालक समाज
4. Agrarian Societies - कृषक समाज
5. Industrial Societies - औद्योगिक समाज
6. Post-Industrial Societies - उत्तर औद्योगिक समाज
7. Traditional Societies - परंपरागत समाज
8. Modern societies - आधुनिक समाज
9. Postmodern societies - उत्तर आधुनिक समाज
10. Culture - संस्कृती
11. Knowledge - ज्ञान
12. Law - कायदे
13. Values - मूल्य
14. Institution - संस्था
15. Symbols - प्रतीक
16. Socialization - सामाजीकरण
17. Physical Action - शारिरीक क्रिया
18. Motivation - प्रेरणा
19. Instincts - सहज प्रवृती
20. Interdependence - परावलंबन

21. Educational Ability - शिक्षणशमता
22. Language Ability - भाशाशमता
23. Working Power - कार्यशक्ती
24. Need Of Human Contact - मानवी संपर्क
25. Social Inequality - सामाजीक असाम्यताय
26. Social Institution - सामाजीक संस्था
27. Social Problem - सामाजीक समस्या
28. Social Change - सामाजीक बदल
29. Technological - तांत्रिक
30. Ideological - विचारांची
31. Conflict - संघर्शमय
32. Globalization - जागतिकीकरण
33. Liberalization - उदारीकरण
34. Privatisation - खाजगीकरण
35. Modernisation - आधुनिकीकरण
36. Post Modernity - उत्तर आधुन

